

การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

A STUDY OF ĀNANDA'S ROLE IN PROPAGATION OF BUDDHISM

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
พ.ศ.๒๕๓๗

การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
พ.ศ.๒๕๓๗

A STUDY OF ĀNANDA'S ROLE IN PROPAGATION OF BUDDHISM

PHRAMAHACHITTIPAT AJALADHAMMO (Jankum)

A Thesis Submitted in Patial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhism)

in

Graduate School
Mahachulalongkorn Buddhist University
Under Royal Patronage

บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา

....

(พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ .... ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนดิลก)

.... กรรมการ

(พระธรรมกิตติวงศ์)

.... กรรมการ

(รศ. เสฐียรพงษ์ วรรณปก)

.... กรรมการ

(ผศ. ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์)

.... กรรมการ

(ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระธรรมกิตติวงศ์	ประธานกรรมการ
	ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม)
ปริญญา พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
พระธรรมกิตติวงศ์ ป.ธ.๙.
ร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ.๙,พธ.บ.,อ.ม.(จุฬาฯ)
วันสำเร็จการศึกษา วันที่ ๒๓ เดือน พ.ย. พ.ศ.๒๕๓๗

บทคัดย่อ

จากการศึกษาถึงบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยได้เริ่มจากประวัติความเป็นมาตั้งแต่ต้น จนถึงนิพพาน ความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ และการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปมาตามลำดับนั้น ได้ข้อสรุปว่า

บทบาทในด้านความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ ท่านมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ คือ กับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นพุทธอนุชาเป็นพุทธอุปัฏฐาก กับภิกษุในฐานะเป็นเพื่อนสหธรรมมิก เป็นที่ปรึกษา และเป็นผู้ประสานหมู่สงฆ์ให้เกิดความสามัคคี กับภิกษุณีในฐานะเป็นผู้สนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ให้โอวาท กับอุบาสก อุบาสิกาในหน้าที่ปฏิคมและที่ปรึกษา กับบุคคลนอกศาสนาในการช่วยตอบปัญหาข้อข้องใจ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ท่านต้องรับภาระและเป็นธุระในหลาย ๆ ด้าน

บทบาทในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านมีบทบาทในการเผยแผ่ในลักษณะการให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา สนทนา ตอบปัญหาข้อข้องใจและแสดงธรรม โดยที่ท่านได้รับฟังจากพระพุทธเจ้า แล้วนำไปถ่ายทอดหรือเผยแผ่แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาและบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการที่ต่าง ๆ เช่น การบรรยาย การอธิบายขยายข้อความ เปรียบเทียบและถามตอบ เป็นต้น จนเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสและยอมรับ

นับถือพระรัตนตรัยกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีบางส่วนที่มิได้หันมานับถือพระรัตนตรัย เพราะยังยึดติดอยู่กับลัทธิดั้งเดิม ถึงกระนั้นก็ยังมีความเคารพนับถือในตัวท่านเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งก็เท่ากับว่า ท่านได้สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่าง ๆ นับว่าเป็นตัวอย่างแห่งการประกอบศาสนกิจ ดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

บทบาทในด้านการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ ท่านรักษาพระสัทธรรมไว้ได้ด้วยการศึกษาและทรงจำในเถรคาถากล่าวว่า ท่านสามารถทรงจำไว้ได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ฉะนั้นในการทำปฐมสังคายนาท่านจึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้วิสัชนาพระธรรม และท่านก็ได้ทำหน้าที่นี้เป็นอย่างดี ด้วยการรวบรวมพระโอวาทและพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในที่ต่างๆเสนอต่อที่ประชุมสงฆ์เพื่อให้ช่วยกันพิจารณาจัดเป็นหมวดหมู่ จนกลายมาเป็นพระสูตร พระอภิธรรมให้ได้ศึกษากันมาถึงปัจจุบัน

บทบาทในการสร้างทายาทสืบต่อ ท่านก็เหมือนกับพระสาวกผู้มีชื่อเสียงอื่นๆ คือการสร้างทายาทผู้สืบต่อในคัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรคและอรรถกถา สังยุตตนิกาย นิทานวรรคกล่าวว่า ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของท่านเช่น พระสัพพกามี พระสาฬหะ พระเรวตะ พระขุชชโสภิตะ พระสาณวาสีสัมภูตะ พระยสกากัณฑบุตรเป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นพหูสูต (พหุสฺสุตา) และศิษย์ของท่านเหล่านี้ ภายหลังได้เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการทำสังคายนาครั้งที่สอง

Thesis Title ¦ A Studdy of Ānanda's Role in Propagation of Buddhism

Reseacher ¦ Phramaha Chittipat Ajaladhammo (Jankum)

Degree ¦ Master of Arts (Buddhism)

Thesis Supervisory Committee

¦ Phra Dhamkittivong Pali 9

¦ Banjob Bannaruji Pali 9,B.A.(Buddhism),M.A.

Date of Graduation ¦ 1994

ABSTRACT

From the study of Ānanda Thera's role in Propagation of Buddhism which began from early history of his age till his passing away, his relation with different persons and his preaching the doctrine to the Buddhists and general people, it can be concluded as follows :

The role in relations with different persons. Ānanda Thera had a close relation with the Buddha as brother and his personal attendant, with other monks as their friend-monk, supervisor and mediator for the community harmony, with lady-monks (Bhikkhunis) as supporter for ordination of women in Buddhism and instructor, with lay Buddhists as receptionist and counsellor and with heretics in giving answers in order to clear their doubts. So it can be said that Ānanda Thera had been responsible in various activities rather than other disciples.

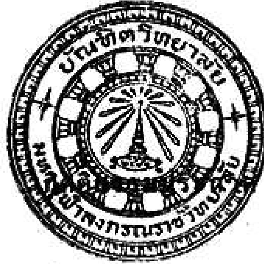

the role in propagation of Buddhism. Ānanda Thera had played a vital role in propagation of Buddhism through techiques of counselling and supervision, discussion, answers and preaching as he listened Dharmas from the Buddha then spread Them to the Bhikkhu, Bhikkhuni,Uphāsaka,Uphāsika, With various methods such as naration, explanation with comparison and question-answer etc. Which had been used in order to grow faith and respect in the Triple Gem of the masses. But there were some who did not turn into Buddhism because of the attachment to their old creed. Nevertheless they had still treated him with special respect.this means that he had created mutual good understanding among different creeds. He was a good example of missionaries in carrying on daily life and in preaching Buddhism to Buddhists at present.

The role in preserving the doctrine Ānanda Thera could preserve the doctrine of the Buddha through his recitation and memory.It is said in Threra Gāthā that he could remember all 84,000 topics of the Buddha's teaching. Therefore in the first Buddhist council,he was chosen to be the answerer to the Dhammaquestion and he could do this well by compiling Buddha's intructions and sermons taught in different places and proposingthem to the community of the Sangha in order to group them into collections of Discourses and Metaphysics for the sake of our study as seen in the present day.

The role in building up Buddhist heir. He was like other famous disciples in building up the heir to prolong the age of Buddhism. In book Sanyutta Nikāya Nidāna Vagga and the commentary to Sanyutta Nikāya Nidāna Vagga, it is said that the followers of Ānanda such as Ven. Sabbakāmi, Ven. Sāḷha, Ven. Revata, Ven. Khujjasobhita, Ven. Sanavasīsambhuta, Ven. Yasakakaṇḍaputta etc. all were Scholars, and they had later on played vital roles in the Second Buddhist Council.

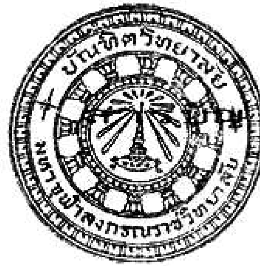
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ก็ด้วยความช่วยเหลือจากหลาย ๆ ท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะ พระธรรมกิตติวงศ์เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม และร.ท.บรรจบ บรรณรุจิ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาให้คำแนะนำ ตรวจสอบ แก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณ พระราชสีมาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา ที่เมตตาอนุญาตให้ยืม พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมาศึกษาค้นคว้า พระครูวิจิตรสมณคุณ (พระอุปัชฌาย์) อดีตเจ้าคณะอำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ที่เอื้อเฟื้อให้ยืมพระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ชุด ๙๑ เล่มทั้งชุด ตลอดถึงคุณมนัส จอดพิมาย ที่ให้ยืมคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับ มหาจุฬาอัฏฐกถา และช่วยเป็นธุระจัดหาเอกสารเพื่อการวิจัยนี้เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณและอนุโมทนาพระมหากันต์ วชฺฒนวํโส คุณเกรียงศักดิ์ บุญประสิทธิ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำในเบื้องต้นและช่วยจัดหาเอกสารเพื่อการวิจัยนี้ ขออนุโมทนา ขอบคุณมูลนิธิวัดธรรมกายที่สนับสนุนทุนสมทบในการวิจัย ๒,๕๐๐ บาท พระมหาสมพงษ์ กนฺตฺพุภโว วัดเศวตฉัตร ที่กรุณาให้คำแนะนำการพิมพ์ในเครื่องคอมพิวเตอร์ จนผู้วิจัยสามารถพิมพ์ได้สำเร็จด้วยดี

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยขออุทิศส่วนกุศลแด่มารดาบิดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ ตลอดถึงผู้ที่มีอุปการคุณทุกท่าน

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม)
วันที่ ๒๓ เดือน พ.ย. พ.ศ.๒๕๓๗

เรื่อง

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เรียงตามอักษรวิธีในภาษาบาลีดังนี้

องฺ.เอก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกนิบาต
องฺ.จตุกฺก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิบาต
องฺ.ปญฺจก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย	ปญฺจกนิบาต
องฺ.สตฺตก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย	สตฺตกนิบาต
องฺ.ทสก.	=	องฺคุตฺตรนิกาย	ทสกนิบาต
ขุ.อป.	=	ขุทฺทกนิกาย	อปาทาน
ขุ.เถร.	=	ขุทฺทกนิกาย	เถรคาถา
ขุ.ธ.	=	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปท
ที.ปา.	=	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺค
ที.สี.	=	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺค
ม.อุ.	=	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ม.ม.	=	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
วินย.	=	วินยปิฏก	
สํ.ข.	=	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
สํ.นิ.	=	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
สํ.ส.	=	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
สํ.สฬา.	=	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
สํ.ม.	=	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขในพระไตรปิฎกจะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น องฺ.เอก.๒๐/๘๙/๑๕ หมายถึง อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่มที่ ๒๐ ข้อ ๘๙ หน้า ๑๕ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา และฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย เรียงตามอักษรวิธีในภาษาบาลี ดังนี้

องฺ.อ. = องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกถา (มโนรถปูรณี)
อป.อ. = อปทาน อฏฺฐกถา (วิสุทฺธวิลาสินี)
อภิ.อ. = อภิธมฺม อฏฺฐกถา (อฏฺฐสาลินี)
อุทาน.อ.= อุทาน อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
ชา.อ. = ชาตกฏฺฐกถา
เถร.อ. = เถรคาถา อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
ที.อ. = ทีฆนิกาย อฏฺฐกถา (สุมงฺคลวิลาสินี)
ธ.อ. = ธมฺมปทฏฺฐกถา
พุทฺธ.อ. = พุทธวํส อฏฺฐกถา (มธุรตฺถวิลาสินี)
ม.อ. = มชฺฌิมนิกาย อฏฺฐกถา (ปปญฺจสูทนี)
มงฺคล. = มงฺคลตฺถทีปนี
มูลฎีกา. = มูลฎีกาอภิธมฺม
วินย.อ. = วินย อฏฺฐกถา(สมนฺตปาสาทิกา)
สํ.อ. = สํยุตฺตนิกาย อฏฺฐกถา(สารตฺถปกาสินี)

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขจากคัมภีร์อรรถกถา ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา จะแจ้งเล่ม ข้อและหน้า ตัวอย่างเช่น เถร.อ. ๒/๓๓๘/๓๙ หมายถึงเถรอรรถกถา เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๓๓๕ หน้า ๓๙ และฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยจะแจ้ง เล่ม/หน้า ตามลำดับตัวอย่าง เช่น ธ.อ. ๘/๘๐ หมายถึง ธมฺมปทฏฺฐกถา เล่มที่ ๘ หน้า ๘๐.

wKT-017

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายในทุกยุคทุกสมัยนั้น พระสงฆ์สาวกนับว่า เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะพระสงฆ์สาวกเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย เป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท และยังถือกันว่าเป็นองค์ประกอบองค์ประกอบหนึ่งของหลักการศาสนา[๑] พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลนั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติสมควร ปฏิบัติเป็นธรรม และยึดมั่นในคุณธรรมของผู้แสดงธรรมจึงสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็ว

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น ทำกันหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนที่น่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรม เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าประทานหลักในการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือเป็นหลักปฏิบัติว่า แสดงธรรมมีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจในแต่ละแง่แต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น[๒]

---

[๑]เสฐียร พันธรังษี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๓,(กรุงเทพฯ : ผดุงศึกษาการพิมพ์ , ๒๕๑๖) หน้า ๑๑ ; กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **พระพุทธศาสนาสำหรับประชาชน ตอน ๓**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐-๕๙ ; สุชีพ ปุญญานุภาพ, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓.

[๒]องฺ ปญฺจก. ๒๒/๑๙๕/๑๗๔-๕ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

พระอานนท์ เป็นพระสาวกองค์หนึ่ง ซึ่งยึดมั่นอยู่ในหลักการดังกล่าวนั้น จึงทำให้ท่านมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ ตลอดถึงการเข้าร่วมทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ภายหลังพุทธปรินิพพาน

ประวัติและผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอานนท์นั้น มีกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หรือ ฎีกาเป็นต้น จึงเป็นการยาก ที่จะหาตำราเกี่ยวกับพระอานนท์ที่มีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์มาศึกษาได้ การที่เรื่องราวของท่านกระจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นนับว่า เป็นอุปสรรคมากสำหรับบุคคลทั่วไปที่ต้องการศึกษา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงพยายามอย่างยิ่งที่จะศึกษาเรื่องราวของท่าน โดยละเอียดเพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาทั้งหลาย

การที่ผู้วิจัยเลือกทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้เพราะเห็นว่าบทบาทของพระอานนท์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองๆในประเด็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงสืบต่อมาได้จนถึงทุกวันนี้

ดังนั้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่า พระอานนท์มีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีคุณสมบัติเฉพาะตัวอย่างไร มีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ อย่างไร มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายอย่างไร ตลอดถึงมีวิธีการดำรงรักษาพระสัทธรรมไม่เสื่อมได้อย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบศาสนกิจดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เพื่อต้องการศึกษาบทบาทของพระอานนท์โดยมุ่งประเด็นต่อไปนี้ คือ

๑. เพื่อศึกษาชีวประวัติความเป็นมาของพระอานนท์
๒. เพื่อศึกษาคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระอานนท์ที่ก่อให้เกิดความเคารพนับถือในหมู่พุทธบริษัทและบุคคลอื่น ๆที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา
๓. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพระอานนท์กับบุคคลต่าง ๆ
๔. เพื่อศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. พระอานนท์มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
๒. พระอานนท์มีคุณสมบัติเฉพาะตัวอย่างไร จึงก่อให้เกิดความเคารพนับถือในหมู่พุทธบริษัทและบุคคลอื่น ๆที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา
๓. พระอานนท์มีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆอย่างไร
๔. พระอานนท์มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายอย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

อานันทะ หมายถึง ความยินดี, ความเพลิดเพลิน, ความบันเทิง, การทำให้เพลิดเพลิน,[๓] บุคคลที่มีชื่อว่า อานันทะ เฉพาะที่เป็นพระมี ๓ องค์ คือ

---

[๓]Rhys Davids, T.W. and Stede, William Ed The Pali Text Society's Pali-English Dictionary.(London ; Routledge and Kegan Poul Ltd. 1979.) P.100.

๑.พระอานนท์ปุจเจกพุทธเจ้า[๑] ๒.พระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก[๒] ได้แก่พระอานนท์ผู้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ๓.พระอานนท์ผู้แต่งคัมภีร์ฎีกาอภิธรรม[๓] (มูลฎีกา)

บทบาท หมายถึงการทำท่าตามบท,การรำตามบท,โดยปริยายหมายถึงการทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้[๔] เช่น บทบาทของพระสารีบุตรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่ หมายถึงการทำให้ขยายออกไป,การทำให้เป็นที่แพร่หลาย[๕] ในที่นี้หมายถึงการแสดงธรรม สนทนาธรรม โต้ตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัท และบุคคลทั่วไป ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายไปทุกสารทิศ ตลอดถึงการรวบรวมรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ เป็นต้น

ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี)ได้กล่าวถึงพระอานนท์ว่า เดิมชื่อว่า "อานันทะ" คงชื่อเดิมอยู่มิได้เปลี่ยนแปลงแต่คนไทยนิยมเรียกสั้น ๆว่า "พระอานนท์" ท่านเป็นผู้มีความรู้ดีในวิทยาการหลายแขนง แม้แต่วิชาหัตถศึกษาและวิชาสังคมศาสตร์จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเยี่ยมกว่าพระสาวกทั้งหลายที่มีการศึกษาดีมาด้วยกัน

---

[๑] ขุ.อป. ๓๒/๙/๓๑๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ; อป.อ. ๒/๙-๑๐/๒๓๒. ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๔.

[๒] ที.อ. ๒/๑๑/๑๓-๔ ; องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๒-๔ ; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๘ ; อป.อ.๑/๒๑-๒ ; ชา.อ.๑/๒๔-๕. ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๒๕๓๒.

[๓] มูลฎีกา. ๑/๒๔๗. มูลฎีกาอภิธรรม, ฉบับ มหาจุฬาอฎฐกถา ๓๕๓๔.

[๔] ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม,(กรุงเทพฯ ¦ โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๙.

[๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๒.

การที่ท่านได้รับความรู้ดีในทางพระพุทธศาสนานั้น นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงเมตตาประทานโอวาทโดยตรงแล้ว ท่านยังได้รับความเมตตาธรรมจากพระสาวกผู้ใหญ่ให้โอวาทแนะนำอีกหลายองค์ เช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระปุณณะ มันตานีบุตร เป็นต้น ฉะนั้น ท่านจึงเป็นพระเถระที่มีความรู้ ความสามารถเหนือกว่าพระเถรานุเถระที่เป็นพระเสขะด้วยกัน[๙]

พระสารีบุตรยกย่องพระอานนท์ว่า เป็นผู้มีคุณธรรม ๖ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ได้เรียน ได้ฟังธรรมมาก ;

๒. เป็นผู้ที่แสดงธรรมตามที่ได้เรียน ได้ฟังมาโดยพิสดาร

๓. เป็นผู้สาธยายธรรมโดยพิสดาร

๔. เป็นผู้ตรึกตรองเพ่งพิจารณาธรรมโดยพิสดาร

๕. เป็นผู้ที่ได้อยู่ใกล้พระเถระผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรมทรงวินัย ทรงมาติกา

๖. เป็นผู้ที่ได้เข้าหาพระเถระเหล่านั้นเพื่อเรียนถามข้อที่ควรถามตามกาลตามเวลาอันสมควร[๑๐]

พระอรรถกถาจารย์ ได้วิเคราะห์ถึงความเป็นพหูสูตของพระอานนท์ไว้ ว่า พระเถระอื่นๆที่เป็นพหูสูต มีความเพียรและเป็นอุปัฏฐากก็มีอยู่ แต่ว่าพระอานนท์นี้เมื่อเล่าเรียนพระพุทธพจน์ ก็ทรงอยู่ในปริยัติดุจผู้รักษาเรือนคลัง ดังนั้นท่านจึงเป็นยอดกว่าภิกษุผู้เป็นพหูสูต สติปัญญาในการศึกษาเล่าเรียนพระพุทธพจน์ก็มีมาก ดังนั้น ท่านจึงเป็นยอดกว่าภิกษุผู้สติ เมื่อเล่าเรียนพระปริยัติบทเดียว ก็สามารถยึดเอาเนื้อความ

---

[๙]พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, ยุวพุทธชลบุรี ในพระสังฆราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอุดมวิชชากร (เหมือน อินทโชติ) อดีตเจ้าอาวาสวัดกำแพง อ.เมือง จ.ชลบุรี, ๒๕๒๘), หน้า ๔๘-๙.

[๑๐]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๑/๓๔๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ได้ถึง ๖๐,๐๐๐ บท ดังนั้น ท่านจึงเป็นยอดกว่าภิกษุผู้มีคติ(มีกลวิธีในการจดจำ) ท่านขยันท่องบ่นทรงจำและอุปัฏฐากไม่มีใครเปรียบเทียบได้ ดังนั้นท่านจึงเป็นยอดกว่าภิกษุผู้มีธิติ (วิธีทรงจำไว้) เมื่ออุปัฏฐากพระพุทธเจ้าก็ไม่เหมือนภิกษุอื่น ซึ่งอุปัฏฐากได้ไม่นานและไม่อุปัฏฐากตามพระทัยของพระพุทธเจ้า ส่วนท่านอุปัฏฐากโดยยึดพระทัยของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก ดังนั้นท่านจึงเป็นยอดกว่าภิกษุผู้อุปัฏฐาก[๑๑]

พระธรรมโกศาจารย์(ชอบ อนุจารี)ได้กล่าวถึงความสำคัญของพระอานนท์ว่า เป็นความจริงเหลือเกินใน เมื่อพระอาทิตย์ตกแล้ว ๆ แสงตะเกียงย่อมส่องสว่างจับตาของทุกคนที่ต้องการความสว่างเปรียบเหมือนเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว[๑๒] ทันใดนั้น พระอานนท์ก็เกิดเป็นพระเถระที่มีความสำคัญและสมควรแก่การเคารพสักการะ

พระสังคีติกาจารย์ เมื่อจะสรรเสริญพระอานนท์ในด้านต่าง ๆ ก็ได้รจนาคาถา ๓ คาถาว่า

พระอานนทเถระ เป็นพหูสูต ทรงธรรม เป็นผู้รักษาคลัง
พระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า ผู้แสวงหาพระคุณใหญ่ เป็น
ดวงตาของโลกทั่วไป ปรินิพพานเสียแล้ว

พระอานนทเถระ เป็นพหูสูต ทรงธรรม เป็นผู้รักษาคลัง
พระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า ผู้แสวงหาพระคุณใหญ่ เป็น
ดวงตาของโลกทั่วไป ปรินิพพานเสียแล้ว

พระอานนทเถระเป็นผู้มีคติ มีสติ มีธิติเป็นผู้แสวงหาคุณใหญ่
เป็นผู้ทรงจำพระสัทธรรมไว้ได้ เป็นบ่อเกิดแห่งรัตนตรัย[๑๓]

---

[๑๑] องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๑๒] พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, หน้า ๖๓.

[๑๓] ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๕๐-๒/๔๐๑, ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและรักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ว่า การที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงสืบต่อมาได้ทุกวันนี้ถือได้ว่า พระอานนท์ได้มีบทบาทสำคัญรูปหนึ่งซึ่งผลงานของท่านสามารถประมวลมากล่าวได้ว่า

๑. ทรงจำพระสัทธรรมไว้ได้มาก

๒. ขวนขวายเพื่อให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา

๓. ช่วยระงับความแตกร้าวในหมู่สงฆ์

๔. วิสัชนาพระธรรมในคราวทำปฐมสังคายนาฯ

๕. สร้างธรรมทายาทผู้สืบต่อ

๖. เดินทางออกไปเยี่ยมพระสงฆ์ในวัดต่าง ๆ[๑๔]

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของพระอานนท์จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และตำราอื่น ๆ

๒. ศึกษา แปล วิเคราะห์ข้อมูล

๓. เรียบเรียง นำเสนอผลการวิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบชีวประวัติความเป็นมาของพระอานนท์อย่างถูกต้อง

๒. ทำให้ทราบคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระอานนท์ที่ก่อให้เกิดความเคารพนับถือในหมู่พุทธบริษัทและบุคคลอื่น ๆที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา

๓. ทำให้ทราบความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆของพระอานนท์

๔. ทำให้ทราบบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

---

[๑๔]บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗๔-๘.

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาของพระอานนท์

พระอานนทเถระหรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า "พระอานนท์" ท่านเป็นพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้าซึ่งรวมอยู่ในพระอสีติมหาสาวก ๘๐ องค์ และเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ในฐานะเป็นพระญาติที่ใกล้ชิดเมื่อออกบวชท่านก็ได้รับเลือกให้เป็นพุทธอุปัฏฐาก อยู่รับใช้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้าอีกเป็นระยะเวลาถึง ๒๕ พรรษา ดังนั้นท่านจึงเป็นพระสาวกที่ทราบความเคลื่อนไหวและความเป็นไปของพระพุทธเจ้าได้ดีกว่าพระสาวกอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านสามารถทรงจำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์[๑] จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า"คลังแห่งพระธรรม"[๒]

การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ ในประเด็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายนั้น ผู้วิจัยขอเริ่มจากชาติภูมิก่อน

๒.๑ ชาติภูมิ

พระอานนท์ เป็นเจ้าชายองค์หนึ่งแห่งราชวงศ์ศากยะในกรุงกบิลพัสดุ์

---

[๑] ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๒๗/๓๙๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๒] องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ; สํ.อ. ๒/๖๐/๙๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓;สํ.อ.๑/๑๑๕/๒๗๖.ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; ที.อ. ๒/๙๕/๘๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

แคว้นสักกะ พระบิดาของท่านพระนามว่า "พระเจ้าอมิโตทนะ"* ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนพุทธบิดา มีศักดิ์เป็นพระเจ้าอา(จูฬปิตา)ของพระพุทธเจ้า ส่วนพระมารดาของท่านไม่ปรากฏพระนาม** พระอานนท์นั้น เมื่อนับโดยความสัมพันธ์แห่งพระญาติแล้ว จึงมีศักดิ์เป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า

พระอานนท์ การที่ท่านได้ชื่ออย่างนี้เพราะเมื่อคราวที่ท่านประสูติพระญาติทั้งหลายต่างก็มีความสดชื่นรื่นเริงบันเทิงใจยิ่ง" นอกจากนั้น ท่านยังเป็นสหชาติกับพระพุทธเจ้า สหชาติ คือ เกิดขึ้นพร้อมกัน ซึ่งในที่นี้หมายถึงผู้ที่เกิดในวันเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ๗ อย่าง คือ

---

*ในเรื่องพระบิดาของท่าน มีกล่าวไว้ต่างกัน คือ ใน องฺ.อ.๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๑ ; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๖ ; อป.อ. ๑/๓๗๒ ; ที.อ. ๒/๙๐ ; สํ.อ. ๒/๖๐/๑๐๗ (ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา)กล่าวว่า พระเจ้าอมิโตทนะเป็นพระบิดาของท่าน แต่ในพุทธ.อ. ๑/๖๐/๘๕. (ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา) กล่าวว่าพระเจ้าอมิโตทนะเป็นพระบิดาของพระอนุรุทธะ ในขณะที่ อป.อ. ๑/๓๒๔ ;เถร.อ. ๒/๓๙๓/๓๗๒. (ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา) กล่าวว่า พระเจ้าสุกโกทนะเป็นพระบิดาของพระอนุรุทธะ ส่วนนักปราชญ์ไทยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นต้นกล่าวว่า - "พระอานนท์" เป็นโอรสของพระเจ้าสุกโกทนะ

**ในคัมภีร์มหาวัสตุกล่าวว่า พระมารดาของท่านมีพระนามว่า มฤคี (J.J. Jones Mahavasatu, London, Xp 1952, P,152) แต่นักปราชญ์ไทยมี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นต้น ส่วนใหญ่กล่าวว่า พระมารดาของท่านมีพระนามว่ากิสาโคตมี

"เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ;อป.อ.๑/๓๗๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔ ; องฺ.อ.๑, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖๑.

๑.พระนางพิมพาพระมารดาของพระราหุล ๒.ฉันนอำมาตย์ ๓.กาฬุทายีอำมาตย์ ๔.พระอานนท์ ๕.ม้ากัณฐกะ ๖.ต้นมหาโพธิ ๗.ขุมทรัพย์ทั้ง ๔ ทิศ[๕]

การศึกษาในด้านวิชาความรู้นี้ผู้วิจัยไม่พบหลักฐานการศึกษา[๖] แต่ก็สันนิษฐานว่า ท่านน่าจะได้ศึกษาศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ[๗] เสมอด้วยเจ้าชายทั้งหลาย เพราะเกิดในวรรณะกษัตริย์ ท่านเองก็มีนิสัยรักการศึกษา มีความเคารพอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ เป็นคนว่าง่ายสอนง่ายมาตั้งแต่ต้นด้วย ก็ทำให้แน่ใจว่าท่านจะได้รับความเมตตาปราณีจากเจ้านายชั้นผู้ใหญ่เป็นอย่างดีข้อนี้เป็นเหตุให้ท่านมีความรู้ดีในวิทยาการหลายแขนง จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเยี่ยมกว่าพระสาวกทั้งหลายที่มีการศึกษาดีมาด้วยกัน[๘]

---

[๕]ที.อ. ๒/๑๒/๑๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; อป.อ. ๒/๓๖/๖๖. (ใน อป.อ.นี้ สหชาติมี ๘ คือเพิ่ม อาโรหนหตฺถีเข้ามาด้วย)ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔ ; ชา.อ. ๑/๘๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓ ; พุทธ.อ. ๑/๑-๑๘/๔๓๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๖]บรรจบ บรรณรุจิ, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอสีติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม, (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๖.

[๗]เกิด ธนชาต, คลังปริยัติธรรม เล่ม ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เลี่ยง-เชียงจงเจริญ, ๒๕๑๓), หน้า ๔๑๐-๒.

ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการคือ ๑.ความรู้ทั่วไป ๒.ความรู้กฎธรรมเนียม ๓.การคำนวณ ๔.การใช้เครื่องยนต์ ๕.ความรู้นิติ ๖.การรู้พยากรณ์ ๗.การร้องรำ ๘.ความแคล่วคล่องด้วยกำลังกาย๙.การยิงธนู ๑๐.การรู้เรื่องบุราณ ๑๑.รู้วิชาแพทย์ ๑๒.วิชาอิติหาสะ ๑๓.วิชาดูดาว ๑๔.วิชาพิชัยสงคราม ๑๕.วิชานิพนธ์ ๑๖.วิชาพูด ๑๗.วิชาเสก ๑๘.วิชาไวยากรณ์.

[๘]พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ, อ้างแล้ว, หน้า ๔๙-๕๐.

๒.๒ การออกบวช

พระอานนท์ ออกบวชโดยการชักชวนของเจ้าชายอนุรุทธศากยราชกุมาร[๖] ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ภายหลังพรรษาที่ ๒ แห่งการตรัสรู้[๗] พร้อมด้วยศากยกุมารและโกลิยกุมารอีก ๔ พระองค์ คือ ภัททิยะ ภคุ กิมพิละ และเทวทัต จึงรวมเป็น ๖ องค์ด้วยกัน ได้พร้อมใจกันออกจากพระนครด้วยจาตุรงคเสนา ครั้นดำเนินไปโดยระยะทางไกลพอสมควรแล้วก็สั่งบังคับให้จาตุรงคเสนาเหล่านั้นกลับทั้งหมด ยกเว้นนายอุบาลีพนักงานภูษามาลา ติดตามรับใช้ใกล้ชิดเพียงคนเดียว เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จไปประทับอยู่ ณ อนุปิยอัมพวัน แคว้นมัลละแล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบท ณ ที่นั้น[๘] และได้พร้อมใจกันกราบทูลพระพุทธเจ้าให้บวชให้นายอุบาลีก่อน โดยให้เหตุผลว่า พวกข้าพระองค์เป็นเจ้าชายเชื้อสายศากยะถือตัวจัด นายอุบาลีนี้ก็รับใช้พวกข้าพระองค์มาช้านาน ขอ

---

[๖]พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธานุพุทธประวัติ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘/๒๕๓๔),หน้า ๑๒๕.

[๗]พุทธ.อ. ๑/๕-๖. (ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา) ในอรรถกถาพุทธวงศ์กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาแรกที่ป่าอิสิปตนมิคทายวัน เมืองพาราณสี ออกพรรษาปวารณาแล้ว เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลา กินเวลาถึง ๕ เดือนจึงถึง และได้ประทับจำพรรษาที่อุรุเวลานี้สิ้นไตรมาส ขณะที่ประทับอยู่อุรุเวลาก็ได้เทศนาโปรดชฎิลสามพี่น้อง พร้อมด้วยบริวารแล้ว จึงเสด็จไปกรุงราชคฤห์กลางเดือนผุสสมาสประทับอยู่ที่กรุงราชคฤห์นี้ ๒ เดือนแล้ว จึงเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์สิ้นระยะทาง ๖๐ โยชน์ ๒ เดือนจึงถึง

[๘]วินย. ๗/๓๓๐/๑๑๒-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐ ; องฺ.อ. ๑/๑๙๒/๑๗๒,๑๗๕,๒๗๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓ ; ธ.อ. ๑/๑๒๔-๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓ ; พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ, อ้างแล้ว, หน้า ๕๐.

พระพุทธองค์ได้โปรดบวชให้นายอุบาลีนี้ก่อนเถิด เพื่อพวกข้าพระองค์จักได้ไหว้เขาได้ ด้วยวิธีการนี้จะช่วยให้พวกข้าพระองค์ลดความถือตัวลงได้พระพุทธเจ้าข้าพระพุทธเจ้า ก็ทรงทำตามที่เจ้าชายเหล่านั้นทูลขอ[๑๐] และทรงบวชให้อุบาลีก่อนแล้ว จึงทรงบวชให้เจ้าชายศากยะ และเจ้าชายโกลิยะเหล่านั้นภายหลัง[๑๑]

การบวชของพระอานนท์นั้นมีประเด็นที่ควรนำมาพิจารณา คือเรื่องพระอุปัชฌาย์เพราะหลักฐานต่าง ๆ ยังขัดแย้งกันอยู่ ในพระวินัยปิฎกและอรรถกถาเถรคาถากล่าวว่า พระเพลัฏฐสีสเถระ[*]เป็นพระอุปัชฌาย์[๑๒] แต่ในพระวินัยปิฎก อรรถกถาอังคุตตรนิกายและ อรรถกถาธรรมบทมิได้แสดงว่า ใครเป็นพระอุปัชฌาย์ แสดงเพียงว่า บวชในสำนักของพระพุทธเจ้าเท่านั้น[๑๓] ซึ่งก็เป็นไปได้ว่าพระพุทธเจ้าประทานบวชให้ด้วยพระองค์เอง หรือทรงอนุญาตให้พระเพลัฏฐสีสะเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้ ซึ่งก็เป็นไปได้ทั้ง ๒ ทาง

---

[๑๐]บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๑๕๐.

[๑๑]วินย. ๗/๓๓๑/๑๑๕-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ;องฺ.อ.๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๑.ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓ ; ธ.อ. ๑/๑๒๘.ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

[*]ศัพท์ที่เป็นชื่ออุปัชฌาย์ของพระอานนท์มี ๒ ศัพท์คือเวลัฏฐสีสะและเพลัฏฐสีสะ แต่ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ใช้ เพลัฏฐสีสะศัพท์

[๑๒]วินย.๒/๒๕๒/๒๓๖.ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย. ๕/๒๖๔/๓๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐;เถร.อ. ๑/๑๕๓/๑๐๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

[๑๓]วินย. ๗/๓๓/๑๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓;ธ.อ. ๑/๑๒๘.ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

การ บวชเป็นวิธีการรับคนเข้าหมู่คณะที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ มีหลายวิธีด้วยกัน[๑๔] แต่วิธีที่น่าจะนำมาวิเคราะห์เฉพาะกรณีที่เกี่ยวกับการบวชของพระอานนท์เพียง ๓ วิธี คือ

๑. วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาเป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าประทานบวชให้แก่กุลบุตรด้วยพระองค์เอง

๒. วิธีไตรสรณคมน์[๑๕] เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลาย ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่ประสงค์จะบวชในทิศนั้น ๆ

๓. วิธีญัตติจตุตถกรรมเป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงประทานอนุญาตให้สงฆ์ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไปร่วมกันทำพิธีบวชให้แก่กุลบุตรที่ประสงค์จะบวช

พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลาย คือ พระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป พระยสะ ๑ รูป รวมเป็น ๖ รูปจัดเป็นพวกแรก สหายเก่าของพระยสะอีก ๕๕ รูป จัดเป็นพวกหลัง รวมเป็น ๖๑ รูป[๑๖] บวชให้แก่กุลบุตรที่ประสงค์จะบวชในทิศนั้น ๆ ด้วยวิธีไตรสรณคมน์ ต่อมาพระพุทธองค์ทรงยกเลิกและทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรบวชให้ราธพราหมณ์ ด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม[๑๗] ขณะที่ประทับอยู่ที่นิโครธารามเขตกรุงกบิลพัสดุ์ ก็ทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรบวชให้ราหุลกุมารซึ่งมีอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปี พระสารีบุตรได้ทูลถามว่า จะให้บวชด้วยวิธีใด พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้บวชด้วยวิธีไตรสรณคมน์อีก หลังจากที่ได้ทรงยกเลิกไปแล้วในคราวที่ทรงอนุญาตด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม[๑๘]

---

[๑๔] บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๓๐๖.

[๑๕] วินย. ๔/๓๔/๒๙-๓๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๖] วินย.อ. ๓/๑๙-๒๐. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๒.

[๑๗] วินย. ๔/๖๙/๗๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย.อ. ๓/๔๓. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๒ ; ธ.อ. ๔/๒. ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

[๑๘] วินย. ๔/๖๐๕/๑๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย.อ. ๓/๗๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๒;ธ.อ.๑/๑๐๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

มีข้อที่น่าคิดว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรแล้วพระพุทธองค์ยังทรงอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอยู่อีกหรือไม่ ประเด็นนี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเช่น เรื่องพระนันทะในอรรถกถาธรรมบทกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายบวชให้พระนันทะ[๑๙] ขณะเดียวกันในอรรถกถาพระวินัยกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงประทานบวชให้พระนันทะด้วยพระองค์เอง[๒๐]

อรรถกถาสมันตปาสาทิกา ได้กล่าวถึงจำนวนภิกษุที่บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาไว้ว่า ครั้งปฐมโพธิกาล พระพุทธเจ้าทรงให้กุลบุตรอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้นและภิกษุผู้อุปสมบทด้วยวิธีนี้มีจำนวน ๑,๓๔๑ รูป คือ พระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป พระยสะกับพระผู้เป็นสหายเก่าอีก ๕๕ รูป พระภัททวคคีย์ ๓๐ รูป พระปุราณชฎิล ๑,๐๐๐ รูปปริพพาชกรวมกับพระอัครสาวกทั้งสองอีกเป็น ๒๕๐ รูปและพระองคุลิมาลอีก ๑ รูป จึงกล่าวว่า ภิกษุ ๑,๓๐๐ รูปและภิกษุเหล่าอื่นอีก ๔๐ รูป ทั้งพระเถระผู้มีปัญญาอีก ๑ รูป ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดท่านกล่าวว่า เป็นเอหิภิกขุ[๒๑]

จากหลักฐานนี้ชี้ชัดว่า พระนันทะมิได้อยู่ในกลุ่มนี้ด้วย จึงไม่น่าจะบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา แต่ในที่แห่งเดียวกันนี้ ท่านก็ได้กล่าวอีกว่า มิใช่แต่ภิกษุเหล่านี้เท่านั้นที่บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุ แม้ภิกษุเหล่าอื่นก็ยังมีอีกมากคือ เสลพราหมณ์และบริวาร ๓๐๐ รูป พระมหากัปปินะกับบริวาร ๑,๐๐๐ รูป กุลบุตรชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป พวกปารายนิกพราหมณ์ ๑๖,๐๐๐ รูป (รวม ๒๗,๓๐๐ รูป) แต่ภิกษุเหล่านี้ พระอรรถกถาจารย์มิได้แสดงไว้ เพราะพระอุบาลีเถระมิได้แสดงไว้ในบาลีพระวินัยปิฎก ภิกษุเหล่านี้ พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ ก็เพราะพระอุบาลีเถระแสดงไว้ในบาลีพระวินัยปิฎก จึงได้กล่าวว่า ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด และภิกษุเหล่านี้ คือ ๒๗,๐๐๐ รูป

---

[๑๙] ธ. อ. ๑/๑๐๕. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

[๒๐] วินย.อ. ๓/๗๗. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๒.

[๒๑] วินย.อ. ๑/๒๕๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔.

และ ๓๐๐ รูป ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด ท่านกล่าวว่า เป็นเอหิภิกขุ[๒๒]

ในอรรถกถาพุทธวงศ์กล่าวว่า พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์จะสงเคราะห์พระประยูรญาติ จึงแวดล้อมด้วยพระขีณาสพ ๒๐,๐๐๐ รูป คือ ภิกษุชาวเมืองอังคะและชาวเมืองมคธ ๑๐,๐๐๐ รูป ภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป เสด็จจากกรุงราชคฤห์ถึงเมืองกบิลพัสดุ์สิ้นระยะทาง ๖๐ โยชน์ ๒ เดือนจึงถึง[๒๓]

อรรถกถาพุทธวงศ์นี้ ได้กล่าวถึงภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป ซึ่งมีอยู่ก่อนที่พระนันทะ สามเณรราหุล และกลุ่มของพระอานนท์จะบวช ฉะนั้น การที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวถึงภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป เป็นเอหิภิกขุนั้นจึงน่าจะหมายเอาภิกษุกลุ่มนี้เท่านั้น ไม่รวมถึงพระนันทะ เป็นต้น ดังนั้น พระนันทะรวมทั้งกลุ่มของพระอานนท์ด้วย จึงน่าจะเป็นกลุ่มที่อยู่นอกเหนือจากภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๐,๐๐๐ รูป

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นด้วยกับพระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ที่กล่าวว่า เวลานั้นพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอุปสมบทวิธี คือ การรับกุลบุตรเข้ามาบวชเป็นภิกษุด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมขึ้นใช้ในพระธรรมวินัยแล้ว ฉะนั้น อุปสัมปทาเปกขะทั้ง ๗ คือ ภัททิยะ อนุรุทธะ อานนท์ ภคุ กิมพิละ เทวทัต และอุบาลี จึงจำเป็นต้องอุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมตามพระธรรมวินัย สำหรับพระอานนท์นั้น ได้พระเพลัฏฐสีสะเป็นพระอุปัชฌาย์[๒๔]

---

[๒๒]วินัย.อ. ๑/๒๕๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔.

[๒๓]พุทธ.อ. ๑/๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๒๔]พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), พระอานนท์เถระ,(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๔), หน้า ๒.

๒.๓ การบรรลุโสดาปัตติผล

พระอานนท์ เมื่อบวชแล้วไม่นานก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน เพราะได้ฟังธรรมเทศนาของพระปุณณมันตานีบุตร[๒๕] ซึ่งภายหลังท่านได้เล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า พระปุณณมันตานีบุตร เป็นผู้ที่มีอุปการคุณต่อภิกษุผู้บวชใหม่เป็นอย่างมาก ท่านมักจะกล่าวสอนด้วยโอวาทว่า

ความคิดว่า เรามี เราเป็นมีได้ เพราะความยึดถือรูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ หามีเพราะความไม่ยึดถือไม่ เปรียบเสมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่มผู้รักสวยรักงามเมื่อมองดูเงาหน้าในกระจกหรือในภาชนะอันใส ก็มองดูด้วยความยึดถือ ไม่ใช่มองเพราะความไม่ยึดถือ

รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ นั้นอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีในอดีตหรือปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้เหล่านั้นทั้งหมด ไม่ใช่ของเรา เราก็ไม่เป็นเช่นนั้น ภิกษุผู้เห็นอยู่อย่างนั้น ย่อมเบื่อหน่ายคลายกำหนัด หลุดพ้นและย่อมรู้ว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำก็ได้ก็ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มีอีกแล้ว[๒๖]

---

[๒๕]วินย. ๗/๓๓๑/๑๑๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ; อง.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓ ; ธ.อ. ๑/๑๒๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

[๒๖]สํ.ข. ๑๗/๘๓/๘๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ;สํ.อ. ๒/๘๓/๓๓๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓ ;เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; ที.อ. ๒/๙๕/๙๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

๒.๔ คุณสมบัติเฉพาะตัวของพระอานนท์

พระอานนท์ เป็นพระสาวกที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่โดดเด่นแตกต่างไปจากพระสาวกอื่น ๆ ในยุคเดียวกัน เช่น เป็นผู้มีรูปงาม น่าเลื่อมใส ใฝ่ใจต่อการศึกษา ช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม สุภาพอ่อนโยน รักการประหยัด มีจิตเมตตาอนุเคราะห์ผู้อาพาธ ดังจะได้ศึกษาในรายละเอียดต่อไป

๑. **เป็นผู้มีรูปงามน่าเลื่อมใส** พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า พระอานนท์เป็นผู้ที่มีรูปงาม น่าเลื่อมใส ควรแก่การทัศนา ยิ่งเป็นพหูสูตด้วย ก็ยิ่งทำให้สังฆมณฑลนั้งดงามยิ่งขึ้น ดังนั้นพุทธบริษัทจึงนิยมไปหาท่าน[๓๓] พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าอานนท์เป็นผู้ที่มีอัพภูตธรรม (ธรรมอันน่าอัศจรรย์) ๔ ประการ คือ

๑. เมื่อบริษัทเข้าไปหา พอได้เห็นรูปอานนท์เท่านั้นก็มีความยินดี
๒. เมื่อได้ฟังธรรมเทศนาของอานนท์ก็มีความพอใจ
๓. เมื่ออานนท์แสดงธรรมจบลงแล้ว ก็ยังไม่อิ่มในการฟัง
๔. เมื่ออานนท์หยุดพักธรรมเทศนาไว้ก็มีจิตยินดี[๓๔]

ในอรรถกถาธรรมบทกล่าวว่า ท่านเป็นผู้หนึ่งในบรรดาสาวกที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า เป็นผู้มีบุญ สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร และบารมีธรรม ๑๐ ประการ จึงสามารถรักษาความเลื่อมใสของตระกูลไว้ได้ เพราะความเป็นผู้ดำรงอยู่ด้วยอำนาจแห่งเหตุผล[๓๕] และยังได้รับการยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะ ๕ ประการ คือ

๑. เป็นพหูสูต คือเป็นผู้ที่ได้สดับตรับฟังมามาก
๒. เป็นผู้มีสติ คือมีสติมั่นคง
๓. เป็นผู้มีคติ คือมีวิธีการจดจำสิ่งต่าง ๆได้ดี

---

[๓๓] ที.อ. ๒/๒๐๙/๑๙๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.
[๓๔] ที.ม. ๑๐/๒๐๙/๑๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.
[๓๕] ธ.อ. ๓/๗-๘. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

๔. เป็นผู้มีธิติ คือมีวิธีทรงจำไว้

๕. เป็นพุทธอุปัฏฐาก คือทำหน้าที่รับใช้พระพุทธเจ้า[๓๐]

ในชุณหชาดกก็กล่าวว่า พระอานนท์นอกจากจะได้รับการสถาปนาในตำแหน่งแห่งผู้เลิศ ๕ ประการดังกล่าวแล้ว ท่านยังเป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติอีก ๗ ประการ คือ

๑. อาคมสมบัติ ถึงพร้อมด้วยการศึกษาเล่าเรียน
๒. อธิคมสมบัติ ถึงพร้อมด้วยการบรรลุโสดาปัตติผล
๓. ปุพพเหตุสมบัติ ถึงพร้อมด้วยเหตุแห่งสาวกบารมีญาณ
๔. อัตถัตถปริปุจฉาสมบัติ ถึงพร้อมด้วยการถามสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่ใช่ประโยชน์
๕. ติตถวาสสมบัติ ถึงพร้อมด้วยการอบรมคุณธรรมแห่งผู้สอน
๖. โยนิโสมนสิการสมบัติ ถึงพร้อมด้วยปัญญาพิจารณาเหตุผลอย่างรอบคอบ
๗. พุทธอุปนิสัยสมบัติ ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพุทธอุปัฏฐาก[๓๑]

นอกจากนี้ ท่านยังเป็นผู้มีฝีมือในทางช่างอีกด้วยเช่น ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นคันนาของชาวมคธเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีคันนาคั่นในระหว่าง จึงตรัสว่าอานนท์ เธอจะทำจีวรให้มีรูปเหมือนคันนาของชาวมคธนี้ได้หรือไม่ซึ่งท่านก็ได้กราบทูลว่า "ทำได้" และก็ได้ทำจีวรมีรูปเหมือนอย่างคันนาของชาวมคธขึ้นทูลถวายให้ทรงทอดพระเนตรพระพุทธเจ้าครั้นได้ทรงทอดพระเนตรแล้ว ตรัสชมเชยในท่ามกลางสงฆ์

---

[๓๐]องฺ.เอก. ๒๐/๒๑๙-๓/๒๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๕๒/๔๐๑ ; ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐;องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖,๒๖๔-๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓ ; อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๔.ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๓๔; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๘.ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

[๓๑]ชา.อ. ๖/๑๓/๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

ว่า อานนท์เป็นคนฉลาด มีปัญญา รู้ซึ้งถึงถ้อยคำที่เรากล่าวแต่โดยย่ออย่างพิสดาร ทำกุสิ (ผ้าชิ้นยาว) อัฑฒกุสิ (ผ้าชิ้นสั้น) ก็ได้ ทำผ้ามณฑล (กระทงใหญ่) อัฑฒมณฑล (กระทงเล็ก) ก็ได้ ทำผ้าวิวัฏฏะ (ขันธ์ตรงกลางเย็บมณฑลกับอัฑฒมณฑลติดกัน) อนุวิวัฏฏะ (๒ขันธ์ทั้งสองข้างแห่งวิวัฏฏะ)ก็ได้ ทำผ้าคีเวยยกะ (ผ้าดาม)ชังเคยยกะ (ผ้าที่เย็บในที่ปกปิดแข้ง) และพาหันตะ (ขันธ์หนึ่ง ๆ นอกอนุวิวัฏฏะหรือชายทั้งสองของจีวร) ก็ได้[๓๒]

๒. เป็นผู้ใฝ่ใจต่อการศึกษา พระอานนท์ เป็นผู้ที่ใฝ่ใจต่อการศึกษาเล่าเรียน ท่องบ่น สาธยายและทรงจำไว้ ซึ่งพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก[๓๓] ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นพหูสูต เป็นคลังแห่งพระธรรม[๓๔] ท่านสามารถทรงจำพระพุทธพจน์ได้ถึง ๘๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และยังจำเอาจากสำนักของภิกษุมีพระสารีบุตรเป็นต้นอีก ๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จึงรวมเป็นธรรมที่ท่านทรงจำไว้ได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์[๓๕]

ท่านเป็นผู้มีสติปัญญาดี มีความทรงจำดี ฟังครั้งเดียว ไม่ต้องถามอีกก็จำไว้ได้ถึง ๖๐,๐๐๐ บท ๑,๕๐๐ คาถา โดยไม่เลอะเลือน ไม่คลาดเคลื่อน[๓๖] ดังนั้น พระอรรถกถาจารย์ จึงได้เปรียบเทียบสติปัญญาของท่านว่า เหมือนน้ำมันของราชสีห์ที่เขาใส่ไว้ในหม้อทองคำ[๓๗] ถึงท่านจะเป็นเพียงพระโสดาบัตติผล แต่ท่านก็มีความ

---

[๓๒]วินย. ๕/๓๔๕/๑๔๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๓]สํ.อ. ๒/๗๐/๑๔๑.ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓ ; อภิ.อ.๑/๒๐/๑๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๓๔]สํ.อ. ๒/๖๐/๙๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ; ที.อ. ๒/๙๕/๘๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒; อง.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖.ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๓๕]ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๒๗/๓๙๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๖]อง.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา;อภิ.อ.๑/๒๐/๑๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; ม.อ. ๒/๔๔๙/๒๔๕.ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๓๗]เถร.อ. ๒/๑๐๕๓/๔๗๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

แตกฉาน และเชี่ยวชาญธรรมะในเรื่องที่สำคัญ ๆ เช่น ปฏิจจสมุปบาท[๓๘]

๓. เป็นคนช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม พระอานนท์โดยปกติแล้วท่านเป็นคนช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม ชอบคิดเปรียบเทียบ[๓๙] เช่นครั้งหนึ่ง ท่านสังเกตเห็นรัศมีดวงจันทร์ดวงอาทิตย์แล้ว คิดเปรียบเทียบว่า มีรัศมีเทียบกับพระรัศมีของพระพุทธเจ้า[๔๐] ไม่ได้และชอบไต่ถาม เรื่องที่ทูลถามนั้นส่วนมาก ก็เป็นประโยชน์แก่การศึกษาปฏิบัติ และเผยแผ่ทั้งสิ้น ดังจะได้ศึกษาในรายละเอียดในบทที่ ๔ ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้

นอกจากท่านจะทูลถามปัญหาธรรมต่าง ๆแล้วท่านยังได้ทูลถามถึงเหตุการณ์ที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงแย้มพระโอษฐ์[๔๑] และทรงนิ่งเฉย[๔๒] หรือเมื่อได้พบเหตุการณ์หรือบุคคลที่น่าสนใจอะไร ๆ ก็มักจะทูลถามให้พระพุทธเจ้าทรงเล่าให้ฟังเสมอ ๆเช่น

---

[๓๘]ที.ม. ๑๐/๙๕/๔๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ; สํ.นิ. ๑๖/๖๐/๘๙-๙๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ; ที.อ. ๒/๙๕/๙๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; สํ.อ. ๒/๖๐/๑๐๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๓๙]พระมหาอดิศักดิ์ อธิฉนฺโท, **ประวัติและผลงานของพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก**, (กรุงเทพฯ¦แผนกธรรมวิจัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์จัดพิมพ์, ๒๕๐๗), หน้า ๖๘.

[๔๐]ธ.อ. ๘/๑๐๕-๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๑.

[๔๑]ม.ม. ๑๓/๒๘๒/๒๕๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ; องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๘๐/๒๐๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ; ธ.อ. ๕/๔๑. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๔.

ทูลถามถึงคติภายหน้าของชาวบ้านนาทิกะ[๕๒] ยานอันประเสริฐของชานุสโสณิพราหมณ์[๕๓] ทูลขอให้พระพุทธเจ้าเล่าพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงแก่คนอื่น ๆแก่ท่านอีกครั้งหนึ่งก็มี และที่ทรงแสดงแก่ท่านโดยตรงก็มี เช่น อานันทสูตร[๕๔] คิลานสูตร[๕๕] อธิมุตติสูตร[๕๖] อันธกวินทสูตร[๕๗] มหาปรินิพพานสูตร[๕๘] มหานิทานสูตร[๕๙] มหาสุทัสสนสูตร[๖๐] อุทายีสูตร[๖๑] เป็นต้น

---

[๕๒]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๖/๓๖๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๒๐/๑๖๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย. ๗/๓๘๓/๒๐๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย. ๑/๒๒/๑๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย. ๕/๒๗๖/๔๔,๖๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; สํ.สฬ. ๑๘/๔๑๙/๓๕๐ . ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๓]ที.ม. ๑๐/๑๕๖-๗/๘๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; สํ.ม. ๑๙/๑๐๐๔-๖/๓๐๘-๓๑๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๔]สํ.ม. ๑๙/๔/๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๔]สํ.ข. ๑๗/๓๗-๘/๓๐-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; องฺ.ทสก. ๒๔/๘๒/๑๒๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๕]สํ.ม. ๑๙/๓๗๕/๑๓๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๖]องฺ.ทสก. ๒๔/๒๒/๒๙-๓๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๖]องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๑๔/๑๒๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๗]ที.ม. ๑๐/๑๓๔/๖๕-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๘]ที.ม. ๑๐/๙๕/๔๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๙]ที.ม. ๑๐/๒๔๑/๑๔๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๐]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๒๙/๓๑๐-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

[๖๑]ม.ม. ๑๓/๒๒-๘/๑๔-๒๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐

แต่บางครั้งพระพุทธเจ้าก็ทรงใช้ให้ท่านไปแสดงธรรมเทศนาแทนพระพุทธะองค์ก็มี[๖๒] และที่ท่านสนทนากับภิกษุอื่น ๆ แล้วนำขึ้นกราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงรับรองก็มี เช่น อานันทภัทเทกรัตสูตร[๖๓] เป็นต้น บางทีก็ทูลให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ เช่น ทูลขอให้ทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งนั่งรออยู่เกือบตลอดทั้งคืน[๖๔] ทูลขอให้ทรงสนทนากับสัจจนิครนถ์ ซึ่งคิดจะติเตียนพระรัตนตรัย[๖๕] ทูลขอให้เสด็จไปเทศนาโปรดสังครวพราหมณ์ผู้ที่สำคัญว่า คนเราบริสุทธิ์ได้ด้วยการอาบน้ำชำระร่างกาย[๖๖]

๔. **เป็นคนสภาพอ่อนโยน** พระอานนท์ เป็นพระเถระที่มีความสุภาพมีความเคารพยำเกรงต่อพระเถระผู้ใหญ่ ฉะนั้น ท่านจึงเป็นที่รักของพระมหาเถระทั้งหลาย เช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะเป็นต้น และมักจะหาโอกาสพบปะสนทนาธรรมกับพระมหาเถระเหล่านั้นอยู่เนือง ๆ[๖๗]

ในคัมภีร์อังคุตตรนิกายได้กล่าวถึงเรื่องที่พระอานนท์กับพระสารีบุตรสนทนาธรรมกันไว้หลายเรื่อง เช่น เรื่องปรินิพพาน[๖๘] เรื่องสมาธิ[๖๙] เรื่องภิกษุผู้ฉลาด[๗๐]

---

[๖๒] ม.อุ. ๑๔/๒๗๖/๒๔๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๓] องฺ.อฏฺฐก. ๒๓/๒๐/๑๖๘-๑๗๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ; วินย. ๗/๓๘๓/๒๐๔-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๔] ม.มู. ๑๒/๓๖๔/๓๒๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๕] สํ.สํ. ๑๕/๒๐๗/๒๒๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๖] ม.มู. ๑๒/๓๓๒/๒๙๗.ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐;ม.อ. ๒/๓๓๒/๑๕๒-๑๖๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๗] องฺ.ติก. ๒๑/๑๗๙/๑๙๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๘] องฺ.ทสก. ๒๔/๘/๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๙] องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๖๙/๑๘๙-๑๙๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๗๐] องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๑/๓๔๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

เรื่องภิกษุผู้ไม่ได้สดับ[๖๑] เป็นต้น ซึ่งพระสารีบุตรได้ยกย่องท่านว่า เป็นผู้มีคุณธรรม ๖ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ได้เรียน ได้ฟังธรรมมาก

๒. เป็นผู้แสดงธรรมตามที่ได้เรียน ได้ฟังมาโดยพิสดาร

๓. เป็นผู้สาธยายธรรมโดยพิสดาร

๔. ตรึกตรอง เพ่งพิจารณาธรรมโดยรอบคอบ

๕. เป็นผู้อยู่ใกล้พระมหาเถระผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา

๖. เป็นผู้ที่ได้เรียนถามพระมหาเถระเหล่านั้นตามกาลตามเวลาอันสมควร[๖๒]

พระอานนท์ มีความเคารพนับถือพระสารีบุตรมาก แม้แต่อติเรกจีวรท่านก็เคยเก็บไว้ถวายพระสารีบุตร เมื่อทราบข่าวการนิพพานของพระสารีบุตรจากสามเณรจุนทะ ก็รู้สึกธรรมสังเวช ถึงกับเปล่งวาจาต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้าว่า กายของข้าพระองค์ประหนึ่งว่า จะระบมไปทั่ว ทิศทั้งหลายก็มืดมิด ธรรมก็ไม่แจ่มแจ้ง โลกทั้งหมดก็ปรากฏเหมือนมืดมน[๖๓]

แม้ในพระมหากัสสปเถระก็เช่นกัน ในพระวินัยปิฎกกล่าวว่า ครั้งหนึ่ง พระมหากัสสปเถระให้การอุปสมบทแก่กุลบุตร จึงได้ส่งทูตให้ไปนิมนต์พระอานนท์มาสวดอนุสาวนา แต่ท่านไม่อาจที่จะรับได้ เพราะท่านไม่อาจที่จะระบุชื่อของพระมหากัสสปเถระในการสวดอนุสาวนาได้ พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงอนุญาตให้สวดอนุสาวนาระบุชื่อโคตรแทนได้[๖๔]

---

[๖๑]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๑/๓๔๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๒]วินย. ๕/๓๔๗/๑๕๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐. ๒๕

[๖๓]สํ.ม. ๑๙/๓๗๙/๑๔๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๓๗/๔๐๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; สํ.อ. ๓/๓๗๙/๒๔๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๔]วินย. ๔/๑๕๓/๑๓๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐;สํ.นิ ๔/๑๒๒/๑๓๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

อนึ่ง เวลาสนทนากับพระมหากัสสปเถระท่านก็จะใช้คำว่า "ภนฺเต" เสมอ[๖๕]

๕. ความเป็นคนประหยัด พระอานนท์เถระ มีนิสัยรักการประหยัดและรู้จักใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังปรากฏในพระวินัยปิฎกและอรรถกถาธรรมบทว่า

พระเจ้าอุเทนกับพระมเหสีขณะประทับอยู่ในพระราชอุทยานพระมเหสีทราบข่าวการมาของพระอานนท์ มีความปีติยินดี และได้ทูลลาพระสวามีไปเยี่ยมพระเถระ ครั้นได้ฟังธรรมเทศนา ก็ยิ่งมีจิตเลื่อมใส ได้ถวายผ้าเพื่อจีวร ๕๐๐ ผืนเป็นธรรมบูชา ครั้นพระเจ้าอุเทนทรงทราบ ก็ทรงรู้สึกไม่พอพระทัย จึงได้เสด็จไปหาแล้วตรัสถามว่า พระคุณเจ้าจะเอาผ้าเหล่านี้ไปทำอะไรบ้าง ท่านก็อธิบายให้ทรงสดับโดยลำดับว่า จะเอาไปถวายแก่ภิกษุที่มีจีวรเก่าคร่ำคร่า ส่วนจีวรคร่ำคร่าก็จะเอาไปทำผ้าเพดาน ผ้าเพดานเก่าก็จะเอาไปทำผ้าปูฟูกผ้าปูฟูกเก่าก็จะเอาไปทำผ้าเช็ดเท้า ผ้าเช็ดเท้าเก่าก็จะเอาไปทำผ้าเช็ดธุลี ผ้าเช็ดธุลีเก่าก็จะเอาไปโขลก ขยำกับโคลนแล้วฉาบทาฝา พระเจ้าอุเทนทรงเลื่อมใสว่า พระสมณศากยบุตรเหล่านี้รู้จักประหยัด และใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด จึงได้ถวายผ้าเพื่อจีวรอีก ๕๐๐ ผืน[๖๖]

พระอานนท์ นั้นเมื่อได้ลาภสักการะ ก็มักจะแบ่งถวายพระเถระอื่น ๆ เช่น พระสารีบุตร หรือไม่ก็แบ่งให้สัทธิวิหาริกของท่าน ตลอดถึงพระสาวกอื่น ๆ ดังปรากฏในมงคลสูตรว่า สัทธิวิหาริกของท่านมีอยู่ถึง ๕๐๐ รูป แต่มีภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งได้อุปัฏฐากท่าน มีการกวาดบริเวณ ถวายน้ำดื่ม น้ำใช้ ไม้สีฟัน น้ำล้างหน้า ปัดกวาดเวจกุฎี เรือนไฟ เสนาสนะ นวดมือเท้า และหลังเป็นต้น ท่านจึงได้มอบจีวร ๕๐๐ ผืนของ

---

[๖๕] สํ.นิ ๑๖/๑๕๓/๒๐๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๖] วินย. ๗/๔๔๕/๒๘๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ; ธ.อ. ๒/๕๕-๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

พระเจ้าอุเทนให้ภิกษุหนุ่มนั้นนำไปถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย[๖๗]

๖. มีจิตเมตตาอนุเคราะห์ผู้อาพาธพระอานนท์เป็นผู้มีจิตเมตตาอนุเคราะห์ผู้อาพาธ (ป่วย) ทั้งที่เป็นพระภิกษุ และฆราวาส เช่น ครั้งหนึ่ง ท่านได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปตามเสนาสนะต่าง ๆ ได้พบภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นโรคท้องร่วง ไม่มีผู้ใดพยาบาล ท่านก็ได้ช่วยพระพุทธเจ้าพยาบาลภิกษุนั้นเป็นอย่างดี และในวันนั้นเองพระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้ท่านเรียกประชุมสงฆ์แล้วตรัสว่า

> ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเป็นผู้ไม่มีมารดาบิดา ผู้ใดเล่าจะพึงพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอจะไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจักพยาบาล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดพึงอุปัฏฐากเรา ผู้นั้นพึงพยาบาลภิกษุผู้อาพาธเถิด[๖๘]

ครั้งหนึ่งท่านทราบว่า พระผัคคุณะอาพาธหนักจึงได้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อทรงเสด็จเยี่ยมพระผัคคุณะ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเยี่ยมพระผัคคุณะก็ได้กราบทูลว่า

> ข้าพระองค์ มีอาพาธแรงกล้ามาก ไม่อาจที่จะทนได้ มีทุกขเวทนาจัด ลมเสียดแทง ศีรษะเจ็บปวด เหมือนคนมีกำลังเอามีดชำแหละโคอันคมมาชำแหละที่ท้อง เจ็บปวดเร่าร้อนทั่วกาย เหมือนคนมีกำลังสองคนจับที่แขนคนละข้างดึงไปย่างบนกองถ่านเพลิงฉะนั้น[๖๙]

ครั้งหนึ่งขณะที่ท่านพักอยู่ที่พระเชตวันวิหารกับพระพุทธเจ้า ท่านได้ทราบว่า

---

[๖๗]มงคล. ๑/๓๗๙/๓๐๖-๗. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๐๘.

[๖๘]วินย. ๕/๓๖๕/๑๖๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย.อ. ๓/๒๔๓-๖. ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๒.

[๖๙]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๖/๓๖๓-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

พระคิริมานันทะอาพาธหนักจึงได้กราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อเสด็จเยี่ยมแต่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้ท่านเรียนสัญญา ๑๐ ประการ เพื่อที่จะได้นำไปสวดให้พระคิริมานันทะฟัง ท่านก็เรียนและจำได้แม่นยำ แล้วได้ทูลลาไปเยี่ยมพระคิริมานันทะ และได้สวดสัญญา ๑๐ ประการ ให้พระคิริมานันทะฟัง พระคิริมานันทะครั้นได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการแล้ว อาพาธที่หนักก็สงบระงับลงทันที[๔๐]

ครั้งหนึ่ง ท่านกับพระสารีบุตรได้ไปเยี่ยมอนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งเป็นไข้หนักลุกจากที่นอนไม่ได้และได้กล่าวสอนธรรม ทำให้อนาถบิณฑิกเศรษฐีมีความพอใจในธรรมแล้วจึงลากลับ เมื่อพระเถระทั้งสองกลับไปได้ไม่นาน อนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ถึงแก่กรรมและได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต[๔๑]

ครั้งหนึ่ง ท่านไปเยี่ยมสิริวัฑฒคฤหบดี ซึ่งเป็นไข้หนักที่บ้าน และได้ถามถึงอาการไข้พร้อมแนะนำให้สิริวัฑฒคฤหบดี พิจารณาให้เห็นกายในกาย มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌา(ความเพ่งเล็ง)และโทมนัสเสีย สิริวัฑฒคฤหบดีรับว่าตัวท่านมีคุณธรรมเหล่านี้ทุกประการ ท่านจึงรับรองว่า สิริวัฑฒคฤหบดี ได้สำเร็จเป็นพระอริยะบุคคลชั้นอนาคามี[๔๒]

ครั้งหนึ่ง ท่านไปเยี่ยมมานทินนคฤหบดีชาวเมืองราชคฤห์ ซึ่งเป็นไข้หนักและได้แนะนำให้มานทินนคฤหบดีพิจารณาให้เห็นกายในกาย ให้มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสีย เช่นเดียวกับที่ได้แนะนำสิริวัฑฒคฤหบดี มานทินนคฤหบดีก็ได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี[๔๓]

---

[๔๐] องฺ.ทสก. ๒๔/๖๐/๘๖-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๑] ม.อุ. ๑๔/๓๘๓/๓๒๘-๓๓๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๒] สํ.ม. ๑๙/๓๙๕/๑๕๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๓] สํ.ม. ๑๙/๓๙๖/๑๕๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๒.๕ การบรรลุพระอรหัตผล

พระอานนท์ ได้สำเร็จพระอรหัตผลเป็นพระอเสขบุคคล ที่ไม่ได้อยู่ในอิริยาบถสี่ หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน ก่อนการทำสังคายนา ๑ วัน

ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกกล่าวว่า พระอานนท์ ในคืนที่จะบรรลุพระอรหันต์นั้น ท่านได้บำเพ็ญสมณธรรมอย่างหนัก ด้วยการเจริญกายคตาสติ กำหนดการเคลื่อนไหวแห่งอิริยาบถ แต่แล้วก็ไม่สามารถที่จะบรรลุพระอรหันต์ได้เพราะท่านปฏิบัติอย่างเคร่งเครียดเกินไป จึงทำให้จิตฟุ้งซ่าน ท่านจึงคิดที่จะบำเพ็ญให้พอเหมาะ จึงได้ลงจากที่จงกรมแล้วกลับเข้าสู่ที่พักเพื่อพักผ่อน ในขณะนั้นเอง จิตของท่านก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะความไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน[๗๘]

ในอรรถกถาพระวินัยปิฎก และอรรถกถาทีฆนิกายก็กล่าวว่า ท่านจงกรมอยู่ภายนอกวิหาร เมื่อไม่สามารถที่จะบรรลุคุณวิเศษได้ จึงคิดถึงพระดำรัสที่ตรัสว่า "อานนท์ เธอเป็นผู้ที่ได้ทำบุญไว้แล้ว จงหมั่นประกอบความเพียรเถิด จักเป็นผู้หาอาสวะมิได้โดยฉับพลัน"[๗๙] ธรรมดาว่าโทษแห่งพระดำรัสของพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่มี เราคงปรารภความเพียรมากเกินไปกระมัง จึงเป็นเหตุให้จิตคิดฟุ้งซ่าน ดังนั้น เราจึงควรประกอบความเพียรให้สม่ำเสมอ ครั้นดำริอย่างนี้แล้วจึงลงจากที่จงกรมล้างเท้าแล้วเข้าไปสู่วิหารนั่งบนเตียงด้วยคิดว่า "จักพักผ่อนสักหน่อยหนึ่ง" จึงได้เอนกายลงบนเตียง เท้าทั้งสองพ้นจากพื้น ศีรษะยังไม่ทันถึงหมอน ขณะนั้นเอง

---

[๗๘] วินย. ๗/๔๓๘/๒๗๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย.อ. ๑/๑๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๔ ; ที.อ. ๑/๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒ ; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๒.

[๗๙] ที.ม. ๑๐/๒๐๗/๑๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการไม่ยึดมั่นในอุปาทาน[๕๖]

๒.๖ ชีวิตในบั้นปลาย

ชีวิตในบั้นปลาย หลังจากที่ท่านได้ช่วยพระมหากัสสปเถระทำสังคายนาแล้ว ท่านจะใช้เวลาส่วนใหญ่ให้หมดไปด้วยการอบรมสั่งสอนประชาชน และฝึกฝนอบรมชายหนุ่มทั้งหลาย เช่น ทสมะแห่งอัฏฐกนคร[๕๗] โมคคัลลานะ[๕๘] และสุภโตเทยยบุตร[๕๙] เป็นต้นอยู่ ๔๐ ปี เมื่ออายุได้ ๑๒๐ พรรษา จึงพิจารณาเห็นอายุสังขารเหลืออยู่เพียง ๗ วันเท่านั้น ดังนั้น ท่านจึงคิดคำนึงถึงที่ที่จะนิพพาน และพิจารณาที่เป็นที่นิพพานของพระสาวก เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะนิพพานที่สระอโนดาต พระสารีบุตรนิพพานในห้องที่ท่านเกิด พระมหาโมคคัลลานะนิพพานเหนือแผ่นศิลา พระราหุลนิพพานบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อนึ่ง พระพุทธเจ้าก็เสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานระหว่างไม้รังทั้งคู่ ที่สาลวโนทยานของเจ้ามัลละ ใกล้กรุงกุสินารา ตามที่ทรงปรารถนาแล้ว ดังนั้น ท่านจึงตกลงใจที่จะนิพพานเหนือฝั่งแม่น้ำโรหิณีซึ่งอยู่ระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองโกลิยะ เมื่อประชาชนที่อาศัยอยู่แถบแม่น้ำนั้นทราบข่าว[๖๐] จึงพากันไปยังฝั่งแม่น้ำโรหิณี และต่างฝ่ายต่างก็ต้องการที่จะให้ท่านไปนิพพานที่ฝั่งของตน ๆ โดยอ้างเหตุผลว่า เป็นผู้ที่มีอุปการะมากต่อท่าน แต่อีกฝ่ายหนึ่งก็ไม่ยอม ด้วยอ้างเหตุผลเดียวกัน ท่านคิดว่า

---

[๕๖]วินย.อ. ๑/๑๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔ ; ที.อ. ๑/๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๕๗]ม.ม. ๑๓/๑๗/๑๓-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๘]ม.อุ. ๑๔/๗๙/๕๙-๖๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๙]ที.สี. ๙/๔๔๔/๑๙๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๐]คณะสงฆ์, **พระสาวกนิพพาน**, พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล, ในงานออกเมรุพระศพ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก (จวน อุฏฐายี) ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๕,สำนักพิมพ์การศาสนา,๒๕๑๕,หน้า ๑๑๖-๑๒๓.

ถ้าเราจะนิพพานทางฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง การทะเลาะจะเกิดขึ้นแน่นอน ดังนั้น ท่านจึงเข้าเตโชกสิณเหาะขึ้นไปบนอากาศเหนือแม่น้ำโรหิณีแสดงธรรมแก่มหาชนแล้วอธิษฐานจิตให้สรีรธาตุแตกออกเป็น ๒ ส่วน ตกลงที่ฝั่งแม่น้ำ ฝั่งละหนึ่งส่วนพอขาดคำอธิษฐานเท่านั้น เปลวไฟได้ลุกไหม้สรีระของท่าน อัฐิธาตุแตกออกเป็น ๒ ส่วน ตกลงที่ฝั่งทั้งสอง มหาชนพากันเศร้าโศกปริเทวนาการ ดุจดุจแผ่นดินจะถล่มทลายเหมือนเมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน[๔๑]

พระอานนท์นิพพานเมื่ออายุได้ ๑๒๐ ปี หลังพุทธปรินิพพาน ๔๐ ปี[๔๒]

---

[๔๑]ธ.อ. ๓/๑๘๖-๗. ธมฺมปทฏฺฐกถา มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๔๒]บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๑๗๙.

บทที่ ๓

ความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ของพระอานนท์

พระอานนท์ เป็นพระเถระที่มีบทบาทต่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ รูปหนึ่งและท่านก็มีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆนับตั้งแต่ พระพุทธเจ้า ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตลอดถึงบุคคลอื่น ๆ ที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งพอจะแยกเป็นหัวข้อศึกษาได้ดังนี้

๓.๑ ความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า

พระอานนท์ เป็นพระภิกษุรูปหนึ่งในจำนวนภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ที่ออกบวชในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จนิวัตรกรุงกบิลพัสดุ์ เพื่อโปรดพุทธบิดาและประยูรญาติ ด้วยเหตุนี้ พระอานนท์จึงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะที่สำคัญ ๒ ประการคือ

๑. ในฐานะเป็นพุทธอนุชา พระอานนท์ เป็นโอรสของพระเจ้าอมิโตทนะ พระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนพุทธบิดา ส่วนพระมารดาไม่ปรากฏพระนาม[1] พระเจ้าอมิโตทนะจึงเป็นพระญาติผู้ใหญ่มีศักดิ์เป็นพระเจ้าอา(จูฬปิตา)ของพระพุทธเจ้า ดังนั้น เมื่อนับโดยความสัมพันธ์ทางพระญาติแล้วพระอานนท์จึงเป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า

๒. ในฐานะเป็นพุทธอุปัฏฐาก พระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐาก ซึ่งหมายความว่าเป็นผู้ที่เข้าไปรับใช้ เข้าไปปฏิบัติรับใช้พระพุทธเจ้า ดังนั้น ท่านจึงเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นพุทธอุปัฏฐากเพื่อความกระจ่างชัดในเรื่องนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความเป็นมาแห่งตำแหน่งพุทธอุปัฏฐากดังนี้

ในครั้งปฐมโพธิกาลนั้น พระพุทธเจ้าไม่มีภิกษุที่จะอุปัฏฐากเป็นประจำ

---

[1] ดูวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า ๑๐ 8

บางครั้งเป็นพระนาคสมาละ เป็นผู้ถือบาตรจีวรของพระพุทธเจ้าตามเสด็จจาริกไปโปรดสัตว์บางครั้งพระนาคิตะ พระอุปวาณะ พระสุนักขัตตะ สามเณรจุนทะพระสาคตะ พระราธะและพระเมฆิยะ เป็นต้น ซึ่งเป็นอยู่อย่างนี้เป็นเวลานานถึง ๒๐ พรรษา[๑]

การที่พระพุทธเจ้าไม่มีอุปัฏฐากประจำนี้ ทำให้เกิดความลำบากขึ้นหลายครั้ง เช่น ครั้งหนึ่ง พระนาคสมาละเป็นผู้อุปัฏฐาก เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จทางไกล ครั้นถึงทาง ๒ แพร่ง พระนาคสมาละประสงค์ที่จะไปทางหนึ่งจึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์จะไปทางนี้ พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า พระองค์จะไปอีกทางหนึ่งและขอให้พระนาคสมาละไปทางเดียวกับพระองค์ แต่พระนาคสมาละก็กราบทูลยืนยันที่จะไปตามทางของตนแล้วขอให้พระพุทธเจ้าทรงรับเอาบาตรจีวรของพระองค์ ซึ่งตนได้วางไว้บนพื้นดินแล้วก็เดินจากไป พระพุทธเจ้าจำเป็นต้องถือเอาบาตรจีวรด้วยพระองค์เองเสด็จไปแต่ลำพัง[๒]

อีกครั้งหนึ่ง พระเมฆิยะเป็นผู้อุปัฏฐากตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปยังหมู่บ้านชันตุคาม เขตปราจีนวังสะ เมื่อถึงที่นั้นก็ได้เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านชันตุ ได้เห็นสวนมะม่วงเป็นที่ร่มรื่นที่ริมฝั่งแม่น้ำ คิดที่จะไปพักผ่อนและบำเพ็ญสมณธรรมในสวนมะม่วงนั้น จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าขอให้ทรงรับเอาบาตรจีวรของพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ถึง ๓ ครั้ง เพราะในที่นั้นไม่มีภิกษุอื่นเลย แต่พระเมฆิยะก็ไม่ยินยอมและได้ละทิ้งพระพุทธเจ้าไว้แต่ลำพังพระองค์เดียว[๓]

ด้วยเหตุนี้เอง ในพรรษาที่ ๒๐ พระพุทธเจ้า ขณะที่ประทับอยู่ที่พระเชตวัน

---

[๑]ที.อ. ๒/๑๑/๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; อง.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓ ; อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔ ; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๒]ที.อ. ๒/๑๑/๑๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๓]องฺ.นวก. ๒๓/๓/๒๙๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เมืองสาวัตถี ทรงรับสั่งในที่ประชุมสงฆ์ว่า พระองค์ทรงพระชรามากแล้ว ภิกษุบางรูปได้ทอดทิ้งพระองค์ไปตามที่ตนต้องการจะไป บางรูปได้วางบาตรจีวรของพระองค์ไว้ที่พื้นดินแล้วก็เดินหลีกไปเสีย จึงขอให้สงฆ์เลือกภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้เป็นอุปัฏฐากประจำ

ภิกษุทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสดังนั้นแล้วต่างก็รู้สึกสังเวชสลดใจทันใดนั้นเอง พระสารีบุตรได้ลุกขึ้นอภิวาทพระพุทธเจ้าแล้วทูลขอรับอาสาเป็นพุทธอุปัฏฐากประจำแต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ว่าอย่าเลยสารีบุตร เธออยู่ ณ ทิศใด ๆทิศนั้น ๆก็ไม่สูญเปล่า โอวาทของเธอก็เหมือนกับโอวาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เธออย่าพอใจทำกิจ คือ การอุปัฏฐากเราเลย

ต่อจากนั้น พระอสีติมหาสาวกทั้งหลายมีพระมหาโมคคัลลานะเป็นต้น ได้ลุกขึ้นอภิวาทพระพุทธเจ้าแล้ว ทูลขอรับอาสาเป็นผู้อุปัฏฐากเช่นเดียวกับพระสารีบุตร แต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ทั้งหมด ส่วนพระอานนท์ยังคงนั่งนิ่งมิได้ทูลขอรับอาสาอย่างพระมหาสาวกทั้งหลาย พวกภิกษุจึงตักเตือนให้ทูลขอรับตำแหน่งนั้นบ้าง ท่านกลับตอบว่า ชื่อว่าตำแหน่งที่ได้มาด้วยการขอนั้นจะมีประโยชน์อะไร ถ้าพระพุทธเจ้าทรงพอพระทัยในตัวกระผม พระพุทธองค์ก็คงรับสั่งเองว่า อานนท์ เธอจงอุปัฏฐากเราเถิด

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า อย่าเลยภิกษุทั้งหลาย ไม่มีผู้ใดสามารถที่จะทำให้อานนท์เกิดความอุตสาหะได้ แต่เมื่ออานนท์รู้อยู่เธอจักอุปัฏฐากเรา เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสเช่นนั้นก็ทราบทันทีว่า พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ที่จะให้พระอานนท์เป็นพุทธอุปัฏฐาก จึงได้ตักเตือนให้ท่านทูลขอรับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐากจากพระพุทธเจ้า[๕]

---

[๕]องฺ.นวก. ๒๓/๓/๒๙๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ที.อ. - ๒/๑๑/๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๓๓/๒๖๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓ ; อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔ ; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๗. ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒;ธ.อ. ๒/๑๑๖. ธมฺมปทฏฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

ทูลขอพร ๘ ประการ พระอานนท์ ครั้นถูกพวกภิกษุทักเตือนอย่างนั้นแล้วจึงได้ทูลขอพร ๘ ประการ และพรที่ทูลขอนั้นมีเงื่อนไขทั้งปฏิเสธและขอร้องโดยที่ ๔ ข้อแรกเป็นเงื่อนไขปฏิเสธและ ๔ ข้อหลังเป็นเงื่อนไขขอร้องจากพระพุทธเจ้าว่า

๑. พระพุทธเจ้าจักไม่ประทานจีวรอันประณีตที่ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
๒. พระพุทธเจ้าจักไม่ประทานบิณฑบาตอันประณีตที่ได้แล้วแก่ข้าพระองค์
๓. พระพุทธเจ้าจักไม่โปรดให้ข้าพระองค์อยู่ในที่ประทับกับพระพุทธองค์
๔. พระพุทธเจ้าจักไม่ทรงพาข้าพระองค์ไปในที่นิมนต์ซึ่งข้าพระองค์รับไว้
๕. พระพุทธเจ้าจักเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ที่ข้าพระองค์รับไว้
๖. ข้าพระองค์นำพุทธบริษัท ซึ่งมาแต่ไกลเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ได้ทุกขณะที่มาแล้ว
๗. ความสงสัยของข้าพระองค์มีเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น
๘. พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเทศนาอันใด ในที่ลับหลังข้าพระองค์ จักตรัสบอกพระธรรมเทศนานั้นแก่ข้าพระองค์อีก[๑]

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามพรที่เป็นเงื่อนไขปฏิเสธและขอร้องนั้นเพื่อประโยชน์อะไร ท่านก็ได้กราบทูลว่า ข้าพระองค์ทูลขอพรข้อที่ ๑-๔ นั้นก็เพื่อป้องกันคำครหาว่าพระอานนท์รับตำแหน่งเพื่อหวังลาภสักการะ ข้าพระองค์ทูลขอพรข้อที่ ๕-๗ ก็เพื่อป้องกันคำครหาว่าพระอานนท์บำรุงพระพุทธเจ้าไปทำไมเพราะกิจเพียงเท่านี้พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงสงเคราะห์ ข้าพระองค์ทูลขอพรข้อที่ ๘ นั้นเมื่อมีคนมาถามว่าคาถานี้ สูตรนี้ ชาดกนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ที่ไหน ถ้าตอบเขาไม่ได้ก็จักถูกตำหนิว่า พระอานนท์นี้เฝ้าติดตามพระพุทธเจ้าเหมือนเงาติดตามตัวอยู่เป็นเวลานานทำไมเรื่องเพียงเท่านี้ก็ไม่รู้

---

[๑]องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๒-๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; ที.อ. ๑/๑๑/๑๔-๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒;อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๓-๔.ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔.

ครั้นพระอานนท์ได้ทูลชี้แจงอย่างนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าประทานพร ๘ ประการตามที่ทูลขอทุกประการ พระอานนท์ ได้รับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐาก และได้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจนถึงกาลที่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานเป็นระยะเวลาถึง ๒๕ พรรษา[๑]

การตั้งจิตปรารถนาเพื่อเป็นพุทธอุปัฏฐาก ความจริง พระอานนท์ ได้ตั้งจิตปรารถนาที่จะได้เป็นพุทธอุปัฏฐากไว้ตั้งแต่พระศาสนาของพระปทุมุตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งนั้นท่านเป็นโอรสของพระเจ้าอานันทราช[๒] กับพระนางสุเมธามีนามว่า สุมนกุมาร เป็นพระกนิษฐภาดาของพระพุทธเจ้าปทุมุตร ครั้นเจริญวัยแล้ว สุมนกุมารในฐานะรัชทายาททรงได้รับมอบหมายจากพระบิดาให้ไปปกครองโภคคาม ซึ่งอยู่ห่างจากนครหงสวดีประมาณ ๑๒๐ โยชน์

ครั้งหนึ่ง เมืองชายแดนเกิดการจลาจลขึ้น พระกุมารทรงปราบจลาจลนั้นได้สำเร็จ ความสามารถนี้ทำให้พระราชบิดาทรงพอพระทัยเป็นอย่างมากและรับสั่งให้เข้าเฝ้าโดยด่วน ครั้นพระกุมารเข้าเฝ้าก็ทรงพระราชทานพรให้ตามที่พระกุมารจะต้องการ พระกุมารเห็นเป็นโอกาสที่จะได้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระราชบิดา หม่อมฉันไม่ปรารถนาพรอื่นใด นอกจากจะทูลขอโอกาสอุปัฏฐากพระพุทธเจ้ากับพระสาวกด้วยปัจจัยสี่ตลอด ๓ เดือน

---

[๑]ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๔๔-๖/๔๐๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐ ; สํ.อ. ๒/๑๕๔/๑๙๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๒]ในอรรถกถาทีฆนิกายอรรถกถาเถรคาถาและอรรถกถาสังยุตตนิกายกล่าวว่า บิดาของท่านนามว่า อานันทราชแต่ในอรรถกถาอังคุตตนิกายและอรรถกถาอปทานกล่าวว่า บิดาของท่านนามว่า นันทราช

พระราชบิดาทรงรับสั่งให้ขอพรอย่างอื่นเพราะตลอดเวลาที่ผ่านมาพระองค์ถวายการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าด้วยพระองค์เองไม่เคยทรงอนุญาตให้ใครอุปัฏฐาก แต่พระกุมารกราบทูลยืนยันขอรับพรอย่างเดิมไม่ทูลขอพรอย่างอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้พระราชบิดาครั้นจะทรงปฏิเสธก็เกรงจะทำให้พระโอรสเสียพระทัย จึงบ่ายเบี่ยงให้ไปทูลขอโอกาสจากพระพุทธเจ้าเอง

พระราชกุมาร จึงทูลลาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าปทุมุตรซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ภายในพระคันธกุฎีจึงไม่ได้โอกาสที่จะเข้าเฝ้าต่อเมื่อได้รับการช่วยเหลือจากพระสุมนเถระพุทธอุปัฏฐากจึงมีโอกาสได้เข้าเฝ้า

พระสุมนเถระเป็นพุทธอุปัฏฐากทำหน้าที่ถวายการรับใช้พระพุทธเจ้าปทุมุตรเป็นประดุจเลขาธิการส่วนพระองค์ ใครก็ตามที่ต้องการจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะที่ประทับอยู่ภายในพระคันธกุฎีหรือในที่หลีกเร้นก็ตาม ต้องแจ้งให้พระสุมนพุทธอุปัฏฐากทราบก่อนทุกครั้ง เพื่อที่ท่านจะได้พิจารณาถึงความเหมาะสมและความจำเป็นก่อนแล้วจึงนำขึ้นกราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงทราบ ส่วนจะได้เข้าเฝ้าหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับพุทธวินิจฉัย

ในกรณีของเจ้าชายสุมนนี้ก็เช่นกัน พระสุมนพุทธอุปัฏฐาก ได้นำขึ้นกราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าปทุมุตรทรงตอบตกลงโดยดุษณีภาพ

สุมนราชกุมาร ทรงพอพระทัยเป็นอย่างยิ่งที่จะได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ในขณะเดียวกัน ก็ทรงเลื่อมใสในตัวพระสุมนพุทธอุปัฏฐากด้วย ที่ท่านมีวิธีการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ด้วยการดำดินเข้าไปเฝ้าภายในพระคันธกุฎี ครั้นกลับออกมาแจ้งข่าวการเข้าเฝ้าให้พระราชกุมารทราบก็ใช้วิธีเดียวกัน

พระราชกุมาร เมื่อได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจึงทูลนิมนต์เพื่อเสด็จไปประทับจำพรรษาตลอด ๓ เดือนที่เมืองชายแดนของพระองค์และได้ทูลถามวิธีการที่จะได้เป็น

พุทธอุปัฏฐากเช่นเดียวกับพระสุมนเถระบ้าง ก็ทรงได้รับคำแนะนำจากพระพุทธเจ้าว่าต้องให้ทาน รักษาศีล และให้ทำบุญอย่างอื่นสนับสนุนก็จะได้สมปรารถนา

สุมนราชกุมาร หลังจากเสด็จกลับไปเมืองชายแดนของพระองค์แล้ว ก็ทรงรับสั่งให้มีการตระเตรียมการต้อนรับเสด็จพระพุทธเจ้า และพระสาวกเป็นการใหญ่ พระองค์ทรงซื้ออุทยานของโสภณกุฎุมพีแล้วสร้างพระคันธกุฎีและกุฎีให้เป็นที่พักกลางวันและกลางคืนสำหรับพระพุทธเจ้าและพระสาวก ครั้นทุกอย่างเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงส่งสาส์นไปถวายพระราชบิดาให้ทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังเมืองโภคคาม

เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวกเสด็จไปยังเมืองโภคคาม และทรงพักตามวิหารรายทางต่าง ๆ จนถึงโภคคาม พระราชกุมารได้เสด็จไปถวายการต้อนรับและทรงบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของหอมหลายอย่างแล้วนำเสด็จเข้าสู่โสภณวิหาร กราบทูลถวายวิหารนั้นให้เป็นพุทธบูชา

ใกล้วันเข้าพรรษา พระราชกุมารได้ทรงชักชวนพระโอรส พระชายา และเหล่าอำมาตย์ให้ถวายทานอย่างพระองค์บ้าง ตลอด ๓ เดือน พระองค์ได้ถวายการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าเป็นประจำ และได้เสด็จไปหาพระสุมนเถระเสมอ ๆ ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้ว ก็ได้ถวายทานอีก ๗ วัน ในวันที่ ๗ ได้ถวายจีวรแด่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์แล้ว ตั้งมโนปณิธานว่า"ด้วยเดชแห่งกุศลกรรมที่ได้สร้างมาทั้งหมดนี้ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ในอนาคตอย่างเช่นพระสุมนเถระนี้เถิด" พระพุทธเจ้าปทุมุตรทรงพยากรณ์ว่า ความปรารถนาของท่านจักสำเร็จผลในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า "พระสมณโคดม" ในอีกแสนกัปข้างหน้า

พระราชกุมาร ครั้นได้ฟังพุทธพยากรณ์อย่างนั้นแล้ว ก็เกิดความปีติโสมนัสยิ่งนักและได้ทำบุญอย่างอื่นอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของพระองค์จุติจากอัตตภาพนั้นแล้วก็ได้ไปอุบัติยังภพต่าง ๆ จนถึงกาลของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านเกิดเป็นสามัญชนได้ถวายจีวรแด่พระเถระผู้เที่ยวบิณฑบาตรูปหนึ่งด้วยจิตเลื่อมใส จุติจากอัตตภาพนั้นก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ ครั้นจุติจากสวรรค์ก็ได้ลงมาเกิดเป็นพระเจ้าพาราณสีและได้ทำบุญมีการสร้างศาลา ๘ หลังถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์เป็นต้นพร้อมทั้งถวายการอุปัฏฐากด้วยปัจจัยสี่อย่างดีตลอดชีวิตของท่าน

ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ท่านก็ได้จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาเกิดเป็นพระโอรสของพระเจ้าอมิโตทนศากยราช และได้ออกบวช เป็นพุทธสาวกเป็นพุทธอุปัฏฐากสมปรารถนาทุกประการ[๑]

พระอานนท์ เมื่อได้รับหน้าที่พุทธอุปัฏฐากแล้ว ก็ตั้งใจปฏิบัติงานด้วยความเคารพและจงรักภักดีกว่าพระสาวกอื่น ๆ ที่เคยปฏิบัติมาแล้ว ทั้งอดทนไม่หวั่นไหวต่อความเหนื่อยยากลำบากเพื่อให้งานในหน้าที่สำเร็จโดยเรียบร้อย

---

[๑] องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖-๒๖๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓ ; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๔-๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; ที.อ. ๒/๙๕/๘๕-๙๐ . ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๐-๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔ ; สํ.อ. ๒/๖๐/๑๐๒-๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

งานในหน้าที่อุปัฏฐากงานในหน้าที่อุปัฏฐากที่ท่านได้ปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวันถวายพระพุทธเจ้า คือ

๑. ถวายน้ำเย็น น้ำร้อน

๒. ถวายไม้สีฟัน

๓. นวดพระหัตถ์และพระบาท

๔. นวดพระปฤษฎางค์

๕. ปัดกวาดพระคันธกุฎีและบริเวณพระคันธกุฎี[๘]

ตกกลางคืนท่านก็กำหนดเวลาไว้ว่า เวลานี้พระพุทธองค์ทรงต้องการอย่างนี้แล้วเข้าไปเฝ้า เมื่อเสร็จกิจเฝ้าก็ออกมาอยู่ยามภายนอกพระคันธกุฎี ในคืนหนึ่ง ๆ ท่านถือประทีปเดินรอบบริเวณพระคันธกุฎีถึง ๘ ครั้งด้วยคิดว่า หากง่วงนอนเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเรียกจักไม่สามารถขานรับได้ จึงไม่ยอมวางประทีปตลอดทั้งคืน[๙]

ในอรรถกถาอังคุตรนิกายกล่าวว่า พระอานนท์เถระนี้ ขยันในการอุปัฏฐากกว่าภิกษุผู้ที่เคยอุปัฏฐากพระพุทธเจ้ามาแล้ว ไม่มีใครทำได้เหมือนอย่างท่าน เพราะภิกษุเหล่าอื่นไม่รู้พระทัยของพระพุทธเจ้าจึงอุปัฏฐากได้ไม่นาน แต่พระอานนท์นี้ท่านรู้จักพระทัยของพระพุทธเจ้าดีจึงอุปัฏฐากได้นาน[๑๐] ดังนั้นในคราวที่พระพุทธเจ้าจักเสด็จดับขันธปรินิพพานจึงได้รับสั่งกับท่านว่า

---

[๘]องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๖๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๙]อป.อ. ๑/๖๔๐/๓๗๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔ ; เถร.อ. ๒/๓๙๗/๔๕๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๑๐]องฺ.อ. ๑/๒๑๙-๒๒๓/๒๕๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

...อานนท์ เธอได้อุปัฏฐากตถาคตด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตา ซึ่งเป็นประโยชน์เกื้อกูล เป็นความสุขไม่มีสอง หาประมาณมิได้มาช้านานแล้วเธอได้ทำบุญไว้มากแล้ว อานนท์ เธอจงประกอบความเพียรเถิด จักเป็นผู้หาอาสวะมิได้โดยฉับพลัน...

แล้วจึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใด ที่มีมาแล้วในอดีตกาล ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น แม้อย่างยิ่งก็เหมือนกับอานนท์ของเราเท่านั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดที่จักมีมาในอนาคต ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น แม้อย่างยิ่งก็เพียงอานนท์ของเราเท่านั้น อานนท์เป็นบัณฑิตย่อมรู้ว่า นี้เป็นกาลเพื่อเข้าเฝ้าตถาคต นี้เป็นกาลของภิกษุ นี้เป็นกาลของภิกษุณี นี้เป็นกาลของอุบาสก นี้เป็นกาลของอุบาสิกา นี้เป็นกาลของพระราชา นี้เป็นกาลของพวกมหาอำมาตย์ราชเสวก นี้เป็นกาลของพวกเดียรถีย์ นี้เป็นกาลของพวกสาวกเดียรถีย์...[๑๑]

ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นผลสำเร็จ พระอานนท์นอกจากท่านจะทำหน้าที่อุปัฏฐากประจำพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิดแล้วยังปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ที่ทรงมอบหมายอีกหลายอย่าง เช่น

ครั้งหนึ่ง ท่านได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้ไปประกาศคว่ำบาตรแก่วัฑฒลิจฉวีได้สมรู้ร่วมคิดกับพระเมตติยะและพระภุมมชกะกล่าวใส่ร้ายพระทัพพมัลลบุตร

---

[๑๑]ที.ม. ๑๐/๒๐๗-๘/๑๒๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ว่าเสพเมถุนธรรมกับช่าชาของท่าน[๑๒] รับสั่งให้ท่านนำนางยักษิณีเข้าเฝ้าเพื่อระงับการจองล้างจองผลาญซึ่งกันและกัน[๑๓] รับสั่งให้ท่านเรียกภิกษุชาวนครเวสาลีเข้าเฝ้าเพื่อฟังอานาปานสติ[๑๔] รับสั่งให้ท่านแจ้งข่าวแก่พวกมัลลกษัตริย์กรุงกุสินาราว่าพระพุทธเจ้าจักเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ป่าไม้สาละ ณ ราตรีนี้[๑๕] เป็นต้นซึ่งท่านก็ได้ปฏิบัติตามที่ทรงรับสั่งได้เป็นผลสำเร็จตามพุทธประสงค์ทุกประการ

ครั้งหนึ่ง ท่านได้รับมอบหมายให้ไปรับบิณฑบาตประจำ ในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าปเสนทิโกศลแทนพระพุทธเจ้าก็ไปรับประจำแม้ว่าในระยะหลัง ๆพระเจ้าปเสนทิโกศลจะทรงลืมไปบ้าง ท่านก็ยังไปรับเป็นประจำมิได้ขาด[๑๖] ได้รับมอบหมายให้ท่านไปสอนธรรมแก่พระนางมัลลิกาเทวีและพระนางวาสภขัตติยา พระมเหสีทั้งสองของพระเจ้าปเสนทิโกศล ในพระราชนิเวศน์แทนพระพุทธองค์ ท่านก็รับเป็นภาระธุระด้วยดี[๑๗] ในคราวที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ท่านก็ได้รับมอบหมายให้ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนภิกษุหัวดื้อภายหลังพุทธปรินิพพาน[๑๘] เป็นต้น

---

[๑๒]วินย. ๗/๒๖๖/๒๘-๓๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๓]ธ.อ. ๑/๔๖. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

[๑๔]สํ.ม. ๑๙/๙๘๕/๒๗๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๕]ที.ม. ๑๐/๒๑๐-๑/๑๒๙-๑๓๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๖]ธ.อ. ๓/๗. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๑๗]ธ.อ. ๓/๔๓. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๑๘]ที.ม. ๑๐/๒๑๖/๑๓๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย. ๗/๔๔๕/๒๘๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ธ.อ. ๔/๘. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

มีความจงรักและภักดีต่อพระพุทธเจ้า พระอานนท์เป็นผู้ที่มีความจงรัก และภักดีต่อพระพุทธเจ้า ยอมสละชีวิตเพื่อพระพุทธเจ้าได้ จะเห็นได้จากการที่พระเทวทัตให้คนปล่อยช้างนาฬาคิรีเพื่อให้ปลงพระชนม์ชีพพระพุทธเจ้า พอช้างวิ่งเข้ามาใกล้ท่านก็ได้ออกไปขวางทางไว้ แต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้แล้วทรงทรมานช้างให้สิ้นพยศด้วยพระองค์เอง[๑๙]

ครั้งหนึ่ง ท่านคิดปรุงยาที่พระพุทธเจ้าเคยเสวยแล้วหายเข้าไปถวาย ในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงประชวรด้วยโรคในพระอุทร เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบว่าท่านปรุงเอง จึงตักเตือนว่า ไม่เหมาะ ไม่ควร ไม่ใช่กิจของสมณะ เธออย่าได้พอใจในความเป็นผู้มักมาก[๒๐]

ครั้งหนึ่ง ท่านเข้าไปหาหมอชีวกโกมารภัจ ขอให้ปรุงยาระบายถวายพระพุทธเจ้า เนื่องด้วยพระวรกายหมักหมมด้วยสิ่งที่เป็นโทษ หมอชีวกแนะนำให้ท่านบำบัดพระวรกายของพระพุทธเจ้าให้ชุ่มชื่นสัก ๒-๓ วันก่อนแล้ว จึงแจ้งให้หมอทราบ หมอชีวกเมื่อทราบก็ได้ปรุงยาระบายชนิดพิเศษที่อบด้วยก้านอุบล ๓ ก้าน ถวายให้พระพุทธเจ้าทรงสูดดม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสูดดมทั้ง ๓ ก้านแล้วก็ทรงระบายถึง ๓๐ ครั้ง[๒๑]

---

[๑๙]ธ.อ. ๑/๑๓๐-๑. ธมฺมปทฏฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓ ; ชา.อ. ๕/๓๗๗/๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓ ; ชา.อ. ๗/๕๐๑/๔๒-๓,๕๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓ ; ชา.อ. ๘/๕๓๓/๑๙๙,๒๒๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๒๐]วินย. ๕/๒๗๔/๔๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๑]วินย. ๕/๓๖/๑๓๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ครั้งหนึ่ง ท่านได้ทูลเล่าความในใจของท่านถวายพระพุทธเจ้า ขณะทรงประทับอยู่ที่นครเวสาลีและมีพระประชวรหนักว่า ข้าพระองค์เห็นความสำราญ ความอดทน เพราะการประชวรของพระพุทธเจ้าแล้ว กายของข้าพระองค์ก็ประหนึ่งว่า จะระบมไปทั่ว ทิศทั้งหลายก็ไม่ปรากฏ ธรรมก็ไม่แจ่มแจ้ง ข้าพระองค์เบาใจอย่างหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าจักยังไม่ปรินิพพานก่อนจนกว่า จะได้ปรารภสงฆ์แล้วตรัสพระพุทธพจน์อย่างใดอย่างหนึ่ง[๒๒]

ครั้งหนึ่ง ท่านสกิดพระเจ้ามหานามะซึ่งเสด็จมา เพื่อที่จะทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้า ซึ่งเพิ่งหายจากประชวรได้ไม่นาน นำเสด็จออกไปข้างนอกแล้วอธิบายปัญหาธรรมนั้นเสียเอง[๒๓]

ครั้งหนึ่ง เมื่อท่านทราบว่า พระพุทธเจ้าจักเสด็จดับขันธปรินิพพานแน่แล้ว จึงได้ทูลให้ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ต่อไปอีกถึง ๓ ครั้ง แต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้เพราะทรงรับนิมนต์พญามารไว้แล้ว และตรัสเล่าถึงนิมิตโอกาส ๑๖ ตำบล ที่พระองค์ทรงแสดงเพื่อให้ท่านนิมนต์ ท่านก็มิได้นิมนต์ และก็เป็นความผิดพลาดของท่านเอง[๒๔]

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปสู่ไม้สาละใกล้เมืองกุสินารา ท่านได้ตั้งเตียงให้หันพระเศียรไปทางทิศอุดรระหว่างไม้สาละทั้งคู่ตามรับสั่ง พระพุทธเจ้าทรงประทับสีหไสยาสน์โดยพระปรัส (สีข้าง) เบื้องขวา[๒๕] ท่านทราบแน่ชัดว่า พระพุทธเจ้าจักเสด็จดับขันธปรินิพพานแน่ จึงหลีกออกจากที่เฝ้าเข้าไปสู่วิหารยืนเหนี่ยวสลักประตู

---

[๒๒]ที.ม. ๑๐/๑๖๔/๙๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๓]องฺ.ติก. ๒๐/๗๔/๒๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๔]ที.ม. ๑๐/๑๗๘/๑๐๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๕]ที.ม.๑ ๐/๑๙๘/๑๒๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

KT-006

รำพึงว่า เรายังเป็นเสขบุคคลมีกิจที่จะต้องทำอยู่ แต่พระพุทธเจ้าก็จักปรินิพพานเสีย พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงตรัสเรียกให้เข้าเฝ้าแล้วตรัสปลอบให้หายโศก[๖๖] ต่อจากนั้น ท่านก็คอยห้ามผู้คน มิให้เข้าไปรบกวนพระพุทธองค์ ถึงกระนั้นสุภัททปริพาชกก็ได้ไปขอเข้าเฝ้า ท่านได้ห้ามไว้ แต่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เข้าเฝ้าได้[๖๗]

ท่านปฏิบัติงานในหน้าที่อุปัฏฐากถวายพระพุทธเจ้าด้วยความจงรัก และภักดี ติดตามรับใช้ใกล้ชิดแทบทุกหนทุกแห่งดุจเงาติดตามพระพุทธเจ้า ตลอดระยะเวลา ๒๕ พรรษา ที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ ดังที่ท่านได้พรรณนาไว้ในเถรคาถาว่า

> เราได้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าด้วยเมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม มิได้ห่างไกลประหนึ่งว่าพระฉายาติดตามพระพุทธองค์อยู่ ๒๕ ปี เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดำเนินไปเบื้องหน้า เราก็ติดตามไป ณ เบื้องหลัง เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมอยู่ ธรรมก็เกิดขึ้นแก่เรา เรามีกิจในอริยมรรคที่จะต้องทำอยู่ เรายังเป็นเสขบุคคล ยังไม่บรรลุอรหันต์ พระศาสดาพระองค์ใดเป็นผู้อนุเคราะห์ พระศาสดาพระองค์นั้นก็ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานเสียแล้ว[๖๘]

ท่านปฏิบัติหน้าที่ด้วยความศรัทธา และเสียสละความสุขส่วนตัวทุกอย่าง เช่น ตื่นก่อน นอนทีหลัง ตั้งใจฟังว่า จะมีรับสั่งอะไรและใส่ใจศึกษาหาความรู้ที่ประทาน ตลอดถึงกิจการที่ทรงประกอบ แม้ว่างานอุปัฏฐากส่วนมากจะหนักไปในทางด้านปฏิคมก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะพุทธบริษัทน้อยใหญ่ที่หลั่งไหลมาจากทุกสารทิศพากันมา

---

[๖๖]ที.ม. ๑๐/๒๐๗/๑๒๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๗]ที.ม. ๑๐/๒๑๒/๑๓๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๘]ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๔๒-๔/๔๐๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐. ; ที.ม. ๑๐/๒๐๗/๑๒๕-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ขอเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ามิได้ขาด ท่านก็ให้การต้อนรับโดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบาก จนเทวดาเกิดความสงสาร คิดที่จะช่วยเหลือท่านให้โอกาสพักผ่อนบ้าง ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรคว่า

ท่านพำนักอยู่ในป่าแห่งหนึ่งของแคว้นโกศล เวลานั้นท่านต้อนรับผู้ที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้ามีเป็นจำนวนมาก รุกขเทวดาในป่านั้นเกิดความเอ็นดูสงสารทนเห็นความเหน็ดเหนื่อยของท่านไม่ได้ใคร่ที่จะทำให้ท่านเกิดความสังเวชสลดใจในการปล่อยชีวิตให้หมดไปกับการต้อนรับแขกเช่นนั้น จึงได้ไปหาท่านถึงที่อยู่แล้วกล่าวว่า ท่านอานนท์ผู้เป็นเผ่าโคตมะ ท่านควรหลีกไปนั่งที่โคนต้นไม้ระลึกถึงพระนิพพานจำเริญฌานเถิดอย่าได้ประมาทเลย ถ้อยคำที่ท่านสนทนาอยู่กับมนุษย์ที่มาจากทุกสารทิศมิได้ขาดนั้น จะช่วยอะไรท่านได้ท่านได้คำเตือนของรุกขเทวดาแล้วก็พลันรู้สึกถึงชีวิตที่จะต้องคลุกคลีอยู่กับการต้อนรับแขกตลอดเวลาแต่ครั้นระลึกถึงหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในศาสนกิจซึ่งเป็นกุศลเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและเพื่อเพิ่มเติมเสริมบารมีธรรมที่ยังไม่สมบูรณ์ให้สมบูรณ์จึงต้องเพิ่มพูนตามวิสัยของพุทธอุปัฏฐากที่จะต้องอุทิศชีวิตเป็นพุทธบูชาจึงมีศรัทธาปฏิบัติงาน[๒๙] สืบต่อไป

จากการที่ท่านได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้า ในฐานะพุทธอุปัฏฐากตลอดระยะเวลา ๒๕ ปี ทำให้ท่านได้รับอานิสงส์ชนิดพิเศษอย่างยอดเยี่ยมที่เรียก อนุตตริยะ ๖ อย่างคือ

๑. การได้เห็นพระพุทธเจ้า
๒. การได้สดับคำสอนของพระพุทธเจ้า
๓. การได้ศรัทธาในพระพุทธเจ้า
๔. การได้ศึกษาไตรสิกขา
๕. การได้บำรุงรับใช้พระพุทธเจ้า
๖. การได้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า[๓๐]

---

[๒๙]สํ.ส. ๑๕/๒๒๕/๒๔๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๐]ที.ป. ๑๑/๓๒๗/๒๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๘/๒๗๕ ; ๒๒/๓๐/๓๑๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ. ๒๕๐๐.

๓.๒ ความสัมพันธ์กับภิกษุ

พระอานนท์ เมื่อจะว่าไปแล้วท่านก็เปรียบเสมือนนายด่านที่ทุกคนมาเพื่อต้องการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจะด้วยเหตุผลอะไรก็ตามจะต้องพบท่านก่อนเสมอ ฉะนั้นท่านจึงมีบทบาทและความสัมพันธ์กับพุทธบริษัท ในที่นี้จะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กับภิกษุบริษัทเป็นต้นก่อน คือ

๑. **เป็นที่ปรึกษา** ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้าจะเป็นใครก็ตามแม้แต่ภิกษุที่มีปัญหาอะไรก็มักจะมาปรึกษาท่านอยู่เสมอเช่น พระวังคีสะได้เข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ได้พบสตรีรูปงามแต่งตัวสวยเกิดความกำหนัดรักใคร่ขึ้นในจิตอดใจไว้ไม่ได้จึงเรียนปรึกษาท่าน ท่านก็ได้ให้คำแนะนำว่า จิตของท่านรุ่มร้อนเพราะสัญญาที่คลาดเคลื่อน จงละนิมิตอันสวยงามนั้นเสีย พิจารณาให้เห็นสิ่งทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน จงเจริญอสุภกัมมัฏฐานทำจิตให้เป็นสมาธิ มีสติพิจารณากาย ก็จักมีความเบื่อหน่าย คลายกำหนัดเสียได้ ก็จักเป็นผู้สงบระงับ[๓๑]

วันหนึ่ง ท่านพักอยู่ที่โฆสิตาราม พระอุทายีได้ไปเรียนปรึกษาท่านถึงเรื่องที่แคบ เรื่องวิญญาณเป็นอนัตตา ท่านก็ได้อธิบายให้ฟังว่า ที่แคบ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ[๓๒] ถึงวิญญาณก็เป็นอนัตตา เพราะวิญญาณนั้นเกิดขึ้นได้โดยอาศัยอายตนะภายในและอายตนะภายนอก เมื่ออายตนะภายในภายนอกดับไป วิญญาณก็ดับไปด้วย[๓๓]

---

[๓๑]สํ.ส. ๑๕/๒๑๒/๒๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ขุ.เถร. ๒๖/๑๒๓๓-๕/๔๒๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; สํ.อ. ๑/๒๑๒/๒๕๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา๒๕๓๒.

[๓๒]องฺ.นวก. ๒๓/๔๒/๓๖๙-๓๗๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๓]สํ.สฬ. ๑๘/๒๓๔/๑๕๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ครั้งหนึ่งพระฉันนะได้ฟังธรรมเรื่อง รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณจากพระเถระทั้งหลายแล้วเห็นว่าไม่สามารถที่จะทำจิตให้หลุดพ้นได้จึงไปเรียนปรึกษาท่านก็ได้ยกเอาพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าตรัสกับกัจจายนโคตรขึ้นมาอธิบายให้ฟังว่าโลกนี้โดยมากแล้วมีอยู่ ๒ ส่วน คือความมีและความไม่มี เมื่อบุคคลพิจาณาเห็นเหตุเกิดและเหตุดับแห่งโลกด้วยปัญญาตามความเป็นจริง ความมีอยู่ก็ไม่มีเพราะโลกนี้ส่วนมากยังพัวพันอยู่กับการยึดมั่นถือมั่นแต่พระอริยสาวกไม่ผูกพันอยู่กับความยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวงจึงไม่มีอยู่[๓๔]

ครั้งหนึ่ง ท่านได้สนทนากับพระภัททชิถึงเรื่องการเห็น การได้ยิน สัญญาและภพว่าแต่ละอย่างมีอะไรเป็นยอด ท่านก็ได้อธิบายให้พระภัททชิฟังว่า การเห็นตามความเป็นจริงเป็นยอด การได้ยินตามความเป็นจริงเป็นยอด ความสุขตามความเป็นจริงเป็นยอดสัญญาตามความเป็นจริงเป็นยอดการเป็นอยู่ตามความจริงเป็นยอด[๓๕]

ครั้งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้เรียนปรึกษาท่านถึงสิ่งที่เป็นธรรม และสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ท่านก็ได้อธิบายให้ฟังว่า มรรค ๘ ชื่อว่าสิ่งที่เป็นธรรม สิ่งที่ตรงข้ามจากนี้ชื่อว่า สิ่งที่ไม่เป็นธรรม[๓๖]

๒. **เป็นผู้ประสานหมู่สงฆ์ให้เกิดความสามัคคีกัน** ท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทในการประสานสังคมสงฆ์ เช่น

ครั้งหนึ่ง สงฆ์เกิดความแตกแยก และขาดความสามัคคีให้มีความสามัคคีกันได้บทบาทนี้ปรากฏชัดในเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี กล่าว คือ

---

[๓๔]สํ.ข. ๑๗/๙๐/๑๐๕-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๕]องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๗๐/๑๙๐-๑.ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๖]องฺ.ทสก.๒๔/๑๑๕/๑๘๒-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ครั้งหนึ่งภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ๒ รูป คือ พระวินัยธรกับพระธรรมธรทะเลาะกันด้วยเรื่องน้ำชำระที่เหลือไว้ในภาชนะน้ำว่า เป็นอาบัติและไม่เป็นอาบัติ ซึ่งเป็นเรื่องเล็กน้อยแต่อาศัยทิฏฐิมานะจึงลุกลามใหญ่โต พวกภิกษุที่เป็นบริวารของแต่ละฝ่าย ต่างก็เข้าข้างอาจารย์ของตน ๆ จึงเกิดการแตกแยกเป็น ๒ ฝ่าย แม้พระพุทธเจ้าจะทรงตักเตือนถึง ๒-๓ ครั้งก็ไม่มีฝ่ายใดเชื่อฟัง พระพุทธองค์ทรงระอาพระทัยเสด็จหลีกไปจำพรรษา ณ ป่ารักขิตวันอุบาสกอุบาสิกาไปวัดไม่พบพระพุทธเจ้าจึงพากันทรมานภิกษุเหล่านั้นด้วยการไม่ถวายอาสนะ ไม่ทำสามีจิกรรมเป็นต้น ทำให้ภิกษุเหล่านั้นได้รับความลำบาก ภายหลังสำนึกผิดจึงพากันเข้าไปหาพระอานนท์ขอร้องให้ท่านช่วยพาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อขอให้พระพุทธเจ้าทรงยกโทษให้ ท่านเห็นทางที่จะทำให้เกิดความสามัคคีจึงได้พาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและเมื่อพระพุทธเจ้าทรงยกโทษให้แล้วต่างฝ่ายต่างก็ลดทิฏฐิมานะ มีไมตรีสนิทสนมนิยมสามัคคีดีต่อกันเหมือนเดิม[๖๔]

๓.๓ ความสัมพันธ์กับภิกษุณี

พระอานนท์ เป็นผู้มีจิตเมตตา ทนเห็นความทุกข์ยากลำบากของบุคคลอื่นไม่ค่อยได้คอยหาโอกาสให้ความช่วยเหลือเท่าที่จะสามารถทำได้ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร แม้ในหมู่พระญาติ ท่านก็มีจิตใจเอื้ออารีย์ทำการสงเคราะห์ตามสมควรแก่ฐานะ จะเห็นได้จากการที่ท่านช่วยให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้บวชในพระพุทธศาสนาได้เป็นผลสำเร็จ ฉะนั้น ท่านจึงมีบทบาทและความสัมพันธ์กับภิกษุณี คือ

๑. เป็นผู้สนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา พระอานนท์ เป็นผู้ที่สนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนาเป็นผลสำเร็จ ดังปรากฏในพระวินัยปิฎกว่า

พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงเลื่อมใสศรัทธา ปรารถนาที่จะได้บวชในสำนักของพระพุทธเจ้า พระนางเคยทูลอ้อนวอนขออนุญาตบวชเป็นภิกษุณีมาแล้ว ตั้งแต่

---

[๖๔] ธ.อ. ๑/๔๙-๕๙. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

พระพุทธเจ้ายังประทับอยู่ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาต จนกระทั่งพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากนครกบิลพัสดุ์สู่นครเวสาลีและประทับอยู่ที่กูฎาคารศาลาป่ามหาวัน พระนางพร้อมด้วยหญิงบริวารจำนวนมาก ซึ่งต่างก็มีจิตที่แน่วแน่และเด็ดเดี่ยวที่จะได้บวชเป็นภิกษุณี จึงพร้อมใจกันปลงพระเกศานุ่งห่มผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด เสด็จออกจากนครกบิลพัสดุ์ด้วยพระบาทเปล่า ติดตามพระพุทธเจ้าไปจนถึงป่ามหาวัน เพื่อทูลขอบรรพชาอุปสมบท แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงอนุญาตเช่นครั้งก่อน พระนางเสียพระทัยและขมขื่นยิ่งนัก จึงประทับยืนกันแสงอยู่ที่ซุ้มประตูป่ามหาวัน พระอานนท์ได้พบพระนางมหาปชาบดีโคตมี มีพระบาททั้งสองพอง พระวรกายเกลือกกลั้วด้วยธุลี มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตรประทับยืนกันแสงอยู่ที่ซุ้มประตู จึงได้ถาม ครั้นทราบความโดยตลอดแล้ว ก็มีใจกรุณาสงสาร ปรารถนาที่จะช่วยเหลือ จึงขอให้พระนางทรงรออยู่ก่อน แล้วเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลอ้อนวอน เพื่อให้พระพุทธองค์ประทานบรรพชาอุปสมบทแก่พระนางพร้อมด้วยหญิงบริวาร พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า อานนท์ เธออย่าพอใจให้สตรีออกบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยของเราเลยแม้ว่าพระอานนท์จะทูลอ้อนวอนถึง ๒-๓ ครั้งพระพุทธเจ้าก็ยังไม่ทรงอนุญาต ท่านจึงคิดทูล ขออนุญาตโดยปริยายอื่น ด้วยการยกปัญหาขึ้นทูลถามว่า หากสตรีออกบวชในพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงประกาศแล้วจะสามารถกระทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตผลได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "สามารถกระทำได้"

พระอานนท์ จึงกราบทูลว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นขอพระพุทธองค์ทรงพระกรุณาประทานบรรพชาอุปสมบทให้แก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีพระมาตุจฉาของพระพุทธองค์ซึ่งทรงมีอุปการะมาก ทรงประคับประคองเลี้ยงดู ถวายพระขีรธาราแด่พระองค์ตั้งแต่พระชนนีสวรรคตแล้ว ให้พระองค์ได้เสวยดุจพระชนนีตลอดมา ขอพระพุทธเจ้าโปรดประทานโอกาสให้สตรีได้บวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงประกาศแล้วเถิด

พระพุทธเจ้า เมื่อทรงสดับคำวิงวอนของพระอานนท์ ซึ่งประกอบด้วยคำพรรณนาถึงคุณความดีของพระมาตุจฉา เสริมให้เกิดญาติสังคหอุปการธรรมในพระทัยแรงกล้าขึ้น ประกอบด้วยบารมีธรรมของพระนางมหาปชาบดีโคตมี สมบูรณ์บริบูรณ์แล้ว

สนับสนุน ก็สามารถทำให้พระพุทธเจ้าทรงน้อมพระทัยให้ทรงพระกรุณาและเมื่อได้ทรงพิจารณาค้นหาธรรมมาป้องกันอันตรายที่จะพึงมี และเป็นเหตุอนุญาตให้สตรีได้อุปสมบท แล้วตรัสว่า อานนท์ ถ้าหากพระนางมหาปชาบดีโคตมียอมรับครุธรรม ๘ ประการได้แล้วไซร้ เราตถาคตก็จะอนุญาตให้อุปสมบทตามที่พระนางปรารถนา และการยอมรับครุธรรม ๘ ประการของพระนางนั้นแล เป็นการได้อุปสมบทของพระนาง

พระอานนท์ ครั้นได้ฟังพระดำรัสอย่างนั้นแล้ว มีความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง เรียนครุธรรม ๘ ประการจากพระพุทธเจ้าแล้ว กลับไปแจ้งให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีและหญิงบริวารทราบตามนั้นทุกประการ[๗๔]

พระนางมหาปชาบดีโคตมีมีพระดำรัสว่า ข้าแต่พระอานนท์ดิฉันยอมรับครุธรรม ๘ ประการนี้ จะไม่ละเมิดตลอดชีวิต เปรียบเสมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่มที่รักสวยรักงาม เมื่ออาบน้ำสระเกล้าแล้วได้พวงมาลัยอุบล พวงมะลิหรือพวงลำดวนแล้วประคับประคองด้วยมือทั้งสองยกขึ้นไว้เหนือเศียรเกล้า ฉะนั้น

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมีพร้อมด้วยหญิงบริวารได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณีวงศ์ในพระพุทธศาสนาด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการ[๗๕]

๒. เป็นผู้ให้โอวาทแก่นางภิกษุณี บทบาทและความสัมพันธ์กับนางภิกษุณีของพระอานนท์นั้น มีปรากฏในคัมภีร์ชั้นต้นและชั้นรอง ๆ น้อยมาก ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วท่านได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้ให้โอวาทแก่นางภิกษุณี จึงน่าจะมีปรากฏมาก แต่เท่าที่ปรากฏ คือ

---

[๗๔]วินย. ๗/๔๐๒/๒๓๑-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

[๗๕]วินย. ๗/๔๐๓/๒๓๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

ในเถรีคาถากล่าวว่า ภิกษุณีชื่อสามาเถรี ได้ฟังโอวาทของพระอานนท์แล้ว นั่งอยู่บนศาลานั้นเองได้เริ่มบำเพ็ญวิปัสสนาจนได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสมภิทา และได้กล่าว ๒ คาถาว่า

> เราทำใจให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ จึงไม่ได้ความสงบใจ ต้องเข้าออกจากวิหาร ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง เรานั้นถอนตัณหาขึ้นแล้วในวันที่ ๗ จากวันที่ได้รับโอวาทของพระอานนทเถระ
>
> เราอันความทุกข์เป็นอันมากถูกต้องแล้ว ยินดีแล้วในความไม่ประมาท บรรลุถึงความสิ้นแห่งตัณหาแล้ว ได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว[๖๐]

๓.๔ ความสัมพันธ์กับอุบาสกอุบาสิกา

พระอานนท์ มีบทบาทและมีความสัมพันธ์กับอุบาสกอุบาสิกาบริษัทอย่างใกล้ชิดทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น

๑. เป็นที่ปรึกษา ซึ่งก็หมายความว่า ท่านเป็นที่ปรึกษาของผู้คนที่เดินทางมาเพื่อขอเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จะด้วยจุดประสงค์อะไรก็ตาม แต่ส่วนมากมักจะพกพาปัญหาต่าง ๆมาด้วย บางครั้งปัญหานั้นก็ได้รับการแก้ไข หรือปรับระดับความเข้าใจในเบื้องต้นจากที่ปรึกษาคือท่านก่อน ดังปรากฏในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ว่า ครั้งหนึ่งพระอานนท์ถูกพระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้มีความสงสัยในเรื่องกายสมาจาร วจีสมาจาร และโมสมาจารของพระพุทธเจ้า ที่บัณฑิตจะพึงติเตียนมีอยู่หรือไม่ ซึ่งท่านก็ถวายพระพรว่าไม่มีเลย เพราะกายสมาจาร วจีสมาจาร และมโนสมาจารของพระพุทธเจ้าเป็นกุศลไม่มีโทษ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีความสุขเป็นผล[๖๑]

---

[๖๐] ขุ.เถรี. ๒๖/๓๗-๘/๔๓๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๑] ม.ม. ๑๓/๓๕๘-๓๖๓/๓๔๕-๓๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองพาราณสีพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ มุ่งตรงไปยังอันธวินทชนบท ชาวชนบทนั้นได้นำอาหารใส่เกวียนบรรทุกติดตามไป เพื่อจัดถวายพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหมู่ภิกษุสงฆ์ พราหมณ์คนหนึ่งในจำนวนนั้น ก็ตั้งใจที่จะจัดอาหารถวายเช่นกัน แต่ไม่ได้โอกาส ทั้ง ๆ ที่ติดตามมา ๓ เดือนแล้ว จึงไปตรวจดูโรงครัวพบว่า ไม่มีขนมหวาน จึงเข้าไปเรียนปรึกษาพระอานนท์ ซึ่งท่านก็ไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาต จึงแจ้งให้พราหมณ์นั้นทราบ[๖๒] จัดทำขนมหวานถวายทานได้

ครั้งหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐีคิดว่า พระเชตวันเป็นวิหารของตน เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปโปรดสัตว์ที่อื่น วิหารก็ว่างเปล่า ไม่มีร่องรอยอะไรเลย อุบาสก อุบาสิกา นำดอกไม้ของหอมไปก็ไม่มีที่จะบูชา จึงทิ้งไว้ที่ประตูพระคันธกุฎีแล้วเข้าไปเรียนปรึกษาพระอานนท์ พระอานนท์ได้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องเจดีย์ว่า มีกี่อย่าง ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า มีอยู่ ๓ อย่าง คือ สารีริกธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์ ดังนั้นท่านจึงได้แนะนำให้พระเจ้าปเสนทิโกศล นางวิสาขามหาอุบาสิกาและอนาถบิณฑิกเศรษฐีร่วมใจกันปลูกต้นโพธิ ฉะนั้นโพธิ์จึงได้ชื่อว่า "อานันทโพธิ์"[๖๓]

ครั้งหนึ่ง เจ้าโรชมัลลกษัตริย์ทรงประสงค์ที่จะถวายทานแด่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ แต่ไม่ได้โอกาสเพราะมีผู้คนมาถวายทานจำนวนมาก จึงเสด็จไปเรียนปรึกษาพระอานนท์ซึ่งเคยเป็นพระสหายเก่า เพื่อขอคำแนะนำถึงเรื่องที่พระองค์จะถวายผักสดและขนมหวาน พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาต เจ้าโรชมัลลกษัตริย์ จึงได้จัดผักสดและขนมหวานถวาย[๖๔]

---

[๖๒]วินย. ๕/๒๘๒/๕๓-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๖๓]ขุ.อ. ๖/๖๖/๑๖๙-๑๗๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๖๔]วินย. ๕/๓๐๑-๒/๘๕-๘ ; ๕/๓๕๖/๑๕๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

ครั้งหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกาและภิกษุสงฆ์จากทิศต่าง ๆ ใคร่ที่จะได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงพากันไปขอร้องพระอานนท์ให้นำเสด็จพระพุทธเจ้า ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่ป่าปาลิไลยกะเสด็จกลับเมืองสาวัตถี ท่านก็ได้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้เสด็จกลับได้เป็นผลสำเร็จ[๑]

ครั้งหนึ่ง ขณะที่ท่านพักอยู่ที่พระเชตวันวิหาร นางมิคศาลาได้ไปเรียนว่าธรรมะของพระพุทธเจ้านั้น เอาแน่ไม่ได้ คือ คนที่ประพฤติพรหมจรรย์และคนที่ไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ก็มีคติเสมอกันในสัมปรายภพ โดยนางเล่าว่า ปูราณะบิดาของนางเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ งดเว้นจากเมถุนธรรม เมื่อถึงแก่กรรมแล้ว พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต และอีกคนหนึ่งชื่ออิสิทัตต์ซึ่งเป็นสหายแห่งบิดาของนางไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ เพียงแต่สันโดษในภรรยาของคนเท่านั้น เมื่อเขาตายไปแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิตเหมือนกัน พระอานนท์ก็ยอมรับว่า พระพุทธเจ้าตรัสอย่างนั้นจริง หลังจากนั้น ท่านก็นำเรื่องนั้นกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า

คนกลุ่มหนึ่งเป็นคนเลว คนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นคนดี การยึดติดในคนเหล่านั้นไม่มีประโยชน์ มีแต่ความทุกข์ แต่ใครก็ตามเว้นจากอกุศลธรรม อยู่ร่วมกันกับกลุ่มชนผู้ประพฤติพรหมจรรย์อย่างมีความสุข กระทำกิจด้วยการฟัง ได้ความเป็นพหูสูต แทงตลอดทิฏฐิ ได้วิมุตติ บุคคลนี้ดีกว่า ประณีตกว่ากลุ่มบุคคลที่กล่าวแล้วข้างต้นเพราะกระแสแห่งธรรมเป็นผู้มีศีล มีปัญญาแต่ไม่รู้คติของกันและกัน ดังนั้นบุคคลทั้งสองนี้จึงดี-เลวกว่ากันด้วยคุณธรรมคนละอย่าง[๒]

---

[๑]ธ.อ. ๑/๕๕-๖. ธมฺมปทฏฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

[๒]องฺ.ทสก. ๒๔/๗๕/๑๑๐-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๔๔/๓๓๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๓.๕ ความสัมพันธ์กับบุคคลทั่วไป

พระอานนท์ นอกจากท่านจะมีบทบาทและความสัมพันธ์กับพุทธบริษัทโดยตรง แล้ว ท่านยังมีบทบาทและความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนาอีกมาก เช่น

๑. **เป็นที่ปรึกษา** ครั้งหนึ่ง พราหมณ์ชื่ออุณณาภพเข้าไปหาท่าน ขณะพักอยู่ที่โฆสิตารามใกล้กรุงโกสัมพีเรียนถามว่า ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระศาสนาของพระสมณโคดมเพื่อประโยชน์อะไร ท่านก็ตอบว่า เพื่อละฉันทะและอธิบายถึงวิธีที่จะละฉันทะได้นั้นต้องเจริญอิทธิบาทสี่ อุณณาภพพราหมณ์เรียนถามอีกว่า ท่านจะเอาฉันทะไปละฉันทะได้อย่างไร ท่านก็เปรียบเทียบให้อุณณาภพพราหมณ์ฟังว่า เปรียบเหมือนเมื่ออุณณาภพพราหมณ์นี่แหละ เมื่อก่อนที่จะมาสู่อาราม ก็มีความพึงพอใจ มีความเพียร ความคิด ความตรึกตรองว่า เราจะไปอาราม ครั้นไปถึงอารามแล้ว สิ่งเหล่านั้นก็สงบระงับไป เช่นเดียวกับภิกษุผู้ปรารถนาที่จะบรรลุพระอรหันต์ ในเบื้องต้นก็ต้องมีความพอใจ ความเพียร ความคิด ความตรึกตรอง เพื่อให้บรรลุพระอรหันต์ ครั้นได้บรรลุพระอรหันต์แล้วสิ่งเหล่านั้นก็เป็นอันสงบระงับไป[๘๗] อุณณาภพยอมรับและเห็นด้วย

ครั้งหนึ่ง ฉันนปริพพาชกเข้าไปหาท่าน ขณะพักอยู่ที่พระเชตวันวิหารแล้ว เรียนถามว่า เหล่าภิกษุสงฆ์นี้ได้บัญญัติการละราคะ โทสะ โมหะไว้หรือไม่ เห็นโทษอะไรจึงได้บัญญัติไว้ ท่านตอบว่า ได้บัญญัติไว้ เพราะเห็นโทษ คือ บุคคลที่ถูกความกำหนัดครอบงำจิตไว้ จึงเป็นคนดุร้าย ถูกความดุร้ายครอบงำจิตไว้จึงเป็นคนหลง ถูกความหลงครอบงำจิตไว้ จึงเป็นคนที่จะเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ได้รับทุกข์โทมนัสทางจิตใจแล้วจึงประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตไม่รู้จักประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่นเป็นต้น ฉันนปริพพาชก จึงถามถึงวิธีปฏิบัติเพื่อละราคะ โทสะและโมหะ ท่านตอบว่า ต้องละด้วยวิธีการของอริยมรรค[๘๘]

[๘๗]สํ.ม. ๑๙/๘๒๗/๒๓๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๘๘]องฺ.ติก. ๒๐/๗๒/๒๑๐-๒๑๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ครั้งหนึ่ง สาวกของอาชีวกคนหนึ่งเข้าไปหาท่านขณะพักอยู่ที่โฆสิตารามแล้วเรียนถามว่า คนพวกไหนได้กล่าวธรรมไว้ดีแล้วพวกไหนได้ปฏิบัติธรรมดีแล้ว พวกไหนดำเนินไปดีแล้วในโลกนี้ ท่านตอบว่าพวกไหนก็ตามแสดงธรรมเพื่อละราคะ โทสะและโมหะ พวกนี้แหละชื่อว่า กล่าวธรรมไว้ดีแล้วพวกไหนก็ตามปฏิบัติเพื่อราคะ โทสะและโมหะ พวกนั้นแหละชื่อว่า ปฏิบัติธรรมดีแล้วพวกไหนก็ตามละราคะ โทสะ และโมหะได้ตัดขาดแล้ว กระทำให้ไม่มีที่ตั้งอยู่แห่งราคะ โทสะและโมหะดุจตาลยอดด้วน พวกนี้แหละได้ชื่อว่า ดำเนินไปดีแล้ว[๘๘]

ครั้งหนึ่ง โกกนุทปริพพาชกเข้าไปหาท่าน ขณะที่ท่านสรงน้ำอยู่ที่ตโปทาราม เสร็จแล้วยืนผึ่งจีวรอยู่ แล้วเรียนถามถึงปัญหาในทิฏฐิ ๑๐ ประการทีละข้อว่า ท่านมีความเห็นว่า โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีพก็อันนี้ สรีระก็อันนั้น ชีพอย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ สิ่งนี้เท่านั้นเป็นจริง สิ่งอื่นเปล่าทั้งนั้นหรือ ซึ่งท่านก็ตอบว่าไม่ได้เห็นอย่างนั้น แต่เห็นอยู่ รู้อยู่ เห็นทิฏฐิ ที่ตั้งขึ้นแห่งทิฏฐิ และความเพิกถอนขึ้นแห่งทิฏฐิว่า มีประมาณเท่าใด[๘๙]

ครั้งหนึ่ง เจ้าอภัยลิจฉวีได้ไปหาท่านที่กูฏาคารศาลาป่ามหาวัน แล้วเรียนถามว่า การที่นิครนนาฏบุตรได้บัญญัติว่า กรรมเก่าหมดไปได้ เพราะความเพียรเผากิเลส ฆ่าเหตุได้เพราะทำกรรมใหม่ หมายความว่า เพราะกรรมสิ้นไป ทุกข์จึงหมด เพราะทุกข์หมดไป เวทนาจึงสิ้นไป ทุกข์ทั้งหมดจึงเสื่อมไปโดยไม่เหลือ การต่อทุกข์มีได้ด้วยความหมดจด ข้อนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างไร ท่านตอบว่า พระพุทธเจ้าตรัสความหมดจดไว้ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา[๙๐]

---

[๘๘] องฺ.ติก. ๒๐/๗๓/๒๑๑-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๘๙] องฺ.ทสก. ๒๔/๙๖/๑๕๘-๑๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๐] องฺ.ติก. ๒๐/๗๕/๒๑๔-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

บทที่ ๔

บทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การศึกษาเรื่องศีล สมาธิและปัญญาเป็นงานในหน้าที่หลักที่จะต้องกระทำตั้งแต่เริ่มแรกของภิกษุผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อบรรลุมรรคผลอย่างใดอย่างหนึ่ง การบรรลุมรรคผลของภิกษุเหล่านั้นในยุคแรก ๆ เกิดจากการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงส่งไปประกาศพระศาสนาด้วยพระวาจาว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราและเธอทั้งหลาย พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ อันสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ สัตว์ที่มีธุลีในจักษุมีอยู่หากไม่ได้ฟังธรรมก็จักเสื่อมจากธรรม ผู้ที่อาจรู้ทั่วถึงธรรมมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราเองก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม[๑]

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปทั่วทุกสารทิศ ทั้งจำนวนคนที่ทำงาน และคนที่หันมานับถือพระพุทธศาสนาก็มีมากขึ้นโดยลำดับจนกลายเป็นกลุ่มพุทธบริษัท ซึ่งเป็นองค์กรสำคัญที่ทำให้กองทัพธรรม โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดี พระมหาสาวกทั้งหลายมีพระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้น เป็นธรรมเสนา มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระอานนท์ เป็นพระสาวกองค์หนึ่ง ในบรรดาพระสาวกผู้มีชื่อเสียงเช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระมหากัจจายนะ พระอนุรุทธะ

---

[๑]วินย. ๔/๓๒/๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

พระเรวตะ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการแสดงธรรม สนทนาธรรม โต้ตอบปัญหาธรรม แก่ภิกษุ ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมร่วมกัน แก่ภิกษุณี ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์ชั้นต้นและชั้นรอง ๆไม่มากนัก แก่อุบาสกอุบาสิกา ผู้ถวายความอุปถัมภ์ ด้วยวาจาที่ไพเราะทำให้เกิดความความซาบซึ้งในพุทธธรรม แก่บุคคลทั่วไป ให้มีความเข้าใจในพุทธธรรมอย่างถูกต้อง และมีบทบาทในการที่จะทูลถามเรื่องเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ตลอดถึงความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่ทรงสร้างสมอบรมมา เรื่องเกี่ยวกับพระธรรม ซึ่งมีความหมายลึกซึ้ง ยากแก่การทำความเข้าใจให้กระจ่างชัด เรื่องเกี่ยวกับภิกษุ ภิกษุณีบริษัท ถึงข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย เรื่องเกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกา ผู้ถวายความอุปถัมภ์ จะพึงปฏิบัติให้เหมาะสมกับอาชีพการงาน เรื่องเกี่ยวกับข้อที่ควรปฏิบัติต่อบุคคลที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งพอจะแยกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๔.๑ บทบาทในการแคสงธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไป

บทบาทของพระอานนท์ในการแสดงธรรม สนทนาธรรมและตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไปนั้น พอจะแยกศึกษาได้โดยลำดับดังนี้

๔.๑.๑ แสดงธรรมแก่ภิกษุ ซึ่งเป็นนักบวชด้วยกัน เช่น

๑)แสดงธรรมเพื่อระงับความกำหนัดที่รบกวนจิตแก่ภิกษุวังคีสะ พระอานนท์แสดงธรรมแก่พระวังคีสะ ผู้ซึ่งเข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ถูกความกำหนัดรบกวนจิตว่า จิตของท่านเร่าร้อนเพราะสัญญาวิปลาส ท่านจงละเว้นนิมิตอันสวยงามนั้นเสีย พิจารณาเห็นสังขารโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เจริญจิตในอสุภะกัมมัฏฐาน ทำจิตให้มีอารมณ์เดียว มีสติพิจารณากาย มากด้วยความเบื่อหน่าย ละนิมิตและถอนมานานุสัยเสีย เพราะการรู้เท่าทันมานะ จักทำให้ท่านเป็นผู้สงบระงับได้[๒]

---

[๒]สํ.ส. ๑๕/๒๑๒/๒๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ในอรรถกถากล่าวว่า พระราชาและพวกอำมาตย์นิมนต์ พระอานนท์ไปสู่พระราชนิเวศน์ พวกสตรีประดับด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ เข้าไปหาท่านพัดวีบ้าง ถามปัญหาธรรมบ้าง ฟังธรรมบ้าง พระวังคีสะซึ่งเป็นพระบวชใหม่อยู่ในที่นั้นด้วย ถูกความกำหนัดรบกวนจิตแล้วคิดว่า เราจักเสียประโยชน์จึงได้เปิดเผยความรู้สึกนั้นแก่ท่านในที่นั่นเอง"

๒) แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้มีราตรีเจริญแก่ภิกษุทั้งหลาย พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่พระเชตวันเมืองสาวัตถีได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันแล้วแสดงธรรมให้ฟังว่าบุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว และสิ่งที่ยังมาไม่ถึง ควรพิจารณาให้เห็นปัจจุบันธรรม ไม่ง่อนแง่น คลอนแคลน และบำเพ็ญปัจจุบันธรรมนั้นเนือง ๆ รีบเร่งทำความเพียรเสียตั้งแต่วันนี้ เพราะไม่มีใครรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่ง พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลผู้มีปกติบำเพ็ญเพียรไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืนว่า ผู้มีราตรีเจริญʻ เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลง พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าดีละ ๆ อานนท์ เธอแสดงธรรมเรื่องผู้มีราตรีเจริญแก่ภิกษุทั้งหลายʻ

๓) แสดงธรรมเรื่องสัมมาทิฏฐิแก่ภิกษุฉันนะพระอานนท์ซึ่งพักอยู่ที่โฆสิตารามกรุงโกสัมพี ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุฉันนะ ผู้ซึ่งฟังธรรมเทศนาของพระเถระทั้งหลายว่ารูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาแล้วคิดว่าธรรมเทศนานี้ไม่สามารถทำจิตของเราให้เห็นแจ้ง ในธรรมได้เข้าไปขอให้ท่านช่วยชี้แจง ซึ่งท่านก็ได้ยกเอาพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่กัจจายนโคตรภิกษุว่าโลกนี้โดยมากอาศัยเหตุ ๒ อย่าง คือ

"ส.อ. ๑/๒๑๒/๒๕๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

ʻม.อุ. ๑๔/๒๗๖-๘/๒๔๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

๑.ความมี(อัตถิตา)คือเมื่อบุคคลเห็นเหตุแห่งโลกด้วยปัญญาตามสมมติสัจจะ ความมีอยู่แห่งโลกก็มี แต่เมื่อบุคคลเห็นความดับแห่งโลก ด้วยปัญญาตามความเป็นจริง ความมีอยู่แห่งโลกก็ไม่มี เพราะว่าโลกนี้โดยมากยังผูกพันอยู่กับความยึดมั่นถือมั่น สิ่งทั้งหลายจึงมีอยู่

๒.ความไม่มี(นัตถิตา)คือเมื่อบุคคลไม่มีความยึดมั่นถือมั่น และไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยว่า ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์นั้นเท่าดับไปและมีญาณหยั่งรู้เรื่องนี้ด้วยตนเองโดยไม่เชื่อผู้อื่น สิ่งทั้งหลายจึงไม่มี พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมสายกลางไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง แล้วทรงแสดงกระบวนการเกิด กระบวนการดับแห่งทุกข์ทั้งหมดด้วยอาการอย่างนี้[๑] เมื่อท่านแสดงธรรมเทศนาจบลง พระฉันนะชมเชยว่าท่านเป็นผู้อนุเคราะห์ มุ่งประโยชน์สุขต่อเพื่อนพรหมจรรย์ ผมได้ฟังธรรมเทศนานี้แล้วมีความเข้าใจดี

ในอรรถกถากล่าวว่าพระฉันนะเป็นสหชาติกับพระพุทธเจ้าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ก็ได้โดยเสด็จด้วย ต่อมาได้บรรพชาอุปสมบท แต่มีนิสัยชอบลบหลู่ดีเสมอ กระทบกระทั่งเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยวาจาหยาบคายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ถูกสงฆ์ลงพรหมทัณฑ์ เกิดความเร่าร้อนใจเป็นลมแล้วเป็นลมอีก ครั้นรู้สึกตัวขึ้นมาเข้าไปหาใครก็ไม่มีใครพูดจาด้วย จึงถือเอาบาตรจีวรไปเมืองพาราณสีและได้ฟังธรรมเทศนาจากพระเถระทั้งหลาย แต่ไม่เข้าใจจึงได้ไปหาพระอานนท์ขอให้ท่านช่วยอนุเคราะห์แสดงธรรมเทศนาให้ฟัง[๒]

๔) แสดงธรรมเทศนาเรื่องกามคุณแก่ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุฟังธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าว่า จิตของพวกท่านเกิดขึ้นในเบญจกามคุณที่เป็นปัจจุบันมากกว่าที่เป็นอดีต ซึ่งล่วงไปและแปรปรวนไปแล้ว ดังนั้น จึงไม่ควรประมาทในกามคุณ จงมีสติพิจารณาจิตเพราะอายตนะคือจักษุดับที่ใด รูปสัญญาก็สิ้นไปที่นั้น หูดับไปที่ใด สัททสัญญาก็สิ้นไปที่นั้น จมูกดับไปที่ใด คันธสัญญาก็สิ้นไปที่นั้น ลิ้นดับไปที่ใด รส

---

[๑] สํ.ข. ๑๗/๙๐/๑๐๕-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒] สํ.อ. ๒/๙๐/๓๔๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

สัญญาก็สิ้นไปที่นั้น กายดับไปที่ใด โผฏฐัพพสัญญาก็สิ้นไปที่นั้น ดังนี้แล้วไม่เข้าใจจึงพากัน ไปหาพระอานนท์ เพื่อขอให้ท่านช่วยอธิบายให้ฟังอีกครั้ง

พระอานนท์ จึงกล่าวว่า พวกท่านละเลยพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่เฉพาะหน้าในฐานะเป็นพระศาสดาแล้วมาไต่ถามข้าพเจ้า เปรียบเหมือนบุคคลที่ต้องการแก่นไม้ แต่กลับไปตัดเอาที่กิ่งและใบจะพบแก่นไม้ได้อย่างไร แท้จริงพระพุทธวจนะนั้น พระพุทธเจ้าตรัสหมายเอา "ความดับแห่งอายตนะ" ถ้าพวกท่านประสงค์ที่จะให้เข้าใจมากไปกว่านี้จงไปกราบทูลถามพระพุทธองค์เอาเองเถิด พระพุทธเจ้าเมื่อถูกภิกษุเหล่านั้นทูลถามก็ตรัสอย่างเดียวกับพระอานนท์กล่าว[๗]

๕) แสดงธรรมเรื่องเครื่องผูกแก่พระกามภู พระอานนท์แสดงธรรมเทศนาแก่พระกามภูผู้ถามว่า จักษุกับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ ใจกับธรรมารมณ์ เหล่านี้ต่างก็เป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกัน ว่า

สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกัน แต่เพราะความพอใจรักใคร่ที่เกิดขึ้นโดยอาศัย จักษุกับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ ใจกับธรรมารมณ์เป็นปัจจัย จึงเป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกัน เปรียบเหมือนเชือกเป็นเครื่องผูกให้โคดำกับโคขาว[๘] ติดกันฉะนั้น

๖) แสดงธรรมเรื่องพยากรณ์การบรรลุพระอรหันต์แก่ภิกษุทั้งหลาย
พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่กรุงโกสัมพี ได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันแล้วแสดงธรรมให้ฟังว่า เพื่อนสหธรรมิกทั้งหลาย ถ้าภิกษุหรือภิกษุณีผู้ใดผู้หนึ่ง บำเพ็ญสมถะหรือวิปัสสนาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือว่าทั้งสองอย่างควบคู่กันไป มรรคอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมเกิดขึ้น เธอบำเพ็ญกระทำให้มากซึ่งมรรคนั้น ๆ ย่อมจะละสังโยชน์ได้ อนุสัยก็

---

[๗]สํ.สฬ. ๑๘/๑๑๗/๙๒-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

[๘]สํ.สฬ. ๑๘/๒๓๓/๑๕๕-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

ย่อมสิ้นไป ย่อมสามารถพยากรณ์การบรรลุพระอรหันต์ในสำนักของเราได้ด้วยมรรคใดมรรคหนึ่ง[๙] ในมรรค ๔ นั้น

๗) แสดงธรรมเรื่องการเสวยอายตนะแก่ภิกษุทั้งหลาย พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพีได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันแล้วแสดงธรรมให้ฟังว่า

ถ้ารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ไม่เสวยอายตนะ อายตนะก็ไม่เสวยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ถึง ตา หู จมูก ลิ้น และกายก็เหมือนกัน เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนามาถึงจุดนี้พระอุทายีได้ถามขึ้นว่า ผู้มีสัญญาหรือไม่มีสัญญาจึงไม่เสวยอายตนะนั้น ท่านก็ตอบว่า ทั้งผู้มีสัญญาและไม่มีสัญญาก็ไม่เสวยอายตนะแล้วกล่าวต่อไปว่า ภิกษุล่วงเลยรูปสัญญาดับปฏิฆสัญญาไม่ใส่ใจถึงอนัตตสัญญา บรรลุอากาสานัญจายตนะโดยยึดถือเป็นอารมณ์ว่า อากาศไม่มีที่สุดชื่อว่า ผู้มีสัญญาแต่ไม่เสวยอายตนะ อนึ่งเพราะล่วงเลยอากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะฌานโดยยึดเป็นอารมณ์ว่า อะไร ๆ สักหน่อยหนึ่งก็ไม่มี ชื่อว่าผู้ไม่มีสัญญาและไม่เสวยอายตนะ[๑๐]

๘) แสดงธรรมเรื่องที่แคบแก่พระอุทายี พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ได้ตอบคำถามของพระอุทายีที่ถามว่า ปัญจาลจันทเทพบุตรกล่าวว่าพระพุทธเจ้า ทรงรู้โอกาสในที่แคบ ที่แคบเป็นไฉน การบรรลุโอกาสในที่แคบนั้นหมายความว่าอย่างไร ท่านได้ชี้แจงว่า

รูป เสียง กลิ่น รสและโผฏฐัพพะชื่อว่า ที่แคบ ภิกษุสงัดจากกามคุณห้าแล้วบรรลุรูปฌาน แต่วิตก วิจาร ปีติ สุข อุเบกขาและรูปสัญญาที่มีอยู่ในองค์ฌานนั้นๆยังไม่ดับ ชื่อว่า ที่แคบในรูปฌาน บรรลุอรูปฌาน แต่องค์ฌานนั้น ๆ ยังไม่ดับชื่อว่า ที่แคบในอรูปฌาน อนึ่ง เพราะล่วงเลยเนวสัญญานาสัญญายตนฌานทุกอย่างแล้ว บรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธ อาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันชอบ โดยปริยายนี้แล พระพุทธเจ้า

---

[๙] องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๗๐/๑๗๙-๑๘๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๐] องฺ.นวก. ๒๓/๓๗/๓๕๑-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ตรัสว่า บรรลุโอกาสในที่แคบ[๑๑] ในอรรถกถากล่าวว่า เมื่อยังมีปฐมฌาณ เป็นต้นอยู่ ความคับแคบก็ยังมีอยู่ แต่เมื่ออาสวะสิ้นไป ความคับแคบก็หมดสิ้นไปด้วย[๑๒]

๙) แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้ทุศีลแก่ภิกษุทั้งหลาย พระอานนท์ เรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันแล้วแสดงธรรมให้ฟังว่า

บุคคลผู้ทุศีล ย่อมไม่ได้อวิปฏิสาร ปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทา วิราคะ และวิมุตติญาณทัสสนะ บุคคลที่มีศีลไม่สมบูรณ์เปรียบเหมือนต้นไม้ที่ไม่มีกิ่งและใบ ส่วนบุคคลผู้มีศีลย่อมได้อวิปฏิสาร ปราโมทย์ ปัสสัทธิ สุข สมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ ย่อมเป็นบุคคลที่สมบูรณ์เปรียบเหมือนต้นไม้ที่สมบูรณ์ด้วยกิ่งและใบ[๑๓] ฉะนั้น

๑๐) แสดงธรรมเรื่องสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่เป็นธรรมเป็นประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ถึงสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่เป็นธรรมเป็นประโยชน์แล้ว ไม่เข้าใจความหมาย จึงพากันไปหาพระอานนท์ เพื่อขอให้ท่านช่วยอธิบายให้ฟังอีกครั้งหนึ่ง ท่านได้อธิบายให้ฟังว่า

ความเห็นผิด ความดำริผิด การเจรจาผิด การเลี้ยงชีวิตผิด ความพยายามผิด ความระลึกผิด ความตั้งใจผิด ความรู้ผิด ความหลุดพ้นผิดเหล่านี้ชื่อว่า สิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์ เพราะว่าอกุศลธรรมมิใช่น้อยที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความผิดพลาดเหล่านี้ และว่า ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจชอบ ความรู้ชอบ ความหลุดพ้นชอบ เหล่านี้ชื่อว่า สิ่งที่เป็นธรรมเป็นประโยชน์ เพราะ

---

[๑๑]องฺ.นวก. ๒๓/๔๒/๓๖๙-๓๗๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๑๒]องฺ.อ. ๓/๔๒/๓๑๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

[๑๓]องฺ.ทสก. ๒๔/๕/๕-๖,๒๖๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

กุศลธรรมมิใช่น้อยที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยความถูกต้องเหล่านี้ เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลง ภิกษุเหล่านั้นต่างก็ชื่นชมอนุโมทนาภาษิตของท่าน[๑๔]

๑๑) สนทนาธรรมเรื่องพ่อค้าเข็มกับพระมหากัสสปเถระ พระอานนท์ กับพระมหากัสสปเถระได้เข้าไปยังสำนักของนางภิกษุณี พระมหากัสสปเถระถูกภิกษุณีชื่อถุลลติสสา ซึ่งไม่พอใจกล่าวว่า ท่านไม่สมควรแสดงธรรมต่อหน้าพระอานนท์ผู้เป็นจอมปราชญ์ เหมือนพ่อค้าเข็มนำเอาเข็มมาขายในสำนักของช่างเข็มผู้ชำนาญ

พระมหากัสสปเถระกล่าวว่า อานนท์ระหว่างเราทั้งสอง ใครเป็นพ่อค้าเข็ม ใครเป็นช่างเข็ม พระอานนท์เรียนว่าขอท่านผู้เจริญอย่าได้ถือโทษนางภิกษุณีโง่นั้นเลย[๑๕] ในอรรถกถากล่าวว่า เมื่อพระมหากัสสปเถระกล่าวจบลง นางภิกษุณีนั้นได้เคลื่อนจากพรหมจรรย์ เพราะกล่าวร้ายพุทธสาวกเช่นท่าน แล้วเปลี่ยนมานุ่งห่มผ้าขาว[๑๖]

๑๒) แสดงธรรมเรื่องอนัตตาแก่พระอุทายี พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม ได้ตอบคำถามของพระอุทายีที่ถามว่า กายที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า กายเป็นอนัตตา ถึงวิญญาณก็อาจบอกว่าเป็นอนัตตาหรือว่า

"ใช่" พระพุทธเจ้าตรัสอย่างนั้นจริง เพราะว่าจักษุวิญญาณเกิดขึ้นได้โดยอาศัยจักษุและรูป เหตุและปัจจัยที่อาศัยจักษุวิญญาณเกิดขึ้นดับไปหมดไม่มีส่วนเหลือจักษุวิญญาณจึงไม่ปรากฏเพราะเหตุนี้จักษุวิญญาณจึงเป็นอนัตตา ถึงโสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ

---

[๑๔] องฺ.ทสก. ๒๔/๑๑๕/๑๘๒-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.
[๑๕] สํ.นิ. ๑๖/๑๕๓/๒๐๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.
[๑๖] สํ.อ. ๒/๑๕๓/๑๙๗-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณก็เช่นกัน การที่จะพิจารณาหาตัวตนหรือสิ่งที่เกี่ยวเนื่องด้วยตนในผัสสายตนะ ๖ นั้น จะพบได้อย่างไร เปรียบเหมือนบุคคลผู้ต้องการแก่นไม้ แต่กลับไปตัดเอาต้นกล้วยฉะนั้น[๑๗]

๑๓) สนทนาธรรมเรื่อง บัญญัติการขบฉัน ๖ หมวดในตระกูล กับพระมหากัสสปเถระ พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่พระเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ ได้ตอบคำถามของพระมหากัสสปเถระที่ถามว่า พระพุทธเจ้าทรงเห็นประโยชน์อะไร จึงทรงบัญญัติการขบฉันไว้ถึง ๖ หมวดในตระกูลไว้ว่า เพื่อข่มคนหน้าด้าน เพื่อให้ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักอยู่เป็นสุข และเพื่ออนุเคราะห์ตระกูล

พระมหากัสสปเถระจึงกล่าว ว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมเธอจึงได้เที่ยวไปกับหมู่ภิกษุผู้ไม่สำรวม ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ ไม่หมั่นประกอบความเพียร เพื่อประโยชน์อะไร พวกเธอจึงมัวแต่เที่ยวเหยียบย่ำข้าวกล้า เบียดเบียนตระกูล บริวารของเธอนุ่งห่มหลุดลุ่ย เป็นผู้ใหม่แตกกระจายไปทั่ว และเธอเองก็ยังเป็นเด็กอยู่และไม่รู้จักประมาณ พระอานนท์กล่าวด้วยความเคารพว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ผมบนศีรษะของผมหงอกแล้ว ถึงกระนั้นกระผมก็ยังถูกท่านผู้เจริญเรียกว่า "เด็กน้อยอยู่"[๑๘]

๑๔) สนทนาธรรมเรื่องพระโสดาบันกับพระสารีบุตร พระอานนท์ขณะพักอยู่พระเชตวัน ได้เรียนถามพระสารีบุตรว่า หมู่สัตว์ประพฤติธรรมอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เป็นพระโสดาบัน และเป็นผู้ที่จะได้ตรัสรู้ในภายภาคหน้า ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระสารีบุตรว่าเพราะประพฤติธรรม คือเป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยและเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ[๑๙]

---

[๑๗]สํ.สฬา. ๑๘/๒๓๔/๑๕๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๘]สํ.นิ. ๑๖/๑๕๔/๒๐๘-๒๑๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๙]สํ.ม. ๑๙/๑๐๐๐/๒๙๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๑๕) สนทนาธรรมเรื่องละธรรม ๔ ประกอบธรรม ๔ เป็นพระโสดาบันกับพระสารีบุตร พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่พระเชตวันได้ตอบคำถามของพระสารีบุตรที่ถามว่าหมู่สัตว์ประพฤติธรรมเท่าไร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า พระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำ และเป็นผู้ที่จะได้ตรัสรู้ในภายภาคหน้าว่า

- หมู่สัตว์ละธรรม ๔ คือมีความไม่เลื่อมใส ๑. ในพระพุทธเจ้า ๒. ในพระธรรม ๓. ในพระสงฆ์ ๔. เป็นคนทุศีล ประกอบธรรม ๔ คือ มีความเลื่อมใส ๑. ในพระพุทธเจ้า ๒. ในพระธรรม ๓. ในพระสงฆ์ ๔. เป็นผู้มีศีล เป็นพระโสดาบันไม่ตกต่ำและจะได้ตรัสรู้ในอนาคตแน่นอน[๒๐]

๑๖) สนทนาธรรมเรื่องการศึกษาได้เร็วกับพระสารีบุตร พระอานนท์ตอบคำถามของพระสารีบุตรที่ถามว่า เพราะอะไร ภิกษุจึงเป็นผู้ใคร่ครวญได้เร็ว เรียนได้เร็ว ศึกษาได้มาก และสิ่งที่เรียนแล้วก็ไม่ลืมเลือนไปว่า เพราะภิกษุนั้นเป็นผู้ฉลาดในอรรถ ในพยัญชนะ ในนิรุตติ ในอักษรเบื้องต้นและเบื้องปลาย[๒๑]

---

[๒๐]สํ.ม. ๑๙/๑๐๐๙/๓๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๒๑]องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๖๙/๑๘๙-๑๙๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

๑๗) สนทนาธรรมเรื่องสิ่งที่เป็นยอด ๕ ประการกับพระภัททชิ พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ได้ตอบคำถามที่ท่านเองยกขึ้นถามพระภัททชิเรื่องการเห็น การได้ยิน ความสุข สัญญาและภพเหล่านี้ มีอะไรเป็นยอด พระภัททชิตอบไม่ตรงตามหลักพุทธธรรม จึงได้ตอบเสียเองว่า

การเห็นตามความเป็นจริงเป็นยอดของการเห็น การได้ยินตามความเป็นจริงเป็นยอดของการได้ยิน ความสุขตามความเป็นจริงเป็นยอดของความสุข การมีสัญญาตามความเป็นจริงเป็นยอดของสัญญา การเป็นอยู่ตามความเป็นจริงเป็นยอดของภพทั้งหลาย[๒๒]

ในอรรถกถากล่าวว่า พระอานนท์กล่าวหมายถึง การเห็นของภิกษุผู้เห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วเริ่มบำเพ็ญวิปัสสนาติดต่อกันจนบรรลุพระอรหันต์ ชื่อว่าเป็นยอดของการเห็น อัตตภาพสุดท้ายชื่อว่า เป็นยอดของภพทั้งหลาย[๒๓]

๑๘) สนทนาธรรมเรื่องผัสสายตนะ ๖ กับพระมหาโกฏฐิตะ พระอานนท์ได้เข้าไปหาพระมหาโกฏฐิตะแล้วถามว่า เพราะผัสสายตนะ ๖ ดับสนิทหมด อะไร ๆ มีอยู่หรือไม่ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระมหาโกฏฐิตะว่า อะไร ๆ มีอยู่ด้วยไม่มีอยู่ด้วย มีอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่ เช่นนี้ทำให้เสียเวลา เพราะเมื่อผัสสายตนะ ๖ ยังมีอยู่ การเสียเวลาก็ยังมีอยู่เช่นกัน แต่เมื่อผัสสายตนะ ๖ ดับหมด การเสียเวลาทั้งหลายก็หมดสิ้นไป[๒๔]

---

[๒๒]องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๗๐/๑๙๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒๓]องฺ.อ. ๓/๑๗๐/๖๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

[๒๔]องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๗๔/๑๘๕-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๑๙) ตอบปัญหาธรรมเรื่องอพรหมจรรย์ พรหมจรรย์ของพระภัททะ พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่กุกกุฏาราม เมืองปาฏลีบุตรได้ตอบคำถามของพระภัททะที่ถามว่า อะไรเรียกว่า อพรหมจรรย์ พรหมจรรย์ พรหมจารีและที่สุดของพรหมจรรย์คืออะไร ว่ามิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉากัมมันตะ มิจฉาวาจา มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ และมิจฉาสมาธิ[๖๕] เรียกว่า อพรหมจรรย์ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะ สัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ[๖๖] เรียกว่า พรหมจรรย์ บุคคลผู้ประกอบด้วยอริยมรรค ๘ ประการ เรียกว่า พรหมจารี ความสิ้นราคะ โทสะ และโมหะคือ ที่สุดของพรหมจรรย์[๖๗]

๒๐) ตอบปัญหาธรรมเรื่องพระสัทธรรมตั้งอยู่ไม่ได้นาน-ได้นาน, เสื่อม - ไม่เสื่อมของพระภัททะ พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่กุกกุฏาราม เมืองปาฏลีบุตร ได้ตอบคำถามของพระภัททะที่ถามว่าเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระสัทธรรมตั้งอยู่ไม่ได้นานและได้นาน, เสื่อมและไม่เสื่อมนั้น มีอะไรเป็นเหตุว่า

พระสัทธรรมตั้งอยู่ไม่ได้นานหรือเสื่อม เพราะบุคคลไม่ได้เจริญ ไม่ได้บำเพ็ญให้มากซึ่งสติปัฏฐานสี่คือไม่พิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม ไม่มีความเพียร ไม่มีสติสัมปชัญญะที่จะกำจัดอภิฌา และโทมนัส พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้นาน หรือไม่เสื่อม ก็เพราะบุคคลได้เจริญ ได้บำเพ็ญให้มาก ซึ่งสติปัฏฐานสี่ คือ พิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้[๖๘]

---

[๖๕] สํ.ม. ๑๙/๑๘/๑๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๖] สํ.ม. ๑๙/๑๙/๑๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๗] สํ.ม. ๑๙/๒๐/๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๘] สํ.ม. ๑๙/๓๘๘/๑๔๙-๑๕๐,๑๙/๓๘๙/๑๕๐.ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๒๑) ตอบปัญหาธรรม เรื่องศีลที่เป็นกุศลของพระภัททะ พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่กุกกุฏาราม เมืองปาฏลีบุตร ได้ตอบคำถามของพระภัททะที่ถามว่า พระพุทธเจ้าตรัสถึงศีลที่เป็นกุศลไว้เพื่ออะไรว่า ศีลที่เป็นกุศลนั้น พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้เพื่อการเจริญซึ่งสติปัฏฐานสี่คือการพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้[๒๙]

๒๒) ตอบปัญหาธรรมต่าง ๆ ของพระอุทายี พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ได้ตอบคำถามของพระอุทายีที่ยกพระพุทธดำรัสขึ้นมาถามว่า ผู้บรรลุโดยยึดร่างกายเป็นเหตุ ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ผู้หลุดพ้นโดยส่วนสอง ธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง นิพพานอันผู้บรรลุจะเห็นเอง นิพพาน ปรินิพพาน ตทังคนิพพาน ธรรมอันเกษม ผู้บรรลุธรรมอันเกษม อมตธรรม ผู้บรรลุอมตธรรม ธรรมอันไม่มีภัย ผู้บรรลุธรรมอันไม่มีภัย ธรรมอันสงบ ผู้บรรลุธรรมอันสงบโดยลำดับความดับ ผู้บรรลุถึงความดับโดยลำดับว่า

ภิกษุเป็นผู้สงัดจากกาม บรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน (รูปฌาน) อายตนะเหล่าใดมีอยู่ เธอย่อมสัมผัสอายตนะเหล่านั้น, เป็นผู้สงัดจากกามบรรลุอากาสานัญจายตนฌาน วิญญาณัญจายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน (อรูปฌาน)อายตนะเหล่าใดมีอยู่ เธอย่อมสัมผัสอายตนะเหล่านั้น อนึ่งเพราะล่วงเลยเนวสัญญานาสัญญายตนฌานทุกอย่างแล้ว บรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธ อาสวะสิ้นไปเพราะเห็นชอบด้วยปัญญา อายตนะเหล่าใดมีอยู่ เธอย่อมสัมผัสอายตนะเหล่านั้น โดยปริยายนี้พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกอย่างนั้น[๓๐]

---

[๒๙] สํ.ม. ๑๙/๓๘๗/๑๔๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๐] องฺ.นวก. ๒๓/๔๓-๖๑/๓๗๑-๓๗๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๔.๑.๒ แสดงธรรมแก่นางภิกษุณี

บทบาทของพระอานนท์ในการแสดงธรรมแก่นางภิกษุณีนั้น มีปรากฏในคัมภีร์ชั้นต้นและชั้นรอง ๆ ไม่มากนัก ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว ท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดภิกษุณีบริษัท ทั้งได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้ให้โอวาทแก่นางภิกษุณี และ เป็นครูสอนธรรมแก่นางภิกษุณีอีกด้วย จึงน่าจะมีปรากฏมาก แต่เท่าที่ปรากฏ คือ

๑) แสดงธรรมเรื่องการรู้คุณวิเศษแก่ภิกษุณีทั้งหลาย พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่พระเชตวัน เมืองสาวัตถี เช้าวันหนึ่งได้เข้าไปสู่สำนักของนางภิกษุณีทั้งหลายและได้ตอบคำถามของนางภิกษุณีที่ถามว่า ภิกษุทั้งหลายในพระธรรมวินัยนี้ มีจิตตั้งมั่นดีแล้วในสติปัฏฐานสี่ ย่อมรู้คุณวิเศษที่ยิ่งกว่าคุณวิเศษที่เคยรู้ในกาลก่อนหรือไม่ ว่า

ดูก่อนน้องหญิงทั้งหลาย ความจริงเป็นอย่างนั้นคือ ไม่ว่าภิกษุหรือภิกษุณีเมื่อมีจิตตั้งมั่นดีแล้วในสติปัฏฐานสี่ ย่อมจักรู้คุณวิเศษที่ยิ่งกว่าคุณวิเศษที่เคยรู้มาในก่อนแน่นอนครั้นได้ชี้แจงให้ภิกษุณีเหล่านั้นได้เข้าใจในธรรม ให้สมาทาน อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้วก็ลากลับไป[๗๑]

ในอรรถกถากล่าวว่า พระอานนท์ เข้าไปสู่สำนักของนางภิกษุณีด้วยคิดว่าจักให้กำลังใจแก่เหล่านางภิกษุณีที่บำเพ็ญกัมมัฏฐานเกิดความขะมักเขม้นแล้วจึงจะบอกกัมมัฏฐานที่จะทำให้พวกเธอได้รู้คุณวิเศษที่ดีกว่าคุณวิเศษที่พวกเธอเคยรู้มาแล้ว[๗๒]

---

[๗๑]สํ.ม. ๑๙/๓๗๖/๑๓๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๗๒]สํ.อ. ๓/๓๗๖/๒๗๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๒) แสดงธรรมแก่นางภิกษุณีผู้ลวงว่าอาพาธ พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม เมืองโกสัมพี ได้แสดงธรรมแก่นางภิกษุณี ซึ่งส่งบุรุษคนหนึ่งให้ไปนิมนต์ท่านมาว่า

ร่างกายนี้เกิดขึ้นและอยู่มาได้ด้วยอาหาร เธอควรอาศัยอาหารละอาหารเสียคือ พิจารณาแล้วจึงบริโภคอาหาร มิใช่บริโภคเพื่อเล่นเพื่อเมา เพื่อประดับ เพื่อประเทืองผิว แต่บริโภคเพื่อความเป็นอยู่ได้แห่งร่างกาย เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปได้เพื่อระงับความหิวกระหาย เพื่อประพฤติพรหมจรรย์

ร่างกายนี้เกิดขึ้นและอยู่มาได้ด้วยตัณหาและมานะ เธอควรอาศัยตัณหาและมานะ ละตัณหา มานะเสียคือเมื่อได้ยินว่า ภิกษุหรือภิกษุณีชื่อนั้น ได้กระทำให้แจ้ง ซึ่งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายด้วยปัญญาอันชอบ สำเร็จอยู่ในปัจจุบัน แม้เธอเองก็ปรารถนาและพยายามกระทำให้ได้มาซึ่งความเป็นเช่นนั้นบ้าง และว่า ร่างกายนี้เกิดขึ้น และอยู่มาได้ด้วยเมถุน ต้องละเมถุนเสีย พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ทำลายสะพานเสีย

เมื่อพระอานนท์ได้แสดงธรรมเทศนาจบลง ภิกษุณีนั้นหมอบแทบเท้าขอโทษท่าน เพราะความเขลา ความหลง ไม่ฉลาด ท่านก็ได้ยกโทษให้แล้วก็หลีกไป[๓๓] ในอรรถกถากล่าวว่า ภิกษุณีนั้น มีจิตปฏิพัทธ์ในพระอานนท์ จึงได้ส่งบุรุษให้ไปนิมนต์ เมื่อนางทราบว่า พระเถระมาแล้วจึงรีบปูลาดเตียงและนอน พระอานนท์สังเกตเห็นอาการนั้นแล้ว จึงกล่าวโดยนิ่มนวล เพื่อแสดงอสุภกถา และเพื่อให้ภิกษุณีนั้นละฉันทะราคะว่า ร่างกายนี้เกิดขึ้นและอยู่มาได้ด้วยอาหาร ตัณหา มานะและเมถุนโดยอาศัยอาหาร ตัณหามานะและเมถุนนั้น ฉะนั้นเธอจึงควรละอาหาร ตัณหา มานะและเมถุนนั้นเสีย[๓๔]

---

[๓๓] องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๕๙/๑๖๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๔] องฺ.อ. ๒/๑๕๙/๓๘๕-๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

๔.๑.๓ แสดงธรรมแก่อุบาสก

บทบาทของพระอานนท์ในการแสดงธรรมแก่อุบาสกบริษัทนั้นมีหลายวิธี เพราะท่านเป็นพุทธอุปัฏฐาก อุบาสกเมื่อต้องการที่จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าต้องได้รับอนุญาตจากท่านก่อน หรือบางครั้งอุบาสกเหล่านั้นก็ต้องการที่จะฟังธรรมจากท่านโดยตรง เพราะท่านแสดงธรรมด้วยจิตเมตตา มุ่งประโยชน์สุขแก่ผู้ฟัง พระธรรมเทศนาที่ท่านแสดงแก่อุบาสกบริษัท เช่น

๑) แสดงธรรมเรื่องการจุติของเทวดาแก่วิฑูฑภเสนาบดี วิฑูฑภเสนาบดีได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้า กำลังสนทนาอยู่กับพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า เทวดาที่มีทุกข์มาสู่โลกนี้ จักทำให้เทวดาผู้ไม่มีทุกข์และยังไม่ได้มาสู่โลกนี้จุติหรือขับไล่เสียจากที่ได้หรือไม่ พระอานนท์คิดว่า วิฑูฑภเสนาบดีเป็นโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศล ส่วนเราเป็นโอรสของพระพุทธเจ้า ควรที่จะได้สนทนากัน ดังนั้น ท่านจึงได้ย้อนถามวิฑูฑภะเสนาบดี และอธิบายเปรียบเทียบให้วิฑูฑภเสนาบดีฟังว่า

พระเจ้าปเสนทิโกศลสามารถจะให้สมณะหรือพราหมณ์ผู้ประพฤติพรหมจรรย์หรือไม่ประพฤติพรหมจรรย์มีบุญหรือไม่มีบุญเคลื่อนหรือทรงขับไล่เสียจากพระราชอาณาจักรของพระองค์ได้แต่ไม่สามารถทำได้ในอาณาจักรที่มิใช่อาณาจักรของพระองค์ฉันใด เทวดาที่มีทุกข์ไม่ได้มาสู่โลกนี้ ก็ไม่สามารถที่จะทำให้เทวดาผู้ไม่มีทุกข์ ยังไม่ได้มาสู่โลกนี้ให้จุติหรือขับไล่เสียจากที่ได้ฉันนั้นเหมือนกัน[๓๖]

[๓๖]ม.ม. ๑๓/๓๘๑/๓๖๒-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๒) แสดงธรรมเรื่องนิชชราวิสุทธิแก่เจ้าอภัยลิจฉวีและเจ้าบัณฑิตลิจฉวี พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่กูฎาคาร เจ้าอภัยลิจฉวีและเจ้าบัณฑิตลิจฉวีได้เข้าไปหาแล้วเรียนถามว่า ท่านผู้เจริญ การที่นิครนถ์นาฏบุตรอ้างตนเองว่าเป็นผู้รู้ทุกอย่างเห็นสิ่งที่ควรเห็นทุกอย่าง ยืนยันความรู้เห็นอย่างไม่หลงเหลือว่า ทั้งเดิน ยืน หลับและตื่นข้าพเจ้ามีญาณทัศนะประจำอยู่เสมอไม่ขาดสาย ได้บัญญัติความสิ้นสุดแห่งกรรมเก่าด้วยตบะ ความดับแห่งกรรมใหม่ด้วยการไม่ทำ โดยนัยนี้เมื่อกรรมสิ้นทุกข์ก็สิ้นเวทนาก็สิ้น เมื่อเวทนาสิ้น ทุกข์ทั้งหมดก็สิ้นไป ความล่วงทุกข์ย่อมมีได้ด้วยนิชชราวิสุทธิเป็นสันทิฏฐิกะ ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้อย่างไร

พระอานนท์ถวายพระพรว่า นิชชราวิสุทธิที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ เพื่อความหมดจดแห่งหมู่สัตว์ เพื่อดับความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กายทุกข์ใจ เพื่อบรรลุธรรมอันถูกต้อง เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน คือ

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สมาธิและปัญญา เป็นผู้สงัดจากกามจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน กระทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหมดจดจากอาสวะทั้งหลายด้วยปัญญาของตน ไม่กระทำกรรมใหม่และรับผลกรรมเก่าให้สิ้นไปย่อมเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา วิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลง เจ้าอภัยลิจฉวี และเจ้าบัณฑิตลิจฉวีต่างก็ชื่นชมภาษิตของพระอานนท์[๓๖]

---

[๓๖]องฺ.ทุก. ๒๐/๗๕/๒๑๔-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๓) แสดงธรรมเรื่องพระเสขะแก่เจ้ามหานามะ ในมหานามสักกสูตรกล่าวถึงพระอานนท์สะกิดเจ้ามหานามะที่พระพาหา ผู้ซึ่งเสด็จมาเพื่อทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้า ซึ่งเพิ่งจะหายจากพระประชวรใหม่ ๆไป ณ ที่อันสมควรแล้วแสดงธรรมให้ทรงสดับว่า ขออำนวยพรเจ้ามหานามะ พระพุทธเจ้าตรัส ถึงศีลสมาธิ และปัญญาเป็นเสขะก็มี เป็นอเสขะก็มี แล้วอธิบายเพิ่มเติมว่า

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมในพระปาติโมกข์ มีมารยาทและโคจร รู้จักโทษภัยแม้เล็กน้อย ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเรียกว่าศีลที่เป็นเสขะเป็นผู้สงัดจากกาม จากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วเข้าปฐมฌานจนถึงจตุตถฌานเรียกว่าสมาธิที่เป็นเสขะ, เป็นผู้รู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุแห่งทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ทางให้ถึงความดับทุกข์เรียกว่า ปัญญาที่เป็นเสขะ, อริยสาวกทั้งหลายเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญาอย่างนั้นแล้ว กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้ของตนเรียกว่า ศีลสมาธิและปัญญาที่เป็นอเสขะ[๓๗]

ในอรรถกถากล่าวว่า เจ้ามหานามะเมื่อเสวยพระกระยาหารแล้ว ก็ทรงถือเอาดอกไม้ของหอมเป็นต้นเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงหายจากพระประชวรใหม่ ๆ แล้วทูลถามพระพุทธเจ้า พระอานนท์ จึงลุกจากอาสนะไปสะกิดเจ้ามหานามะที่พระพาหา นำออกไป ณ ที่แห่งหนึ่งแล้วชี้แจงเรื่อง ศีล สมาธิ และปัญญาของพระเสขะ ๗ จำพวก ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ และชี้แจงศีล สมาธิ ปัญญาของพระอเสขะซึ่งเป็นพระอรหัตผลขั้นสูงว่า วิปัสสนาที่เป็นเสขะและผลฌานที่เป็นอเสขะเกิดขึ้นภายหลังสมาธิที่เป็นเสขะและผลสมาธิที่เป็นอเสขะ เกิดขึ้นภายหลังวิปัสสนาที่เป็นเสขะ ส่วนสมาธิที่สัมปยุตด้วยธรรมเกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกัน[๓๘]

---

[๓๗]องฺ.ติก. ๒๐/๗๔/๒๑๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๓๘]องฺ.อ. ๒/๗๔/๒๒๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

๔) แสดงธรรมเรื่องธรรมอย่างเอกแก่ทสมคฤหบดี พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่เวฬุวคาม ได้แสดงธรรมแก่ทสมคฤหบดีที่ถามว่า ธรรมอย่างเอก ที่สามารถทำจิตที่ยังไม่หลุดพ้นให้หลุดพ้น ทำอาสวะที่ยังไม่สิ้นให้สิ้นที่ยังไม่บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะให้บรรลุได้โดยลำดับ พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้มีอยู่หรือ ว่า

มีอยู่ ทสมคฤหบดี ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สงัดจากกาม จากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าสู่รูปฌานและอรูปฌาน พิจารณาเห็นว่า ฌานเหล่านี้ถูกปรุงแต่งไม่เที่ยง มีความแตกไปเป็นธรรมดา เธอดำรงอยู่ในสมถะและวิปัสสนา บรรลุถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หากยังไม่ได้บรรลุก็จักเป็นโอปปาติกพรหม เพราะสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ มีความพอใจ เพลิดเพลินอยู่ในธรรมนั้น ๆ จักนิพพานในภพนั้นจักไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก ดูก่อนทสมคฤหบดี ธรรมอย่างเอกนี้แล พระพุทธเจ้าตรัสไว้ชอบแล้ว เมื่อพระอานนท์เถระแสดงธรรมเทศนาจบลง ทสมคฤหบดี กล่าวชมเชยว่าข้าพเจ้าเมื่อแสวงหาประตูอมตธรรมเพียงประตูเดียวแต่ได้พบถึง ๑๑ ประตู เหมือนบุรุษแสวงหาแหล่งขุมทรัพย์เพียงขุมเดียวก็ได้พบถึง ๑๑ ขุมในคราวเดียวกันฉะนั้น[๓๙] ในอรรถกถากล่าวว่า พระอานนท์ เมื่อถูกถามเรื่องธรรมอย่างเอก แต่ชี้แจงถึง ๑๑ ประตูด้วยอำนาจแห่งคำถาม แม้ธรรมทั้งปวงก็ได้ชื่อว่า ธรรมอย่างเอก เพราะทำให้เกิดอมตธรรมได้[๔๐]

---

[๓๙]องฺ.เอกาทสก. ๒๔/๑๖/๒๘๕-๙.ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๔๐]องฺ.อ. ๓/๑๖/๓๘๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

๕) แสดงธรรมเรื่องธรรมะข้อหนึ่งแก่ทสมคฤหบดี พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่เวฬุวคาม เมืองเวสาลี ได้แสดงธรรมแก่ทสมคฤหบดีที่ถามว่า ธรรมะข้อหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงไว้ว่า ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ส่งจิตไปในธรรมนั้น ๆ แล้ว จิตที่ยังไม่หลุดพ้นก็จะหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นก็จักถึงซึ่งความสิ้นไปว่า

ธรรมเช่นนั้นมีอยู่ ภิกษุเป็นผู้สงัดจากกาม จากอกุศลธรรม ได้รูปฌานและเจโตวิมุตติ อันประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม ได้อรูปฌาน ๓ แล้วดำรงอยู่ในธรรมที่ได้แล้วนั้นอาสวะอาจสิ้นไป หากยังไม่สิ้นก็จะละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่าง ได้จักเป็นโอปปาติกพรหม จักนิพพานบนสวรรค์ชั้นสุทธาวาส ไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก ทสมคฤหบดี ชื่นชมภาษิตของพระอานนท์และกล่าวว่า ข้าพเจ้าเมื่อแสวงหาประตูอมตธรรมเพียงประตูเดียวก็ได้พบทั้ง ๑๑ ประตู แล้วถวายอาหารและผ้าคู่แด่ภิกษุชาวเมืองปาฏลีบุตรและชาวเมืองเวสาลี และได้สร้างวิหาร ๕๐๐ แห่งถวายพระอานนท์[๑]

๖) แสดงธรรมเรื่องกองศีล สมาธิ ปัญญา แก่สุภมานพ พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่พระเชตวัน เมืองสาวัตถีได้แสดงธรรมแก่สุภมานพที่ส่งบุรุษคนหนึ่งให้ไปนิมนต์ท่านมาแล้วเรียนถามว่า ท่านเป็นพุทธอุปัฏฐากมานาน พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญธรรมอะไร และชักชวนให้ประชุมชนดำรงค์อยู่ในธรรมอะไร ว่า

พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญกองศีล ทั้งที่เป็นจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ทรงสรรเสริญกองสมาธิคือ การสำรวม ตา หู จมูก ลิ้นกายและใจให้มีสติสัมปชัญญะ มีความสันโดษด้วยปัจจัยสี่ ชำระจิตจากนิวรณ์ห้า ได้รูปฌาน, และทรงสรรเสริญกองปัญญา วิชชา ๘ วิปัสสนาญาณเป็นต้นจนถึงอาสวักขยญาณ เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลง สุภมานพโตเทยยบุตรสรรเสริญธรรมเทศนา และแสดงตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต[๒]

---

[๑]ม.ม. ๑๓/๑๗-๒๑/๑๒-๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒]ที.สี. ๙/๔๔๔-๔๘๐/๑๙๗-๒๑๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๗) แสดงธรรมเรื่องเสขปฏิปทาแก่เจ้าศากยะแทนพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมเทศนาอยู่บนสันถาคารที่เจ้ามหานามะศากยะให้สร้างขึ้นใหม่จนดึกจึงรับสั่งให้พระอานนท์แสดงเสขปฏิปทาแทน ส่วนพระพุทธองค์ทรงพักผ่อนสำเร็จสีหไสยาสน์ พระอานนท์ เรียกเจ้ามหานามะผู้เป็นประธานเจ้าศากยะทั้งหลายมาแล้วแสดงเสขปฏิปทาให้ทรงสดับว่า

พระอริยสาวก เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย และรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร บำเพ็ญเพียรอยู่เนือง ๆโดยไม่เห็นแก่หลับนอน เป็นผู้มีศรัทธา มีหิริโอตตัปปะ พาหุสัจจะ ความเพียร สติ ปัญญา ได้ปฐมฌาน มีวิตกวิจาร ปีติ และสุขอันเกิดแต่วิเวก ได้ทุติยฌาน มีจิตผ่องใส มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะสิ้นปีติ ได้ตติยฌานมีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขได้จตุตถฌาน ละสุข ทุกข์ได้ โสมนัส โทมนัสดับไป มีอุเบกขาที่ทำให้สติบริสุทธิ์อยู่เป็นสุขในปัจจุบันธรรม เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ประเสริฐที่สุดทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลง พระพุทธเจ้าทรงประทานสาธุการ เจ้าศากยะทั้งหลายต่างก็ชื่นชมยินดีภาษิตของท่าน[๖]

ในอรรถกถากล่าวว่า เจ้าศากยะทั้งหลายได้ให้สร้างสันถาคารเสร็จแล้วคิดว่า สันถาคารนี้งดงาม น่ารื่นรมย์ มีสิริเฉกเช่นเทพวิมาน ใครหนอเป็นผู้สมควรที่จะได้ใช้สอยก่อนจึงจะเป็นประโยชน์สุขแก่พวกเราตลอดกาลนานในที่สุดก็ตกลงกันว่า

พระพุทธเจ้า เป็นผู้ประเสริฐที่สุดทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และเป็นทักขิไณยบุคคล ฉะนั้นพวกเราจักอาราธนาพระพุทธเจ้าให้ทรงใช้สอยเป็นปฐมฤกษ์

---

[๖]ม.ม. ๑๓/๒๒/๑๗-๒๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

และจักอาราธนาพระภิกษุสงฆ์มาด้วย เมื่อพระภิกษุสงฆ์มาก็เท่ากับว่า พระไตรปิฎกอันเป็นที่บรรจุพระพุทธวจนะมาด้วยและจักได้อาราธนาให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสั่งสอนพวกเราตลอด ๓ ยามแห่งราตรี เมื่อเป็นเช่นนี้ สันถาคารนี้ ก็เป็นอันว่าพระรัตนตรัยได้ใช้สอยแล้ว พวกเราจึงจักใช้สอยในภายหลัง ประโยชน์สุขจักมีแก่พวกเราด้วยการกระทำอย่างนี้[๔๔]

๘) แสดงธรรมเรื่องความแตกต่างแห่งธาตุแก่โฆสิตคฤหบดี พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพีได้แสดงธรรมแก่โฆสิตคฤหบดีที่ถามว่า ความแตกต่างแห่งธาตุ พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างไรว่า

ความแตกต่างแห่งธาตุที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ คือ จักษุธาตุ รูปอันน่าพอใจไม่น่าพอใจ รูปเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาและจักษุวิญญาณ สุข ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์เกิดขึ้นได้ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีอยู่ ถึงโสตธาตุ ชิวหาธาตุ กายธาตุ และมโนธาตุก็เช่นกัน[๔๕]

ในอรรถกถากล่าวว่า พระพุทธเจ้าตรัสธาตุไว้ ๒๓ ธาตุ คือ จักษุปสาทเป็นจักษุธาตุ อารมณ์ที่กระทบจักษุปสาทเป็นรูปธาตุ จักษุวิญญาณเป็นวิญญาณธาตุ ขันธ์ ๓ ที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับจักษุวิญญาณเป็นธรรมธาตุ ธาตุ ๒๐ คือในทวารทั้ง ๕ ทวารละ ๔ อาวัชชนจิตเป็นมโนธาตุในมโนทวาร ธรรมและหทัยวัตถุเป็นธรรมธาตุ จิตที่อาศัยวัตถุเป็นมโนวิญญาณธาตุ รวมเป็น ๒๓ ธาตุ[๔๖]

---

[๔๔] ม.อ. ๓/๒๒/๑๓-๑๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๔๕] สํ.สฬ. ๑๘/๑๒๙/๑๐๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๖] สํ.อ. ๓/๑๒๙/๔๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

๙) แสดงธรรมเรื่องสติปัฏฐานสี่แก่สิริวัฑฒคฤหบดี พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่พระเชตวันวิหาร เมืองราชคฤห์ ได้แสดงธรรมแก่สิริวัฑฒคฤหบดี ผู้อาพาธหนักส่งคนให้ไปนิมนต์มาว่า

ดูก่อนสิริวัฑฒคฤหบดี ท่านจงพิจารณาให้เห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต และธรรมในธรรม มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ กำจัดอภิชฌาและโทมนัส ซึ่งสิริวัฑฒก็เรียนว่า ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้นี้มีพร้อมอยู่ในตัวของกระผมแล้ว แม้แต่สังโยชน์เบื้องต่ำกระผมก็ละได้แล้ว ท่านจึงว่า คฤหบดีได้ดีแล้ว อนาคามิผลท่านก็ได้[๔๙] แล้ว

๑๐) แสดงธรรมเรื่องความเพียรสี่แก่โกฬิยบุตรชาวนิคม พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่สาปุคตนิคม แควันโกฬิยะได้แสดงธรรมแก่โกฬิยบุตรจำนวนหนึ่งซึ่งเข้าไปหาว่า

ความเพียร ๔ คือ ศีล จิต ทิฏฐิ และวิมุตติ ซึ่งภิกษุเป็นผู้มีศีล ดำรงอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย มีความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะขะมักเขม้นไม่ท้อถอย มีสติสัมปชัญญะว่าเราจักบำเพ็ญปาริสุทธิศีลที่ยังไม่สมบูรณ์ให้บริบูรณ์ เป็นผู้สงัดจากกามจากอกุศลธรรม ได้รูปฌานแล้ว กระทำปาริสุทธิจิตที่ยังไม่สมบูรณ์ให้บริบูรณ์, เป็นผู้รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งอริยสัจจ์สี่ แล้วกระทำปาริสุทธิทิฏฐิที่ยังไม่สมบูรณ์ให้บริบูรณ์, เป็นผู้ประกอบด้วยปาริสุทธิศีล ปาริสุทธิจิต ปาริสุทธิทิฏฐินั้นแล้ว ย่อมคลายกำหนัด เปลื้องธรรมที่ควรเปลื้องได้แล้ว ย่อมถูกต้องวิมุตติ และกระทำปาริสุทธิวิมุตติที่ยังไม่สมบูรณ์ให้บริบูรณ์ มีความเพียร ๔ เหล่านี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เพื่อความบริสุทธิหมดจดล่วงความโศก ความคร่ำครวญ ดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส บรรลุญายธรรม และกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน[๕๐]

---

[๔๙] สํ.ม. ๑๙/๓๙๕/๑๕๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๕๐] องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๙๔/๒๑๙-๒๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๑๑) ตอบปัญหาธรรมของพระเจ้าปเสนทิโกศล พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่ฝั่งแห่งแม่น้ำอจิรวดี ได้ตอบพระราชดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ตรัสถามว่า ความประพฤติทางกาย ทางวาจาและทางจิตใจของพระพุทธเจ้าที่ผู้รู้จะพึงติเตียนมีบ้างหรือไม่ว่า

ความประพฤติเช่นนั้นของพระพุทธองค์ไม่มี ขอถวายพระพร ความประพฤติทางกาย ทางวาจาและทางจิตใจที่น่าติเตียนนั้นมีการเบียดเบียนตนเองบ้าง ผู้อื่นบ้างหรือทั้งตนและผู้อื่น ซึ่งเป็นอกุศล ที่ไม่น่าติเตียน คือ ความประพฤติทางกายทางวาจาและทางจิตใจที่ไม่มีการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นกุศลธรรม เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมจบลงพระเจ้าปเสนทิโกศลชื่นชมภาษิตของท่านและได้ถวายผ้าพาหิติกะเป็นธรรมบูชา[๘๘]

๔.๑.๔ แสดงธรรมแก่อุบาสิกา

บทบาทของพระอานนท์ ในการแสดงธรรมแก่อุบาสิกาบริษัทนั้น มีปรากฏในคัมภีร์ชั้นต้น และชั้นรอง ๆน้อยมาก ทั้งที่ท่าน ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้สอนธรรมแก่พระราชเทวีในราชสำนัก ที่ปรากฏ คือ

๑) แสดงธรรมเรื่องคติภายหน้าแก่มิคศาลาอุบาสิกา พระอานนท์ได้เข้าไปสู่นิเวศน์ของนางมิคศาลาอุบาสิกานั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวาย นางมิคศาลาเข้าไปหาทำความเคารพแล้วเรียนถามว่าข้าแต่ท่านผู้เจริญ เพราะเหตุไร พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า คนที่ประพฤติพรหมจรรย์ และไม่ประพฤติพรหมจรรย์ว่า เป็นผู้มีคติเสมอกันในสัมปรายภพ จะให้เข้าใจอย่างไร คนทั้งสอง คือ

๑. ปุรณะบิดาของดิฉันเองเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นจากเมถุนธรรม เมื่อท่านทำกาละไป พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลเข้าไปอยู่ในหมู่เทวดาชั้นดุสิต

---

[๘๘] ม.ม. ๑๓/๓๕๘-๓๖๓/๒๔๕-๓๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๒. อิสิทัตตะซึ่งเป็นสหายแห่งบิดาของดิฉันไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ เพียงแต่สังวรในกาเมสุมิจฉาจาร ครั้นถึงแก่กรรรม พระพุทธเจ้าก็ทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคล ไปอยู่ในหมู่เทวดาชั้นดุสิต พระอานนท์ตอบว่า น้องหญิงพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์อย่างนั้นจริง หากน้องหญิงประสงค์ที่จะรู้เนื้อความนั้นมากกว่านี้ จงไปทูลถามพระพุทธเจ้าเองเถิด[๑๐]

๔.๑.๕.แสดงธรรมแก่บุคคลทั่วไป

บทบาทของพระอานนท์ในการแสดงธรรมแก่บุคคลทั่วไป คือบุคคลเหล่านั้นมีทั้งพระราชา นักบวช เจ้าลัทธิ สาวกของเจ้าลัทธิ ตลอดถึงบุคคลธรรมดาสามัญทั่ว ๆ ไปที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา การแสดงธรรมก็ย่อมจะมีปัญหาและอุปสรรคบ้างไม่มากก็น้อย แต่ท่านก็สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายได้เป็นผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง จะเห็นได้จากการที่บุคคลเหล่านั้น เมื่อได้ฟังธรรมสนทนาธรรม หรือโต้ตอบปัญหาธรรมกับท่านแล้ว บางกลุ่มก็หันมานับถือพระพุทธศาสนามีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิตมีเป็นจำนวนมาก บางกลุ่มถึงจะไม่ได้หันมานับถือ แต่ก็มีความเคารพยำเกรงในตัวท่านเป็นกรณีพิเศษก็มาก พระธรรมเทศนาที่แสดงแก่บุคคลเหล่านั้น เช่น

๑) แสดงธรรมเรื่องบัญญัติการละราคะ โทสะและโมหะแก่ฉันนปริพพาชก

พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่พระเชตวันได้แสดงธรรมแก่ฉันนปริพพาชกที่ถามว่า พวกท่านบัญญัติการละราคะ โทสะและโมหะหรือไม่ เห็นโทษอะไรจึงได้บัญญัติ มรรคคือปฏิปทาเพื่อละราคะ โทสะ โมหะมีอยู่หรือไม่ว่า

พวกข้าพเจ้านี้แหละ บัญญัติการละราคะ โทสะ โมหะไว้ เพราะเห็นโทษคือ คนที่ถูกราคะ โทสะ และโมหะครอบงำแล้ว ประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจาทางจิตใจก็ได้ ไม่รู้จักประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ทำความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นได้ทั้งแก่

---

[๑๐]องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๔๔/๓๓๔-๗. ฉบับ มหาดจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

ตนเองและผู้อื่นเป็นเหมือนคนตาบอด ขัดขวางทางนิพพาน แต่เมื่อละราคะ โทสะและโมหะได้แล้ว เขาย่อมไม่ทำสิ่งดังกล่าว มรรคหรือปฏิปทาเพื่อที่จะกำจัดก็มีอยู่คือ อริยมรรค ซึ่งได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะ สัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ[๑]"

ในอรรถกถากล่าว ว่า ฉันนปริพพาชก ได้อนุโมทนาพระธรรมเทศนาของพระอานนท์และกล่าวว่า ปฏิปทานี้มีอยู่ ก็เพียงพอที่จะปฏิบัติเพื่อราคะ โทสะและโมหะนั้นได้ ขอท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิดแล้วก็หลีกไป [๒]

๒) แสดงธรรมเรื่องสวากขาตะแก่คฤหบดีสาวกของอาชีวก พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตารามได้แสดงธรรมแก่คฤหบดีสาวกของอาชีวกที่เรียนถามว่าระหว่างเราทั้งสองธรรมของใครเป็นสวากขาตะ ใครเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ใครเป็นผู้ดำเนินไปดีแล้วว่า

ธรรรมของบุคคลที่แสดง เพื่อละราคะ โทสะ และโมหะ เป็นสวากขาตะ (กล่าวดีแล้ว) บุคคลที่ปฏิบัติเพื่อละราคะ โทสะ และโมหะ เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว บุคคลที่ตัดราคะ โทสะ และโมหะขาดแล้ว กระทำไม่ให้เกิดขึ้นอีกชื่อว่าเป็นผู้ดำเนินไปดีแล้ว เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลงแล้วคฤหบดีชื่นชมภาษิตของท่านและประกาศตนเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต[๓]"

๓) แสดงธรรมเรื่องการไม่ประพฤติพรหมจรรย์และการประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าพอใจแก่ปริพพาชกทั้งหลาย พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตารามได้แสดงธรรมเรื่องการไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ๔ อย่างและการประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าพอใจ ๔ อย่างแก่สันทกปริพพาชก ผู้ซึ่งขอให้ท่านแสดงธรรมตามคติแห่งอาจารย์ตน ว่า

---

[๑]องฺ.ติก. ๒๐/๗๒/๒๑๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๒]องฺ.อ. ๒/๗๒/๒๒๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๓]องฺ.ติก. ๒๐/๗๓/๒๑๑-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

การไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ๔ อย่างคือ

๑. ศาสดาเป็นนัตถิกวาท ผู้มีวาทะว่าไม่มี
๒. ศาสดาเป็นอกิริยวาท ผู้มีวาทะว่าไม่เป็นอันทำ
๓. ศาสดาเป็นอเหตุกวาท ผู้มีวาทะว่าไม่มีเหตุ
๔. ศาสดาเป็นผู้มีความเห็นว่า ไม่ว่าพาลหรือบัณฑิตเมื่อเวียนว่ายตายเกิดแล้วก็สามารถกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้เหมือนกัน

การประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าพอใจ ๔ อย่างคือ

๑. ศาสดาที่อ้างตนเองว่าเป็นผู้รู้ทุกอย่าง แต่ช่วยตัวเองไม่ได้
๒. ศาสดาเป็นคนถือความจริงตามที่ได้ยินได้ฟังสืบต่อกันมา
๓. ศาสดาเป็นนักเดา
๔. ศาสดาเป็นคนโง่ เมื่อถูกถามก็ตอบส่ายไปส่ายมา

การประพฤติพรหมจรรย์ที่ได้ผลคือ ผู้ที่ออกบวชแล้วเป็นผู้สงัดจากกาม จากอกุศลธรรม ได้ฌาน ๔ วิชชา ๓ เป็นพรหมจรรย์ที่ผู้ปฏิบัติแล้ว สามารถบรรลุคุณวิเศษยิ่ง ๆขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์ เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมเทศนาจบลง สันทกปริพพาชกสรรเสริญว่า ท่านแสดงธรรม ไม่ยกธรรมของตนข่มขู่ธรรมของฝ่ายอื่น แต่แสดงธรรมตามหลักการ และเหตุผล หลังจากนั้น ก็อนุญาตให้บริษัทของตนไปประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก[๔๔]

๔) **แสดงธรรมเรื่องการออกจากทุกข์แก่อุตติยปริพพาชกแทนพระพุทธเจ้า** พระอานนท์ ได้แสดงธรรมเรื่องการออกจากทุกข์แก่อุตติยปริพพาชกผู้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า หมู่สัตว์ทั้งหมดหรือกึ่งหนึ่ง หรือว่าหนึ่งในสามที่ออกไปจากทุกข์ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงนิ่งเฉยเสียว่า

---

[๔๔] ม.ม. ๑๓/๒๒๓-๒๓๖/๑๙๗-๒๑๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

อุตติยปริพพาชก วิญญูชนบางคนรู้ใจความแห่งภาษิตได้ ด้วยอุปมา เปรียบเหมือนนครที่ตั้งอยู่ชายแดน มีป้อมยามมั่นคง มีกำแพงล้อมรอบ มีประตูเข้าและออกเพียงประตูเดียว นายรักษาประตูที่ฉลาด ห้ามคนที่ไม่รู้จักเข้าไป อนุญาตให้เฉพาะคนที่รู้จักเข้าไปได้ เขาย่อมไม่มีความรู้สึกว่า คนมีประมาณเท่านี้เข้าหรือออกจากประตูนี้ฉันใด ถึงพระพุทธเจ้าก็มิได้ทรงมีความขวนขวายว่า หมู่สัตว์ทั้งหมดหรือกึ่งหนึ่ง หรือว่าหนึ่งในสามออกไปจากทุกข์ฉันนั้นเหมือนกัน โดยที่แท้แล้วพระพุทธองค์ทรงมีพระญาณรู้ว่า หมู่สัตว์เหล่านี้ออกไปแล้ว หมู่สัตว์เหล่านี้ละนิวรณ์ได้ เจริญสติปัฏฐานสี่ โพชฌงค์เจ็ด ตามความเป็นจริง กำลังออกไปจากทุกข์ จักออกไปจากทุกข์อย่างนี้[๘๘]

ในอรรถกถากล่าวว่า พระอานนท์รู้วาระจิตของอุตติยปริพพาชก ที่คิดว่าพระพุทธเจ้า เมื่อถูกถามคำถามที่สูงสุดอย่างนี้ก็ทรงนิ่งเฉย ดังนั้นท่านจึงได้ตอบปัญหานี้เสียเอง[๘๙]

๕) โต้ตอบปัญหาธรรมกับวัสสการพราหมณ์ พระอานนท์ ขณะพักอยู่ที่เวฬุวนาราม เมืองราชคฤห์ ได้ไปสนทนากับโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ที่โรงงาน ถึงเรื่องที่ไม่มีผู้ที่มีคุณธรรมเท่ากับพระพุทธเจ้า ก็พอดีวัสสการพราหมณ์มาพบเข้า และได้เรียนถามพระอานนท์ว่า พระพุทธเจ้าก่อนปรินิพพานได้ทรงแต่งตั้งใครเป็นที่พึ่งที่ระลึกแทนพระพุทธองค์ ท่านได้ตอบไปว่า

พระพุทธเจ้า มิได้ทรงแต่งตั้งใครขึ้นแทนพระพุทธองค์ แต่ทรงรับสั่งให้มีพระธรรมเป็นที่พึ่งที่ระลึกและทรงสรรเสริญธรรม ๑๐ ประการ คือ ๑.ศีล ๒.พหูสูต ๓.สันโดษ ๔.รูปฌาน ๕.อิทธิวิธี ๖.หูทิพย์ ๗.กำหนดรู้จิตใจของผู้อื่น ๘.ระลึกชาติได้ ๙.ตาทิพย์ ๑๐.ทำอาสวะทั้งหลายให้สิ้นไป ตลอดถึงทรงสรรเสริญภิกษุ ผู้สงัดจากกามจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ได้รูปฌาน ซึ่งวัสสการพราหมณ์ก็ยอมรับว่า พระพุทธเจ้าทรง

---

[๘๘]องฺ.ทสก. ๒๔/๙๕/๑๕๕-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๘๙]องฺ.อ. ๓/๙๕/๓๖๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

สรรเสริญสิ่งที่ควรสรรเสริญ ติเตียนสิ่งที่ควรติเตียนแล้วก็หลีกไป[๖๗]

๖) ตอบปัญหาธรรมของอุณณาภพราหมณ์ พระอานนท์ขณะพักอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ได้ตอบคำถามของอุณณาภพราหมณ์ที่ถามว่า ท่านประพฤติพรหมจรรย์เพื่อประโยชน์อะไร มรรคหรือปฏิปทาเพื่อละฉันทะมีอยู่หรือไม่ ว่า

ประพฤติเพื่อละฉันทะ มรรคหรือปฏิปทาเพื่อละฉันทะนั้นมีอยู่ คือ ภิกษุเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิ วิริยสมาธิ จิตตสมาธิ วิมังสาสมาธิและปธานสังวร หมดความพอใจ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจทุก ๆ อย่างเสร็จสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วด้วยปัญญาอันชอบด้วยตนเองเมื่อท่านแสดงธรรมเทศนาจบลง อุณณาภพราหมณ์ชื่นชมภาษิตของท่านและประกาศตนเป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกตลอดชีวิต[๖๘]

๗) แนะวิธีการทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้าให้แก่อุคคตสรีพราหมณ์ พระอานนท์ได้แนะวิธีการทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้าให้แก่อุคคตสรีพราหมณ์ ซึ่งกำลังสนทนาอยู่กับพระพุทธเจ้า ว่า

ท่านไม่ควรทูลถามพระพุทธเจ้า ว่า ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชายัญ มีผลมาก มีอานิสงส์มาก แต่ท่านควรทูลถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระพุทธเจ้า ก็ข้าพระองค์จะก่อไฟ จะปักหลักบูชายัญขอพระพุทธองค์ได้โปรดตักเตือนสั่งสอนข้อที่จะพึงปฏิบัติที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด อุคคตสรีรพราหหมณ์ ก็ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าตามที่ท่านแนะนำ[๖๙] ภายหลังอุคคตสรีระพราหมณ์ก็ประกาศตนเป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

---

[๖๗] ม.อุ. ๑๔/๗๙-๘๔/๕๙-๖๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๘] สํ.ม. ๑๙/๘๒๗/๒๓๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๙] องฺ.สตฺตก. ๒๓/๔๗/๓๖-๔๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๙) **สนทนาธรรมกับโกกนุทปริพพาชก** พระอานนท์ ได้ตอบคำถามของโกกนุทปริพพาชกที่ฝั่งแม่น้ำตโปทารามถามถึงเรื่องโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มี ที่สุด ชีพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง หมู่สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี เกิดอีกก็ไม่ใช่ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ สิ่งนี้เท่านั้นเป็นจริง สิ่งอื่นเปล่าทั้งนั้น ว่า

คำถามอย่างนั้นเป็นทิฏฐิอย่างหนึ่ง ทิฏฐิ เหตุที่ตั้งแห่งทิฏฐิ ที่ตั้งมั่นแห่งทิฏฐิ ที่ตั้งขึ้นโดยรอบแห่งทิฏฐิ ควรเพิกถอนทิฏฐินั้นเสีย ซึ่งโกกนุทปริพพาชกเมื่อทราบว่าตนกำลังสนทนาอยู่กับพระอานนท์ก็กล่าวขอโทษแล้วก็หลีกไป[๖๐]

---

[๖๐]องฺ.ทสก. ๒๔/๙๖/๑๕๘-๑๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๔.๒ บทบาทในการดำรงรักษาพระสัทธรรม

พระอานนท์ เป็นพระเถระที่มีบทบาทสำคัญในการดำรงรักษาพระสัทธรรมไว้ได้อย่างน่าอัศจรรย์ ทั้งนี้ก็ด้วยความคิดที่จะรวบรวมพระสัทธรรมไว้ จึงได้ทูลขอพรข้อที่ ๗ ว่า ถ้าข้าพระองค์มีความสงสัยในเรื่องใด ๆ เมื่อใดก็ขอให้ได้เข้าเฝ้า และทูลถามได้ทุกโอกาส เพื่อที่จะได้ตอบคำถามของชนทั้งหลายว่า พระสูตรนี้ ชาดกนี้หรือคาถานี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ใคร ที่ไหนและมีเนื้อความว่าอย่างไร เป็นต้นจึงได้ทูลขอพรข้อที่ ๘ ว่า ถ้าพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ใคร ที่ไหนและเรื่องอะไร ซึ่งข้าพระองค์ไม่ได้อยู่ด้วย ขอได้โปรดเล่าพระธรรมเทศนานั้นแก่ข้าพระองค์อีกครั้งหนึ่ง

ด้วยหลักการ และเหตุผลดังกล่าว พระอานนท์จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในอันที่จะทูลถามพระพุทธเจ้า เพื่อให้พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อตัวท่านเอง พุทธบริษัทและบุคคลอื่น ๆ ที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนาได้ทุกโอกาส ซึ่งเรื่องที่ทูลถามนั้น ส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการศึกษา อบรม ทรงจำเผยแผ่และดำรงรักษาพระสัทธรรม ตลอดถึงเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงจะได้แบ่งเรื่องที่ทูลเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระธรรม ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสิก อุบาสิกาและบุคคลทั่วไปดังนี้

๔.๒.๑ ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า

พระอานนท์ มีบทบาทสำคัญในการทูลถามถึงการอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้ามีพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้าตลอดถึงความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ได้ทรงสร้างสมอบรมมาในชาติต่างๆความยิ่งหย่อนแห่งความเพียรในการค้นหาสัจธรรมในปัจจุบันเช่น

๑) ทูลถามเรื่องอายุมารดาของพระโพธิสัตว์ พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ถึงพระพุทธมารดามีพระชนมายุน้อยหลังจากที่พระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วันเท่านั้นก็ทิวงคต ไปสถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า หมู่สัตว์ที่เกิดแล้ว หรือจักเกิดขึ้นนั้นทั้งหมด –

จักละร่างกายกายไป ท่านผู้ฉลาดเมื่อทราบอย่างนั้นแล้วจึงเป็นผู้มีความเพียรประพฤติพรหมจรรย์[๖๑]

ในอรรถกถาปรมัตถทีปนีให้เหตุผลว่า การที่พระพุทธมารดาทิวงคตนั้น เป็นเรื่องธรรมดาไม่ใช่เพราะมีประสูติกาล แต่เพราะสถานที่ที่พระโพธิสัตว์ (ครรภ์) อยู่ในอัตตภาพสุดท้ายนั้น ไม่เหมาะที่จะเป็นสถานที่ที่สัตว์เหล่าอื่นจะถือปฏิสนธิได้[๖๒]

๒) ทูลถามเรื่องพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นเดียรถีย์เสื่อมลาภสักการะ – พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องพระพุทธองค์ทรงอุบัติขึ้นแล้ว พวกเดียรถีย์เสื่อมจากลาภสักการะ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า หิ่งห้อยนั้นส่งแสงสว่างอยู่ได้ชั่วระยะเวลาที่ดวงอาทิตย์ยังไม่ขึ้น แต่เมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นแล้วก็อับแสง พวกเดียรถีย์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นก็เสื่อมจากลาภสักการะ[๖๓]

ในอรรถกถากล่าวว่าพระอานนท์นั่งพิจารณาถึงสัมมาปฏิบัติของพระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์แล้วเกิดปีติโสมนัสยิ่งนักจึงหันมาพิจารณาข้อปฏิบัติของพวกเดียรถีย์ได้เห็นการประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสม จึงเสื่อมจากลาภสักการะและเกิดความเวทนาสงสารจึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้า[๖๔]

---

[๖๑] ขุ.อุ. ๒๕/๔๒/๑๕๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๒] อุทาน.อ. ๑/๔๒/๒๙๔-๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๖๓] ขุ.อุ. ๒๕/๖๐/๒๐๐-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๖๔] อุทาน.อ. ๑/๖๐/๓๘๒-๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.๙๗

๓) **ทูลถามเรื่องการแสดงฤทธิ์** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเข้าถึงพรหมโลก ด้วยพระฤทธิ์พร้อมด้วยพระวรกายอันสำเร็จแต่ใจว่า เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ซึ่งก็ได้รับตอบจากพระพุทธองค์ว่า อย่างนั้นคือเวลาที่ตถาคตตั้งกายไว้ในจิตหรือตั้งจิตไว้ในกาย กายก็จะเบา อ่อน ควรแก่การงานและผุดผ่องกว่าปกติแล้ว อาจแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่างเหมือนก้อนเหล็กที่ถูกเผาไฟอยู่ทั้งวันก็จะลอยจากพื้นสู่อากาศได้ไม่ยาก[๖๕]

ในอรรถกถาสารัตถปกาสินีกล่าวว่า กายที่ประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ นั้นโดยปกติเป็นของหนัก แต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงตั้งกายไว้ในจิต และทำให้กายอาศัยจิตแล้วส่งไปในคติจิต การเป็นไปแห่งคติจิตก็จะเบาและเร็วหรือทรงตั้งจิตไว้ในกายและทำให้จิตอาศัยกายแล้วส่งไปในคติกาย การเป็นไปของคติกายก็จะช้า เหมือนกับการเผาเหล็กให้หลอมเหลว[๖๖]

๔) **ทูลถามเรื่องพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเป็นนักปราชญ์** พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงความ มีอยู่แห่งพระสัพพัญญูพุทธเจ้าและความที่พระพุทธเจ้าเป็น นักปราชญ์ได้ เพราะเหตุอะไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้บำเพ็ญบารมีไว้ในพระพุทธเจ้าปางก่อนทุกๆ พระองค์แต่ยังไม่ได้บรรลุถึงความเป็นสัพพัญญูได้โดยลำดับ ถึงพระพุทธองค์เองก็เช่นกัน คือ ได้ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพุทธอุปัฏฐากไว้ในพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆมีความเลื่อมใสบูชาพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นแล้วบำเพ็ญบารมีธรรมต่างๆ มีศีลเป็นต้น และได้สดับคำสอนจากพระพุทธเจ้าเพิ่มเติมอีกว่า พวกท่านอย่าเกียจคร้านจงเป็นผู้มีความเพียรอย่าทะเลาะวิวาทกัน จงสามัคคีกัน อย่าประมาท จงเจริญธรรมคือ มรรคมีองค์ ๘ เถิด เพราะนี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย[๖๗]

---

[๖๕]สํ.ม. ๑๙/๘๓๔/๒๖๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐

[๖๖]สํ.อ. ๓/๘๓๔/๓๓๙-๓๔๐. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๖๗]ขุ.อป. ๓๒/๑-๘๒/๑-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

๕) ทูลถามเรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นนักปราชญ์ พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงความที่พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นนักปราชญ์ได้เพราะเหตุไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายได้กระทำคุณความดีต่าง ๆไว้ในพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ แต่ยังไม่ได้บรรลุถึงความหลุดพ้นในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ๆ ต่อมาภายหลังได้ธรรมสังเวช และมีปัญญาแก่กล้าจึงสามารถบรรลุความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ด้วยธรรมารมณ์แม้เล็กน้อย[๖๘]

๖) ทูลเล่าเรื่องธรรมอันน่าอัศจรรย์ของพระพุทธเจ้า พระอานนท์สนทนาธรรมอยู่กับภิกษุทั้งหลายบนศาลาพระเชตวันเรื่องธรรมอันน่าอัศจรรย์ของพระพุทธเจ้า พอดีพระพุทธเจ้าเสด็จมาและรับสั่งให้เล่าถวาย

พระอานนท์ จึงกราบทูลตามที่เคยได้สดับมาในที่เฉพาะพระพักตร์พระพุทธองค์ว่า พระโพธิสัตว์ผู้มีสติสัมปชัญญะ จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงสู่พระครรภ์พระมารดา ขณะลงสู่พระครรภ์นั้น ก็มีแสงสว่างที่โอฬารปรากฏในโลก โลกธาตุก็สะเทือนสะท้านหวั่นไหว เหล่าเทพบุตรก็ลงมาอารักขาทั้งสี่ทิศ เพื่อป้องกันมนุษย์และอมนุษย์ไม่ให้เบียดเบียนพระโพธิสัตว์และพระมารดา ซึ่งมีปกติรักษาศีลห้า มีลาภ บริบูรณ์ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ไม่มีโรค มองเห็นพระโพธิสัตว์อยู่ในพระครรภ์เหมือนเห็นเส้นด้ายในแก้วไพฑูรย์

อนึ่งสตรีอื่น ๆ ตั้งครรภ์อยู่ ๙ เดือนหรือ ๑๐ เดือนจึงคลอด เวลาคลอดก็นั่งหรือนอนคลอด ส่วนพระมารดาพระโพธิสัตว์ทรงพระครรภ์ครบ ๑๐ เดือนจึงคลอด เวลาคลอดก็ประทับยืน ขณะพระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ เทวดารับก่อน มนุษย์รับภายหลัง ยังไม่ทันจะถึงพื้น เทวดาก็รับนำไปวางเบื้องพระพักตร์พระมารดาแล้วแจ้งให้ทราบว่าพระโอรสเป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้สูงศักดิ์

---

[๖๘] ขุ.อป. ๓๒/๘๓-๑๔๐/๑๐-๒๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

พระโพธิสัตว์เมื่อประสูติก็สะอาดบริสุทธิ์ไม่เปรอะเปื้อนด้วยมลทิน โลกธาตุก็สะเทือนสะท้านด้วยแสงสว่างที่ปรากฏ ธารน้ำร้อนน้ำเย็นก็ตกลงสนานพระวรกายพระโพธิสัตว์และพระมารดาทันทีที่ประสูติ และผินพระพักตร์ไปทางทิศอุดรดำเนินด้วยพระบาท ๗ ก้าว เปล่งพระวาจาประกาศเรื่องที่ทรงเป็นผู้เลิศในโลก และเรื่องชาติสุดท้าย นับว่าเป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์ พระพุทธเจ้าข้า[๖๘] เมื่อพระอานนท์กราบทูลจบลงพระพุทธเจ้าทรงโปรดปราน ภิกษุทั้งหลายต่างก็ชื่นชมภาษิตของท่าน

๗) ทูลถามเรื่องแผ่นดินไหว พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเหตุแห่งแผ่นดินไหว ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า เหตุที่ทำให้แผ่นดินไหวมี ๘ อย่าง คือ

๑. ลมเพราะว่าแผ่นดินตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมก็ตั้งอยู่ในอากาศ
๒. สมณหรือพราหมณ์ หรือเทวดาผู้มีฤทธิ์เข้าปฐวีสัญญา
๓. พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์
๔. พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์มารดา
๕. พระโพธิสัตว์ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ
๖. พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร
๗. พระพุทธเจ้าปลงอายุสังขาร
๘. พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน[๗๐]

ในอรรถกถาทีฆนิกาย มหาวรรคกล่าวว่า เหตุแห่งแผ่นดินไหว มี ๘ อย่าง คือ ครั้งที่ ๑ ไหวเพราะธาตุกำเริบ ครั้งที่ ๒ ไหวเพราะอานุภาพของผู้มีอิทธิ ครั้งที่ ๓-๔ ไหวเพราะเดชแห่งบุญ ครั้งที่ ๕ ไหวเพราะอำนาจแห่งญาณ ครั้งที่ ๖ ไหวอำนาจสาธุการ ครั้งที่ ๗ ไหวด้วยอำนาจของผู้มีกรุณา และครั้งที่ ๘ ไหวเพราะอำนาจการร้องไห้ นอกจากนี้ไหวเพราะอำนาจแห่งเทวดา[๗๑]

---

[๖๘] ม.อุ. ๑๔/๑๙๗-๒๐๗/๑๖๗-๑๗๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๗๐] ที.ม. ๑๐/๑๗๐-๑/๙๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๗๑] ที.อ. ๒/๑๗๑/๑๖๑-๓. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

๘) ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนมายุอยู่ต่อไป พระอานนท์ เมื่อทราบเรื่องที่พระพุทธเจ้าจักเสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงกราบทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงมีพระชนมายุอยู่ต่อไปซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า บัดนี้ไม่ใช่เวลาที่จะวิงวอนตถาคตเพราะเมื่อเราทำนิมิตหยาบ ทำโอภาสหยาบ เธอก็ไม่สามารถรู้เท่าทัน จึงมิได้วิงวอนตถาคตให้ดำรงอยู่ตลอดกัป ฉะนั้นจึงเป็นความผิดพลาดของเธอเอง[๔๒]

๙) ทูลถามเรื่องการให้โลกธาตุได้ยินเสียง พระอานนท์ ได้ฟังเรื่องของพระอภิภู ซึ่งเป็นสาวกของพระสิขีพุทธเจ้ายืนอยู่บนพรหมโลกแล้ว ทำให้หมู่สัตว์หมื่นโลกธาตุได้ยินเสียงได้จึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธองค์ทรงสามารถตรัสให้โลกธาตุได้ยินเสียงได้เท่าไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์แผ่รัสมีส่องสว่างไปทั่วโลก ซึ่งมีเนื้อที่เท่ากับพันโลก ในพันโลกนั้นมี ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์เขาสิเนรุ อย่างละพัน มีชมพูทวีป อมรโคยานทวีป อุตตรกุรุทวีป ปุพพวิเทหทวีปอย่างละพัน มีมหาสมุทร มหาราชอย่างละสี่พัน เรียกว่า สหัสสีจูฬนิกาโลกธาตุ โลกนั้นคูณด้วยส่วนพันเรียกว่า ทวิสหัสสีมัชฌิมิกาโลกธาตุ โลกนั้นคูณด้วยส่วนพันเรียกว่า ติสหัสสีมหาสหัสสีโลกธาตุ เมื่อเราต้องการจะพูดให้หมู่สัตว์ในติสหัสสีมหาสหัสสีโลกธาตุได้ยินเสียง เพียงแต่อยู่ที่นี่แหละแผ่รัศมีไปทั่วติสหัสสีมหาสหัสสีโลกธาตุ พอหมู่สัตว์เห็นแสงสว่างเท่านั้น ก็บันลือเสียงให้สัตว์เหล่านั้นได้ยินเสียงทั่วกันได้[๔๓] ในอรรถกถากล่าวว่า พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนี้ ด้วยอำนาจการเกิดขึ้นแห่งเรื่อง และตรัสด้วยอำนาจคำถามของพระอานนท์[๔๔]

---

[๔๒]ที.ม. ๑๐/๑๗๘/๑๐๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๓]องฺ.ติก. ๒๐/๘๑/๒๒๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๔]องฺ.อ. ๒/๘๑/๒๓๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

๑๐) **ทูลขอให้เสด็จเมืองอื่น** พระอานนท์ ได้สดับเสียงของชาวเมืองมีนางมาคันทิยาเป็นต้นด่า จึงทูลขอให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปเมืองอื่น ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า

อานนท์ ธรรมดาพระพุทธเจ้าย่อมไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรมแม้การด่านี้ก็จักดำเนินไปไม่เกิน ๗ วัน กรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็จักตกอยู่กับผู้นั้น[๕] การอดทนต่อลูกศรที่แล่นมาจากทิศทั้ง ๔ นั้นเป็นภาระของช้างในสงครามฉันใด การอดทนต่อถ้อยคำของบุคคลทุศีลก็เป็นภาระของเราฉันนั้น[๖]

๔.๒.๒ ทูลถามเรื่องที่เกี่ยวกับพระธรรม

พระธรรมหรือธรรมะโดยเฉพาะคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีความหมายลึกซึ้งมาก ยากแก่การศึกษาและทำความเข้าใจให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามพระพุทธประสงค์ แม้ในเรื่องเดียวกัน ถ้าสถานภาพและความถนัดเฉพาะตัวของแต่ละบุคคลก็แตกต่างกัน คำตอบหรือคำอธิบายความหมายของธรรมะนั้น ๆ ก็พลอยแตกต่างกันไปด้วย เช่น ในมหาโคสิงคสาลสูตรพระสาวกผู้ใหญ่ที่มีชื่อเสียงคือ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธะ พระเรวตะพระอานนท์และพระสาวกผู้มีชื่อเสียงอื่น ๆ ได้ยกปัญหาธรรมขึ้นสนทนากันว่า ป่าโคสิงคสาลวันนี้งามแก่ภิกษุเช่นไร พระสารีบุตรตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้คุมจิตไว้ในอำนาจได้ ปรารถนาจะอยู่ด้วยธรรมะ พระมหาโมคคัลลานะตอบว่า งามในเมื่อภิกษุ ๒ รูปสนทนาอภิธัมมกถา พระมหากัสสปะตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า เที่ยวบิณฑบาต นุ่งห่มผ้าบังสุกุล และผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัศนะ พระอนุรุทธะตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้มีทิพยจักษุ พระเรวตะตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้หลีกเร้นอยู่ด้วยความสงบแห่งจิต และพระอานนท์ตอบว่างามสำหรับผู้ได้สสดับรับฟังมากเป็นต้น ส่วนพระพุทธเจ้าตรัสว่าป่านี้งามสำหรับ

---

[๕] องฺ.อ. ๑/๓๘๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๖] ขุ.ธ. ๒๕/๓๒๐-๒/๗๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐;ธ.อ. ๒/๔๙-๕๐ ; ธมฺมปทฏฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘ ; ธ.อ. ๗/๑๓๖-๗. ธมฺมปทฏฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

ภิกษุผู้กลับจากบิณฑบาตแล้วนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติให้มั่นคงด้วยตั้งใจว่า จะไม่เลิกนั่งสมาธิตราบใดที่จิตยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน ซึ่งก็หมายความว่า ป่านี้งามสำหรับผู้ที่มีคุณธรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้เลิศอยู่แล้ว แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ป่านี้งามสำหรับภิกษุที่ยังไม่ได้บรรลุคุณวิเศษอะไรเลย ที่จะต้องทำความเพียรให้ได้บรรลุธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้จงได้

ดังนั้น พระอานนท์ จึงนับว่ามีบทบาทสำคัญในอันที่จะทูลถามข้อสงสัยนั้น ๆ ให้เป็นที่กระจ่างชัดเพื่อประโยชน์แก่ตัวท่านเองและพุทธบริษัทตลอดถึงบุคคลทั่ว ๆ ไป อย่างแท้จริงซึ่งก็นับได้ว่าท่านได้ทำการเผยแผ่พุทธธรรมให้เป็นที่แพร่หลายด้วยวิธีหนึ่ง ซึ่งเรื่องที่ทูลถามเกี่ยวกับพระธรรม เช่น

๑) ทูลถามเรื่องนิโรธ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า เรื่องความดับที่เรียกว่า นิโรธนั้นเป็นความดับแห่งธรรมเล่าไหนซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า ความดับแห่งรูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ[๗๗] ในอรรถกถาสารัตถปกาสินีกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสด้วยอำนาจคำถามและตรัสด้วยอำนาจของผู้มีปัญญาตรัสรู้โดยอาการนั้น ๆ[๗๘]

๒) ทูลถามเรื่องเวทนา พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงเรื่องความเกิดความดับแห่งเวทนา ปฏิปทาที่จะให้ถึงความดับเวทนา คุณและโทษของเวทนาและอุบายที่จะสลัดออกแห่งเวทนาเป็นอย่างไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

เวทนา คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา เวทนาเกิดขึ้นได้เพราะผัสสะ เมื่อผัสสะดับ เวทนาก็ดับ อริยมรรคเป็นหนทางที่จะให้ถึงความดับแห่งเวทนาสุข โสมนัสเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยเวทนาใด เวทนานั้นจึงเป็นคุณแห่งเวทนา ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ แปรปรวนไปเป็นโทษแห่งเวทนา การกำจัดหรือละฉันทราคะ

---

[๗๗] สํ.ข. ๑๗/๒๑/๒๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๗๘] สํ.อ. ๒/๑๒-๒๑/๒๘๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

ในเวทนาเสียได้เป็นอุบายที่สลัดออกแห่งเวทนา[๘๙]

อนึ่งในปัญจกังคสูตร ก็ท่านได้ทูลถามถึงเวทนา ๒ หรือ ๓ ที่นายช่างไม้กับพระอุทายียกขึ้นเป็นข้อถกเถียงกันซึ่งก็ได้รับจากคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า เรากล่าวเวทนา ๒ เวทนา ๓เวทนา ๖ เวทนา ๑๘ เวทนา ๓๖และเวทนา ๑๐๘ โดยปริยายหนึ่ง ๆ หมู่ชนผู้ไม่เข้าใจมักจะยกขึ้นเป็นข้อถกเถียงกันทะเลาะวิวาทกันและกัน แต่หมู่ชนที่เข้าใจก็มักเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน อยู่ร่วมกันด้วยความเมตตาปรานีต่อกัน[๙๐]

๓) **ทูลถามเรื่องอนิจจัง ทุกขังและอนัตตา** พระอานนท์ ทูลขอให้พระพุทธเจ้า แสดงธรรมแต่โดยย่อแก่ตน พระพุทธองค์ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งที่เป็นอดีต ปัจจุบันและอนาคต ทั้งภายในภายนอก หยาบ ละเอียดอยู่ไกล อยู่ใกล้ เหล่านั้นทั้งหมด เธอควรพิจารณาด้วยปัญญาให้เห็นตามความเป็นจริงว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อริยสาวกผู้ได้สดับและได้เห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายคลายกำหนัด หลุดพ้น ย่อมรู้ด้วยปัญญาว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำก็ได้ทำเสร็จสิ้นแล้ว กิจอย่างอื่นเพื่อความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ไม่มีอีกต่อไป[๙๑]

ในอรรถกถากล่าวว่า พระอานนท์ เห็นภิกษุเหล่าอื่นทูลขอธรรมมีขันธ์ ๕ เป็นต้น จนถึงการบรรลุพระอรหันต์ จึงเข้าไปเฝ้าแล้วทูลขอบ้าง[๙๒]

---

[๘๙]สํ.สฬ. ๑๘/๒๖๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๐]สํ.สฬ. ๑๘/๒๗๗/๒๐๕-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๑]สํ.ข. ๑๗/๑๕๙/๑๕๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๙๒]สํ.อ. ๒/๑๕๙/๓๖๖. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

KT-012

๔) **ทูลถามเรื่องสุญญตวิหารธรรม** พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ ณ บุพพาราม เมืองสาวัตถีถึงข้อที่ว่า โดยมากเราอยู่ด้วยสุญญตวิหารธรรม ข้าพระองค์ได้สดับรับฟังและทรงจำไว้ดีแล้วหรือ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

อย่างนั้น เธอได้สดับรับฟังและทรงจำไว้ดีแล้ว ทรงแสดงรายละเอียดในทางปฏิบัติด้วยการไม่ใส่ใจถึงสัญญาว่า สูญ แต่นึกถึงสัญญาที่กำลังใส่ใจว่าไม่สูญ เริ่มต้นตั้งแต่ใส่ใจในมนุสสสัญญา อรัญญสัญญา เลื่อนระดับสูงขึ้นไปจนถึงการทำอาสวะให้สิ้นไปแล้ว เข้าสู่สุญญตาอันบริสุทธิ์[๘๓]

ในอรรถกถากล่าวว่า พระอานนท์หลังจากกระทำวัตรแด่พระพุทธเจ้าแล้ว กลับไปที่อยู่ นั่งเจริญสุญญตสมาบัติตามเวลาที่กำหนดแล้ว ตั้งใจที่จะได้ฟังสุญญกถา แต่มาคิดว่า เรายังมีธุระยุ่งเหยิงจึงไม่ได้ทูลถามต่อเมื่อมีโอกาสจึงได้ทูลถาม[๘๔]

๕) **ทูลถามเรื่องโลกและโลกว่างเปล่า** พระอานนท์ ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องโลกและโลกว่างเปล่า ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า โลก คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส หู เสียง โสตวิญญาณ โสตสัมผัส จมูก กลิ่น ฆานวิญญาณ ฆานสัมผัส ลิ้น รส ชิวหาวิญญาณ ชิวหาสัมผัส กาย โผฏฐัพพะ กายวิญญาณ กายสัมผัส ใจธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส แม้สุขเวทนาทุกขเวทนาหรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะเหล่านี้เป็นปัจจัย มีความแตกสลายไปเป็นธรรมดาเรียกว่า โลก โลกว่างเปล่า เพราะว่างเปล่าจากตนหรือจากของ ๆตน[๘๕] ในอรรถกถากล่าวว่า โลกมีอันแตกไปเป็นสภาวะ พระพุทธองค์ทรงตรัสเฉพาะอนิจจะลักษณะเท่านั้น[๘๖]

---

[๘๓]ม.อุ. ๑๔/๑๗๖-๑๘๔/๑๕๔-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๘๔]ม.อ. ๓/๑๗๖/๑๐๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๘๕]สํ.สฬ. ๑๘/๘๔-๕/๕๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๘๖]สํ.อ. ๓/๘๔/๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๖) ทูลถามเรื่องโลกสูญ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหารถึงเรื่อง โลกสูญซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า โลก คือ ตา รูป หู เสียง จมูก กลิ่น รส กาย โผฏฐัพพะ ใจและธรรมารมณ์ แม้สุขเวทนา ทุกขะเวทนา หรืออทุกขสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัย ทั้งหมดสูญไปจากตนและ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับตน[๘๗]

๗) ทูลถามเรื่องอัตตา พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงเหตุที่ไม่ทรงตอบคำถามของวัจฉโคตรปริพาชกซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า วัจฉโคตรถามว่า อัตตามีอยู่หรือไม่ ถ้าเราตอบว่า มีอยู่ก็จักไปตรงกับลัทธิที่มีความเห็นว่า เที่ยง ครั้นจักตอบว่า ไม่มีอยู่ ก็จักไปตรงกับลัทธิที่มีความเห็นว่า ขาดสูญ ถ้าจักตอบว่า มีอยู่ไซร้ คำตอบนั้นก็ไม่สอดคลองกับความเกิดขึ้นแห่งญาณว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้นจักตอบว่า อัตตาไม่มีอยู่ไซร้ ก็จักทำให้วัจฉโคตรหลงงมงาย ฉะนั้นเรา จึงไม่พยากรณ์[๘๘]

๘) ทูลถามเรื่องธรรมอย่างหนึ่ง พระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงธรรมอย่างหนึ่งซึ่งภิกษุเจริญกระทำให้มากแล้วย่อมจะทำให้ธรรม ๔ ธรรม ๗ และธรรม ๒ ให้บริบูรณ์ได้โดยลำดับ มีอยู่หรือไม่ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

มีอยู่ธรรมอย่างหนึ่งคือสมาธิอันสัมปยุตด้วยอานาปานสติที่ภิกษุเจริญ บำเพ็ญให้มาก ย่อมจะทำให้สติปัฏฐานสี่บริบูรณ์ได้ สติปัฏฐานที่ภิกษุเจริญ บำเพ็ญให้มาก ย่อมจะทำให้โพชฌงค์ ๗ สมบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญ บำเพ็ญให้มาก ย่อมจะได้ธรรม ๒ คือ วิชชาและวิมุตติ [๘๙]

---

[๘๗] ขุ.ปฏิ. ๓๑/๔๖-๘/ ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๘๘] สํ.สฬ. ๑๘/๔๑๙/๓๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๘๙] สํ.ม. ๑๙/๙๘๙-๙๙๐/๒๘๕-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๙) ทูลถามเรื่องภิกษุได้สมาธิ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงเรื่องที่ภิกษุได้สมาธิถึงขั้นเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติแล้ว อหังการ มมังการ และมานานุสัยทั้งหมดนั้นมีอยู่หรือไม่ ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า "มีอยู่"คือ ภิกษุมีความตรึกตรองอย่างนี้ว่า นี่ละเอียด นี่ประณีต นี่ธรรมเป็นที่ระงับแห่งสังขารทั้งหลาย เป็นที่สละอุปธิทั้งหมด สิ้นตัณหาเข้าสู่พระนิพพาน[๙๐]

๑๐) ทูลถามเรื่องภิกษุได้สมาธิ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงการที่ภิกษุได้สมาธิโดยที่ตนไม่มีความสำคัญในธาตุ ๔ อรูปฌาน โลกนี้ โลกหน้าเป็นอารมณ์ และไม่มีความสำคัญในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาและที่ตรองด้วยใจเพียงแต่ว่า เป็นผู้มีสัญญาอยู่มีได้หรือซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า พึงมีได้ คือ ภิกษุย่อมเป็นผู้มีสัญญาอย่างนี้ว่า ความสงบแห่งสังขารทั้งหลาย ความสละคืน ซึ่งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสิ้นกำหนัด ความดับ นิพพาน พึงมีได้[๙๑]

๑๑) ทูลถามเรื่องอิทธิบาทและอิทธิบาทภาวนา ในสาวัตถีนิทานได้กล่าวถึงพระอานนท์ ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องอิทธิบาทและอิทธิบาทภาวนาคืออะไร ปฏิปทาที่จะให้ถึงอิทธิบาทภาวนาทำได้อย่างไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่างก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้เรียกว่า "อิทธิ" ปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อให้ได้ฤทธิ หรือเจาะจงฤทธิเรียกว่า อิทธิบาท ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย ฉันทสมาธิ วิริยสมาธิ วิมังสาสมาธิ และปธานสังวรเรียกว่า อิทธิบาทภาวนา อริยมรรคเรียกว่า ปฏิปทาที่จะให้ถึงอิทธิบาทภาวนา[๙๒]

---

[๙๐]องฺ.ติก. ๒๐/๓๒/๑๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

[๙๑]องฺ.ทสก. ๒๔/๖-๘/๖-๘,๒๖๕-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

[๙๒]สํ.ม. ๑๙/๘๓๙-๘๔๐/๒๔๙-๒๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

๑๒) ทูลถาม เรื่องศีลที่ เป็นกุศล พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เมืองสาวัตถีถึงเรื่องศีลที่เป็นกุศลว่า มีอะไรเป็นผลเป็นอานิสงส์ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ศีลที่เป็นกุศล มีความไม่เดือดร้อนเป็นผล เป็นอานิสงส์ ความไม่เดือดร้อนมีปราโมทย์เป็นผลเป็นอานิสงส์ ปราโมทย์ มีปีติเป็นผลเป็นอานิสงส์ ปีติมีความสงบเป็นผลเป็นอานิสงส์ ความสงบมีสุขเป็นผลเป็นอานิสงส์ สุขมีสมาธิเป็นผลเป็นอานิสงส์ สมาธิมียถาภูตญาณทัศนะเป็นผลเป็นอานิสงส์[๔๓]

๑๓) ทูลถาม เรื่องภพ พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องภพว่า ภพย่อมมีได้อย่างไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

กรรมที่อำนวยผลให้ในกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุไม่มี กามภพ รูปภพ อรูปภพก็ไม่ปรากฏ เพราะกรรม ซึ่งเปรียบเสมือนไร่นา วิญญาณเปรียบเสมือนพืช ตัณหาเปรียบเสมือนยางเหนียวในพืชเมื่อวิญญาณตั้งขึ้นเพราะธาตุอย่างเลว อย่างกลางและอย่างประณีตของหมู่สัตว์ที่มีอวิชชาเป็นเครื่องสกัดกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกใจ ด้วยเหตุนี้ จึงมีการเกิดในภพใหม่อีกต่อไป[๔๔]

๑๔) ทูลถาม เรื่องนิพพาน พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่กัมมาสธรรมนิคมของชาวกุรุในแคว้นกุรุ ทรงแสดงข้อปฏิบัติอันเป็นที่สบายแก่เนวสัญญานาสัญญายตนะ ที่พระอริยสาวกพิจารณาเห็นกาม กามสัญญา รูป รูปสัญญา อาเนญชสัญญาดับ ไม่มีเหลือในเนวสัญญานาสัญญายตนะว่า ภิกษุผู้ปฏิบัติอย่างนี้แล้ววางเฉยเสียได้ จะพึงนิพพานหรือไม่ ซึ่งก็ได้รับตอบจากพระพุทธเจ้าว่า

---

[๔๓] องฺ.ทสก. ๒๔/๑/๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๔๔] องฺ.ติก. ๒๐/๗๗-๘/๒๑๗-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

นิพพานก็มี ไม่นิพพานก็มี ที่นิพพานเพราะไม่มีอุปาทาน ที่ไม่นิพพาน เพราะยังมีอุปาทาน ยึดมั่นในเนวสัญญานาสัญญายตนะอยู่และความหลุดพ้นที่เป็นอริยะนั้น ได้แก่ความหลุดพ้นแห่งจิต เพราะไม่ยึดมั่นสิ่งต่าง ๆ[๘๘]

๑๕) ทูลถามเรื่องคติภายหน้าของผู้ทำกาละ ที่หมู่บ้านนาทิกะพระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ ณ ที่พักที่ก่อด้วยอิฐถึงคติของพุทธบริษัทในหมู่บ้านนาทิกะผู้ถึงแก่กรรมแล้ว ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

อุบาสกอุบาสิกาในหมู่บ้านนาทิกะว่า ๕๐ คนสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ อย่าง ถึงแก่กรรมแล้วไปสถิตบนสวรรค์ชั้นสุทธาวาส จักปรินิพพานที่นั้น จักไม่กลับมาสู่โลกนี้อีกกว่า ๙๖ คนสิ้นสังโยชน์ ๓ อย่าง และทำราคะโทสะและโมหะให้เบาบาง เป็นสกทาคามี ถึงแก่กรรมแล้วจะมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวเท่านั้น ก็จะกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ กว่า ๕๑๐ คนสิ้นสังโยชน์ ๓ เป็นพระโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา ถึงแก่กรรมแล้วแน่ที่จะได้ตรัสรู้ในภายหน้า อีกอย่างหนึ่งเพราะบุคคลเหล่านั้น มีแว่นธรรม เมื่อต้องการจะพยากรณ์คติภายหน้าของตนๆก็ทำได้ทุกขณะ ไม่จำเป็นต้องรบกวนพระพุทธเจ้า[๘๖]

๑๖) ทูลถามเรื่องยานอันประเสริฐ ในสาวัตถีนิทานกล่าวว่าพระอานนท์ได้เข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ได้เห็นชาณุสโสณิพราหมณ์ออกจากเมืองด้วยรถที่เทียมด้วยม้าขาว เครื่องประดับขาว ตัวรถขาว ประทุนขาว เชือกขาว ประตักขาว ร่มขาว ผ้าโพกขาว ผ้านุ่งขาว รองเท้าขาว พัดวาลวีชนีขาว ชนเห็นแล้วพูดกันว่า ยานนี้ประเสริฐหนอ จึงทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธองค์ทรงอาจที่จะบัญญัติ

---

[๘๘] ม.อุ. ๑๔/๖๖-๗๓/๔๙-๕๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๘๖] ที.ม. ๑๐/๑๕๖-๗/๘๓-๕,๑๐/๒๗๓-๕/๑๗๒-๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ. ๒๕๐๐. ; สํ.ม. ๑๙/๑๐๐๔-๖/๓๐๘-๓๑๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

ยานอันประเสริฐเช่นนั้นหรือไม่ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า อาจบัญญัติได้ คำว่า "ยานอันประเสริฐ" ในพระธรรมวินัยนี้เป็นชื่อของอริยมรรค อริยมรรคนั้น มีศรัทธาและปัญญาเป็นแอกมีศรัทธาเป็นทูบ มีหิริเป็นงอน มีใจเป็นเชือก มีสติเป็นสารถี รถนี้มีศีลเป็นเครื่องประดับ มีฌานเป็นเพลา มีความเพียรเป็นล้อ มีอุเบกขากับสมาธิเป็นทูบ มีความไม่อยากได้เป็นประทุน[๙๗]

๑๗) ทูลถามเรื่องกลิ่นของคันธชาต พระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้า เรื่องกลิ่นของคันธชาตที่เกิดจากราก จากแก่น และจากดอกว่า กลิ่นคันธชาตชนิดใดที่ไปตามลมก็ได้ ทวนลมก็ได้ ทั้งตามลมและทวนลมก็ได้ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า กลิ่นแห่งคุณธรรมของบุรุษหรือสตรี ผู้มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง รักษาศีลห้าเป็นปกติประพฤติธรรม มีจิตใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการให้ พอใจในการแบ่งปัน สมณะและพราหมณ์สรรเสริญ ย่อมฟุ้งขจรไปได้ทั้งตามลมและทวนลม[๙๘]

๑๘) ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดงสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติ พระอานนท์ ได้ฟังพระพุทธดำรัสที่ตรัสถามพระกิมิละ เรื่องสมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานสติ ถึง ๒-๓ ครั้ง แต่พระกิมิละยังนั่งนิ่งอยู่ ท่านเห็นเป็นโอกาสดี จึงทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดงสมาธินั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ อยู่ป่า โคนต้นไม้ เรือนว่าง นั่งคู้บัลลังก์ ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า กำหนดรู้ลมหายใจออก-เข้า และพิจารณาเห็นโดยความเป็นธรรมที่จักต้องสละทิ้ง เมื่อหายใจออก-เข้า ยาวหรือสั้นก็รู้ กำหนดรู้สายลมหายใจทั้งออกและเข้าทั้งหมด ระงับกายสังขาร พิจารณาเวทนาในเวทนา จิตในจิตและธรรมในธรรมอยู่[๙๙]

---

[๙๗]สํ.ม. ๑๙/๔/๓-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๙๘]องฺ.ติก. ๒๐/๘๐/๒๑๙-๒๒๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ; ขุ.ธ. ๒๕/๕๔/๒๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐ ; ธ.อ. ๓/๗๗-๙. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย๒๕๒๗.

[๙๙]สํ.ม. ๑๙/๙๘๖/๒๗๙-๒๘๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

๑๙) ตอบพุทธดำรัสเรื่องความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งธรรม ในสาวัตถีนิทานกล่าวถึงพระพุทธเจ้าตรัสถามพระอานนท์ว่า ถ้าเธอถูกพวกภิกษุถามถึงความเกิดขึ้น ความเสื่อม และความเป็นไปแห่งธรรมชนิดใดปรากฏอยู่ เธอจะตอบเขาอย่างไร ท่านก็ได้กราบทูลว่า

ความเกิดขึ้น ความเสื่อม และความเป็นไปแห่งธรรม คือ รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณที่ปรากฏแล้วจักปรากฏอีก พระพุทธเจ้าข้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า เธอพยากรณ์ถูกต้องแล้ว[๑๐๐]

๒๐) ตอบพุทธดำรัสเรื่องศีลพรต พระพุทธเจ้าตรัสถาม พระอานนท์เรื่องศีล พรต ชีวิต พรหมจรรย์ที่บุคคลปฏิบัติดีแล้วจะมีผลเป็นอย่างไร ท่านก็ได้กราบทูลว่า

เมื่อบุคคลบำเพ็ญศีล พรต ชีวิต และพรหมจรรย์ดีแล้ว อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อมก็ไม่มีผลแต่ถ้าอกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญขึ้น การประพฤติปฏิบัตินั้นมีผล มีประโยชน์ พระพุทธเจ้าข้าเมื่อพระอานนท์กราบทูลจบแล้ว พระพุทธเจ้าทรงชมเชยต่อหน้าสงฆ์ว่า อานนท์ แม้จะเป็นเพียงพระเสขะ แต่ในทางปัญญาแล้ว ก็หาผู้เปรียบเทียบได้ยาก[๑๐๑]

[๑๐๐]สํ.ข. ๑๗/๓๘/๓๑-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

[๑๐๑]องฺ.ติก. ๒๐/๗๙/๒๑๘-๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกํ ๒๕๐๐.

KT013

๔.๒.๓ ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับภิกษุ

ภิกษุในยุคแรก ๆ นั้นมีจำนวนไม่มากและส่วนใหญ่ได้บรรลุมรรคผลในระดับใดระดับหนึ่ง จึงไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องความประพฤติและการปกครองแต่เมื่อจำนวนภิกษุเพิ่มมากขึ้น ทั้งผู้ที่มาบวชก็มีเจตนาแตกต่างกัน ปัญหาเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ความสงสัย ตลอดถึงความไม่เข้าใจในพระสัทธรรม จึงมีมาก

ดังนั้น การทูลถามเรื่องเกี่ยวกับภิกษุของพระอานนท์นับว่า มีประโยชน์มากทั้งด้านปริยัติ และด้านปฏิบัติ เพราะทำให้ได้ศึกษา และเห็นความหลากหลายในการประพฤติปฏิบัติของภิกษุในยุคพุทธกาล อันจะเป็นแนวทางให้ภิกษุต่างยุคต่างสมัยได้ถือเป็นแบบอย่างเช่น

๑) ทูลถามเรื่องการเป็นอยู่อย่างผาสุกของภิกษุ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพีถึงเรื่องภิกษุจะมีการเป็นอยู่อย่างผาสุก ซึ่งได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ภิกษุเป็นผู้มีศีล ไม่ติเตียนผู้อื่นในเรื่องศีล ใส่ใจตนเอง ไม่ใส่ใจผู้อื่นเป็นผู้ไม่มีชื่อเสียง ไม่กังวลเพราะการไม่มีชื่อเสียง เมื่อปรารถนาฌาน ๔ ก็ได้ไม่ยาก ไม่ลำบาก อยู่สบายในอธิจิตสิกขาและสามารถทำให้แจ้ง ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ ด้วยปัญญาอันชอบ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ภิกษุก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่เป็นอยู่อย่างผาสุก[๑๐๒] ในอรรถกถากล่าวว่า พระพุทธเจ้าตรัสหมายเอาเฉพาะพระอรหันต์[๑๐๓] เท่านั้น

---

[๑๐๒]องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๐๖/๑๒๓-๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๐๓]องฺ.อ. ๓/๑๐๖/๔๗. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

๒) **ทูลถามถึงคติของพระผัคคุณะ** พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จกลับจากเยี่ยมพระผัคคุณะ ซึ่งอาพาธหนักถึงเรื่องที่อินทรีย์ของพระผัคคุณะผ่องใสยิ่งในขณะมรณภาพ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้า ว่า

พระผัคคุณะ หลังจากได้ฟังธรรมแล้ว จิตหลุดพ้นจากสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ เพราะว่า การฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าหรือสาวกของพระพุทธเจ้าแล้วเพ่งพิจารณาด้วยใจที่ลึกซึ้งในธรรม จิตย่อมหลุดพ้นจากสังโยชน์เบื้องต่ำได้ในเบื้องต้นและถึงความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายได้ในที่สุด[๑๐๘] ในอรรถกถากล่าวว่า ในเวลาใกล้มรณภาพนั้น อินทรีย์ของพระผัคคุณะผ่องใสด้วยการใคร่ครวญ ถึงประโยชน์มิใช่ประโยชน์แล้วน้อมจิตไปในอรหัตผล[๑๐๙]

๓) **ทูลถามเรื่องภิกษุผู้เป็นบัณฑิต** พระอานนท์ ได้สดับพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้ายกขึ้นแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภัยอันตรายและอุปสรรคนั้นเกิดจากคนพาล ไม่ได้เกิดจากบัณฑิต จึงได้ทูลถามว่า ภิกษุเช่นไรเป็นบัณฑิต ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ภิกษุเป็นบัณฑิตเพราะฉลาดในธาตุ ๑๘ คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ, โสตะ เสียง โสตวิญญาณ, ฆานะ กลิ่น ฆานวิญญาณ, ชิวหา รส ชิวหาวิญญาณ, กาย โผฏฐัพพะ กายวิญญาณ, มโน ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ,

ฉลาดในธาตุ ๖ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ, ธาตุ ๖ อีกอย่างหนึ่งคือสุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา อวิชชา, ธาตุ ๖ อีกอย่างหนึ่งคือ กาม เนกขัมมะ พยาบาท ไม่พยาบาท เบียดเบียน ไม่เบียดเบียน,

---

๑๐๘ องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๖/๓๖๓-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๑๐๙ องฺ.อ. ๓/๕๖/๑๓๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา ๒๕๓๓.

ฉลาดในธาตุ ๓ คือ กาม รูป อรูป, ในธาตุ ๒ คือ สังขตธาตุ อสังขตธาตุ, ในอายตนภายใน ๖ อายตนภายนอก ๖ คือ จักษุและรูป โสตและเสียง ฆานและกลิ่น ชิวหาและรส กายและโผฏฐัพพะ มโนและธรรมารมณ์

ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท คือ ในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เช่น บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทิฏฐิเป็นไปไม่ได้ที่จะเห็นสังขารว่า เที่ยง เป็นสุข เป็นตัวตน และในสิ่งที่เป็นไปได้ เช่น ปุถุชนนั้นเป็นไปได้ที่จะเห็นสังขารว่า เที่ยง เป็นสุข และเป็นตัวตน[๑๐๖] ในอรรถกถา กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงจำแนกธาตุไว้มากอย่างนี้ เพราะทรงจำแนกด้วยการเวียนรอบแห่งธาตุอายตนะ ปฏิจจสมุปบาท ฐานะ และอฐานะ[๑๐๗]

๔) ทูลถามเรื่องการลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันนะ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงข้อที่ควรปฏิบัติต่อภิกษุฉันนะ ในคราวที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร ซึ่งก็ได้รับคำแนะนำจากพระพุทธองค์ว่า

พวกเธอจงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันนะเถิด ดังนั้นภิกษุฉันนะเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว และทราบเรื่องพรหมทัณฑ์ที่พระอานนท์ยกขึ้นทูลถาม ก็มีความทุกข์เสียใจ เป็นลมแล้วเป็นลมอีกถึง ๒-๓ ครั้ง เมื่อฟื้นขึ้นมาก็วิงวอนขออย่าให้สงฆ์ลงพรหมทัณฑ์เลยต่อมา[๑๐๘] ภายหลังได้บำเพ็ญเพียรและปฏิบัติโดยชอบ ไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

๕) ทูลถามเรื่องเหตุที่ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน พระอานนท์ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเหตุที่ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน และบุคคลที่ทำให้สงฆ์แตกแยกกันจะประสพ

---

[๑๐๖] ม.อุ. ๑๔/๑๒๔-๑๓๒/๑๑๑-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๐๗] ม.อ. ๓/๑๓๒/๘๙. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๓.

[๑๐๘] ธ.อ. ๔/๗-๘. ธมฺมปทฏฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๘.

ผลกรรมอย่างไร ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า

ภิกษุแสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าเป็นธรรม สิ่งที่เป็นธรรมว่าไม่ใช่ธรรม สิ่งที่ไม่ใช่วินัยว่าเป็นวินัย สิ่งที่เป็นวินัยว่าไม่ใช่วินัย สิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ว่าได้บัญญัติไว้ สิ่งที่ทรงบัญญัติไว้ว่า ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ ทอดทิ้งกัน แตกแยกกัน ทำสังฆกรรมและสวดปาติโมกข์แยกกัน ด้วยเหตุ ๑๐ ประการนี้แล สงฆ์จึงแตกแยกกัน และบุคคลที่ทำสงฆ์ให้แตกแยกกันก็จักได้รับผลกรรมอยู่ในนรกตลอดกัปหนึ่ง[๑๐๙]

๖) ทูลถามถึงเหตุที่ทำให้สงฆ์สามัคคีกัน พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเหตุที่ทำให้สงฆ์สามัคคีกันและบุคคลที่ทำให้สงฆ์สามัคคีกันจะประสพผลกรรมอย่างไร ซึ่งก็ได้รับตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ภิกษุแสดงสิ่งที่ไม่ใช่ธรรมว่าไม่ใช่ธรรม สิ่งที่เป็นธรรมว่าเป็นธรรม สิ่งที่ไม่ใช่วินัยว่าไม่ใช่วินัย สิ่งที่ไม่ได้บัญญัติว่าไม่ได้บัญญัติ สิ่งที่บัญญัติไว้ว่าได้บัญญัติไว้ ไม่ทอดทิ้งกัน ไม่แตกแยกกัน ทำสังฆกรรมและสวดปาติโมกข์ร่วมกันด้วยเหตุ ๑๐ ประการนี้แล ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้สามัคคีกัน และบุคคลที่ทำให้สงฆ์สามัคคีกันก็จะเป็นผู้บันเทิงบนสวรรค์ตลอดกัป[๑๑๐]

๗) ทูลถามเรื่องความแตกต่างแห่งอุโบสถ พระอานนท์นั่งอยู่ในที่พักกลางวันคิดว่า พระพุทธเจ้าตรัสบอกเหตุแห่งพระพุทธเจ้า ๗ อย่าง คือ ๑. พระชนก ๒.พระชนนี ๓. กำหนดพระชนมายุพระมารดา ๔. ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ ๕. สาวกสันนิบาต ๖. อัครสาวก และ๗. พุทธอุปัฏฐากไว้ แต่มิได้ตรัสบอกความแตกต่างแห่งอุโบสถ อุโบสถของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นเหมือนกันหรือแตกต่างกัน ดังนั้น ท่านจึงเข้า

---

[๑๐๙] องฺ.ทสก. ๒๔/๓๙/๕๙-๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑๐] องฺ.ทสก. ๒๔/๔๐/๖๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถาม ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า

ความแตกต่างแห่งอุโบสถนั้นมีอยู่ เพราะว่าพระวิปัสสีพุทธเจ้าครบ ๗ ปี จึงทำอุโบสถครั้งหนึ่ง พระสิขีและพระเวสภูพุทธเจ้าครบ ๖ ปี จึงทำครั้งหนึ่ง พระกกุสันธะและพระโกนาคมนพุทธเจ้าทรงกระทำทุก ๆ ปี พระกัสสปพุทธเจ้าทรงกระทำทุกๆ ๖ เดือน เพราะว่าพระโอวาท ที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ทรงประทานในวันแห่งอุโบสถนั้น ๆ พอปฏิบัติให้เป็นไปได้กับกาลแห่งอุโบสถของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ๆ ส่วนความแตกต่างแห่งพระคาถาไม่มี[๑๑๑]

๘) **ทูลขอให้ทรงแสดงธรรมเพื่อความเป็นผู้อยู่คนเดียว** พระอานนท์ได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อความเป็นผู้อยู่คนเดียว ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงแสดงว่า

พวกเธอจะสำคัญเรื่องนี้อย่างไร คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส, หู เสียง โสตวิญญาณ โสตสัมผัส,จมูก กลิ่น ฆานวิญญาณ ฆานสัมผัส, ลิ้น รส ชิวหาวิญญาณ ชิวหาสัมผัส,แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะสัมผัสสะเหล่านี้เป็นปัจจัย ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อริยสาวกผู้ได้สดับอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย คลายกำหนัด หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ และย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำก็ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำไม่[๑๑๒] มีอีกแล้ว

๙) **ทูลขอให้ทรงจำแนกมหากัมมวิภังค์แก่ภิกษุทั้งหลาย** พระอานนท์ ได้พาพระสมิทธิ ผู้ซึ่งตอบปัญหาธรรมของโปตลิตปริพพาชกแต่เพียงแง่เดียว ทำให้ผู้อื่นเข้า

---

[๑๑๑]ขุ.ธ. ๒๕/๑๘๓-๕/๔๙-๕๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ธ.อ. ๖/๑๐๐-๒. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๘.

[๑๑๒]สํ.สฬ. ๑๘/๘๖/๕๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

ใจผิดไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเวฬุวัน เพื่อขอให้ทรงจำแนกมหากัมมวิภังค์แก่ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงจำแนกว่า

คนบางคนที่เกิดมาชอบฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ผิดในกาม พูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ โลภมาก พยาบาท และเห็นผิด ตายแล้วไปนรกก็มี เพราะผลกรรมที่ทำไว้ จะต้องได้รับผลในชาตินี้และชาติต่อ ๆไปอีก ที่ตายแล้วไปสวรรก็มี เพราะผลกรรมดีที่ทำไว้กำลังให้ผลอยู่ ส่วนกรรมชั่วในปัจจุบันยังไม่ให้ผล

คนบางคนที่เกิดมาไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม พูดความจริง ไม่พูดส่อเสียด พูดคำสุภาพ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ไม่โลภ ไม่พยาบาท และมีความเห็นชอบ ตายแล้วไปสวรรค์ก็มี เพราะกรรมดีที่ทำไว้กำลังให้ผล ต้องได้รับผลดีในชาตินี้และชาติต่อ ๆไป ที่ตายแล้วไปนรกก็มี เพราะกรรมชั่วที่ทำไว้กำลังให้ผลในชาตินี้และชาติต่อ ๆ ไป ส่วนกรรมดีที่ทำไว้ยังไม่ให้ผล[๑๑๓]

๑๐) **ทูลขอให้ทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลาย** พระอานนท์ได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่บุพพารามของนางวิสาขาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลายจนกระทั่งปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยามล่วงไป ก็มิได้ทรงแสดง ครั้นอรุณกำลังจะขึ้น ท่านจึงได้ทูลเตือนเป็นครั้งที่สาม พระพุทธเจ้าตรัสว่าบริษัทไม่บริสุทธิ์[๑๑๔] ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พระพุทธเจ้าก็มิได้ทรงกระทำอุโบสถแสดงปาติโมกข์อีกเลย คงปล่อยให้เป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์กระทำกันเองตามลำพัง

---

[๑๑๓]ม.อุ. ๑๔/๒๙๘/๒๖๙-๓๗๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑๔]วินย. ๗/๓๘๓-๕/๒๐๔-๒๑๐. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; องฺ.อฏฺฐก. ๒๓/๒๐/๑๖๘-๑๗๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ขุ.อุ. ๒๕/๔๕/๑๖๓-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ๒๕๐๐.

๑๑) **ทูลเล่าเรื่องพระสารีบุตรนิพพาน** พระอานนท์พาสามเณรจุนทะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วทูลเล่าเรื่องพระสารีบุตรนิพพาน และความรู้สึกของตนที่มีต่อพระสารีบุตรซึ่งก็ได้รับตักเตือนจากพระพุทธเจ้าว่า

สารีบุตรมิได้เอาศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ วิมุตติหรือวิมุตติญาณทัสสนะนิพพานไปด้วย การพลัดพรากจากของรักคนรักนั้นเป็นเรื่องธรรมดา ฉะนั้นพวกเธอจงมีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกราะ อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงตั้งใจบำเพ็ญเพียรตามหลักสติปัฏฐานสี่เถิด[๑๑๕]

๑๒) **ทูลเล่าเรื่องพระเทวทัตทำสังฆเภท** ในวันอุโบสถวันหนึ่ง พระอานนท์เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ พระเทวทัตเห็นจึงเข้าไปหาแล้วกล่าวว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ผมจักกระทำอุโบสถและสังฆกรรมแยกจากพระพุทธเจ้า แยกจากสงฆ์ เมื่อกลับจากบิณฑบาต จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงเปล่งอุทานว่า "ความดีคนดีทำได้ง่าย ความดีคนชั่วทำได้ยาก ความชั่วคนชั่วทำได้ง่าย ความชั่วพระอริยเจ้าทั้งหลายทำได้ยาก"[๑๑๖]

๑๓) **ตอบพุทธดำรัสที่ตรัสถามเรื่องภิกษุซูบผอม** พระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหาร ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุทั้งหลายซูบผอม มีผิวพรรณเศร้าหมองเหลืองขึ้น ๆ เนื้อตัวสะพรั่งด้วยเส้นเอ็น จึงตรัสถามพระอานนท์ ท่านก็ได้กราบทูลว่าเพราะอาพาธที่เกิดขึ้นชุกชุมในฤดูสารทกาล พวกเธอดื่มข้าวยาคูเข้าไป ก็พุ่งออก ฉันข้าวสวยก็พุ่งออก พวกเธอจึงเป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุรับประเคนเภสัชห้าอย่างฉันได้ทั้งในกาลและนอกกาล[๑๑๗]

---

[๑๑๕] สํ.ม. ๑๙/๓๗๙/๑๔๐-๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑๖] ขุ.อุ. ๒๕/๔๘/๑๗๖-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย. ๗/๓๔๓/๑๓๙. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑๗] วินย. ๕/๒๖๐-๑/๒๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๑๔) ตอบพุทธดำรัสเรื่องภิกษุชั่วทำลายสงฆ์ พระอานนท์ได้ตอบพุทธดำรัสที่ตรัสถามถึงอธิกรณ์ระงับแล้วหรือว่า ยังไม่ระงับพระพุทธเจ้าข้า พระพาหิยสัทธิวิหาริกของพระอนุรุทธะพยายามที่จะทำลายสงฆ์อย่างเดียว พระอนุรุทธะก็ไม่ได้ตักเตือนว่ากล่าวอะไร พระพุทธเจ้า จึงทรงรับสั่งให้พระอนุรุทธะ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ ชำระอธิกรณ์นั้นในท่ามกลางสงฆ์แล้วตรัสอีกว่า ภิกษุชั่วคิดว่า หมู่สงฆ์รู้ว่า เราเป็นผู้ทุศีล มีความเห็นผิด เลี้ยงชีวิตไม่ถูกต้อง ปรารถนาลาภสักการะ พร้อมที่จะกำจัดเรา จึงพยายามทำลายสงฆ์ให้แตกแยกกัน[๑๑๘]

๑๕) ตอบพุทธดำรัสเรื่องธรรม ๗ ข้อของชาววัชชี พระอานนท์ตอบพุทธดำรัสที่ตรัสถามถึงธรรมะของชาววัชชีที่ประพฤติปฏิบัติกันแล้ว ไม่มีความเสื่อมมีแต่ความเจริญฝ่ายเดียวว่า

ชาววัชชีหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจ ไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติไว้ ไม่ถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ประพฤติปฏิบัติในวัชชีธรรม เคารพเชื่อฟังชาววัชชีผู้แก่เฒ่า ไม่ก้าวล่วงข่มเหงกุลสตรี กุลกุมารี เคารพนับถือเจดีย์ของชาววัชชีทั้งภายในและภายนอก ไม่ละเลยพลีกรรมอันเป็นธรรมที่เคยให้ทำมาจัดการรักษาคุ้มครองธรรมในพระอรหันต์ของชาววัชชีที่ตั้งใจว่า พระอรหันต์ยังไม่ได้มาขอได้มา ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข[๑๑๙]

---

[๑๑๘] องฺ.จตุกฺ. ๒๑/๒๔๓/๒๖๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๑๙] ที.ม. ๑๐/๑๓๔/๖๖-๘. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๔.๒.๔ ทูลถาม เรื่อง เกี่ยวกับภิกษุณี

ภิกษุณีนั้นจัดว่าเป็นบริษัท ๑ในบริษัท ๔ และมีบทบาทสำคัญในการเป็นพยานในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีส่วนช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากชีวประวัติของพระเถรีทั้งหลาย ในเถรีคาถาและอรรถกถาบอกให้ทราบว่า สตรีที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีนั้น มีตั้งแต่ราชินี เจ้าหญิงธิดาเศรษฐี ไปจนถึงโสเภณี คนขอทานและการเข้ามาบวชของท่านเหล่านั้น ส่วนมากแล้วจะเกี่ยวข้องกับความรัก ความพลัดพรากและศรัทธาเป็นต้น

ปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับภิกษุณีเช่น ภิกษุณีถูกคนบางพวกรังแก ที่อยู่อาศัยไม่ปลอดภัยจะไปที่ไหน ก็ต้องไปเป็นหมู่คณะ จะไปคนเดียวเดินทางคนเดียวไม่ได้เพราะเกี่ยวกับสวัสดิภาพของภิกษุณีเอง ทั้งบทบัญญัติของภิกษุณีก็มีจำนวนมากกว่าภิกษุ เป็นต้น

พระอานนท์ ในฐานะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา และปัญหาเกี่ยวกับภิกษุณีก็มาก จึงน่าจะมีเหตุการณ์เกี่ยวกับภิกษุณีให้ท่านได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก แต่เท่าที่ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าในพระไตรปิฎกและอรรถกถานั้นมีน้อยมากเท่าที่พบคือ

๑) ทูลขอให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา พระอานนท์ ได้ทูลอ้อนวอนพระพุทธเจ้าขอให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้บวชในพระพุทธศาสนา ถึง ๒-๓ ครั้งก็ไม่ทรงอนุญาต ต่อเมื่อได้สดับอุปการคุณที่พระนางเคยมีต่อพระพุทธองค์มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ที่พระอานนท์ยกขึ้นมากล่าวจึงทรงประทานครุธรรม ๘ ประการ ให้เป็นเงื่อนไขเมื่อพระนางรับได้และก็ได้บวชด้วยวิธีรับครุธรรม ๘ ประการนั้น[๒๐]

---

[๒๐]วินยฺ. ๗/๔๐๒-๓/๒๓๑-๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๒) ทูลถามเรื่องภิกษุที่สงฆ์ควรสมมติให้เป็นผู้สอนนางภิกษุณี พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ขณะประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวันใกล้เมืองเวสาลีแล้ว กราบทูลถามว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณธรรมอย่างไร ที่สงฆ์ควรสมมติให้เป็นผู้สอนนางภิกษุณี ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธองค์ว่า ภิกษุที่สงฆ์ควรสมมติให้เป็นผู้สอนนางภิกษุณีต้องประกอบด้วยคุณธรรม ๘ ประการคือ

๑. เป็นผู้มีศีล เป็นพหูสูต แทงตลอดทิฏฐิด้วยดี
๒. จำปาติโมกข์ได้โดยพิสดาร
๓. วินิจฉัยได้ถูกต้องทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ
๔. มีวาจาไพเราะ
๕. สามารถชี้แจงให้นางภิกษุณีเข้าใจได้ดี
๖. เป็นที่รักที่พอใจของนางภิกษุณีทั้งหลาย
๗. ไม่ต้องอาบัติหนัก
๘. มีพรรษา ๒๐ หรือเกินกว่า ๒๐[๑๒๑]

๔.๒.๕ ทูลถามเรื่องที่เกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกา

อุบาสกอุบาสิกาบริษัท นับว่าเป็นกองเสบียงสำคัญในพระพุทธศาสนาในตอนแรก ๆ นั้น อุบาสก อุบาสิกาส่วนใหญ่เป็นอริยบุคคล มีศรัทธาตั้งมั่นในพระรัตนตรัย งานของท่านเหล่านั้น นอกจากปฏิบัติหน้าที่ถวายความอุปถัมภ์ และปฏิบัติธรรมตามความสามารถแล้ว ยังช่วยเหลือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลาย และทำหน้าที่ชักนำบุคคลเข้าสู่พระศาสนา จนบางท่านได้กลายเป็นนักแสดงธรรมชั้นยอดก็มี เช่น จิตตคฤหบดี นางขุชชุตรา บางท่านกลายเป็นนักสังคมสงเคราะห์ เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นต้น

---

[๑๒๑] องฺ.อฏฺฐก. ๒๓/๕๒/๒๓๒. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

KT-014

ข้อปฏิบัติที่เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับอุบาสกอุบาสิกานั้น พระพุทธเจ้ามิได้ทรงวางมาตรการในการควบคุมความประพฤติอะไรไว้มากนัก นอกจากจะทรงแสดงธรรมให้เกิดการสมาทาน อาจหาญ รื่นเริงแล้วน้อมนำไปปฏิบัติตามความสำนึกของแต่ละท่าน หากจะมีการล่วงเกินพระรัตนตรัยอยู่บ้างเพราะความประมาทหรืออะไรก็ตาม พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้สงฆ์ประกาศคว่ำบาตร หงายบาตรได้ ในขณะเดียวกันก็ทรงห้ามมิให้ภิกษุไปด่าว่ากล่าวคุกคามชาวบ้าน หากท่านใดขืนทำก็ทรงอนุญาตให้สงฆ์ลงโทษด้วยการให้ขอขมาอุบาสกอุบาสิกาท่านนั้น ๆ เป็นราย ๆไป

เรื่องศีลเรื่องธรรมที่ทรงแสดงแก่อุบาสก อุบาสิกานั้น ส่วนมากก็เป็นเรื่องการชี้แจงแสดงธรรมในเชิงชี้แนะแนวทางเสียมากกว่าไม่ค่อยจะมีลักษณะเป็นกฎเกณฑ์หรือบทบัญญัติเช่น ศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้น

การเข้าถึงพระรัตนตรัยของอุบาสก อุบาสิกาถือว่าเป็นเป้าหมายแรกเป้าหมายหนึ่ง แต่ขีดขั้นความสามารถในการเข้าถึงพระรัตนตรัยของท่านเหล่านั้นไม่เสมอกันจึงทำให้เกิดปัญหาบ้างและมีการหันไปนับถือลัทธิเดิมบ้าง ดังนั้นพระอานนท์จึงมีบทบาทสำคัญในการที่จะทูลถามเรื่องต่างๆที่เกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกาบริษัททั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายสืบต่อไปเช่น

๑) ทูลถามเรื่องการฟังธรรมของอุบาสกทั้งห้า พระอานนท์ถวายงานพัดพระพุทธเจ้าซึ่งทรงแสดงธรรมแก่อุบาสกอยู่ที่พระเชตวันวิหาร สังเกตเห็นอุบาสกบางคนนั่งหลับ บางคนนั่งขีดเขียนแผ่นดิน บางคนนั่งเขย่าต้นไม้ บางคนนั่งแหงนดูอากาศ บางคนนั่งฟังโดยเคารพ จึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า

การฟังธรรมนั้นไม่ใช่จะกระทำได้ง่าย ๆ เพราะคำว่า พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์พวกเขาไม่เคยได้ฟังมาตลอดกัปกัลป์ อุบาสกคนที่นั่งหลับนั้นเขาเคยเกิดเป็นงูซึ่งมีปกติหลับ ถึงบัดนี้ก็ยังไม่อิ่มในการหลับ ผู้ที่นั่งขีดเขียนแผ่นดินเขาก็

เคยเกิดเป็นไส้เดือน ผู้ที่นั่งเขย่าต้นไม้เขาก็เคยเกิดเป็นลิง ผู้ที่นั่งแหงนดูอากาศก็เคยเกิดเป็นหมอดูฤกษ์ยาม ส่วนผู้ที่นั่งฟังโดยเคารพนั้นเขาเคยเกิดเป็นพราหมณ์ท่องบ่นสาธยายมนต์[๑๒๒]

๒) ทูลถามเรื่องลาภสักการะที่เกิดขึ้นแก่จิตตคฤหบดี พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องลาภสักการะเกิดขึ้นแก่จิตตคฤหบดี เฉพาะมาสู่สำนักของพระพุทธองค์เท่านั้นหรือไปที่อื่น ๆก็เกิดขึ้น ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้าว่า "อุบาสกผู้มีศรัทธา มีศีล เพรียบพร้อมด้วยยศและโภคะจะไปในที่ไหน ๆ ลาภสักการะก็เกิดขึ้นแก่เขาในที่นั้นๆ[๑๒๓]

๓) ทูลถามเรื่องปาฏิหาริย์และบุรพกรรมของจิตตคฤหบดี พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องปาฏิหาริย์และบุรพกรรมของจิตตคฤหบดี ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า เมื่อจิตตคฤหบดีมาไหว้เรา ฝนลูกเห็บซึ่งเปรียบเสมือนดอกไม้ทิพย์หลากสีจักตกลงมา มหาชนก็จักพากันชื่นชมต่อจิตตคฤหบดีนั้น ส่วนบุรพกรรมของเขานั้น เขาเคยได้กระทำคุณความดีไว้ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าปทุมุตร ในพระศาสนาของพระกัสสปะพุทธเจ้า เขาก็ได้เกิดในสกุลพรานเนื้อ ครั้งหนึ่งเขาออกป่าล่าสัตว์ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งนั่งบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ จึงนำเอาภัตตาหารไปถวายและกระทำการบูชาด้วยดอกไม้แล้วตั้งความปรารถนาว่า ด้วยบิณฑบาตและดอกไม้บูชานี้ ขอบรรณาการพันหนึ่งจงเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าในที่ที่ข้าพเจ้าเกิดแล้ว ๆเถิด ฉะนั้นลาภสักการะและบรรณาการนี้จึงเกิดขึ้นแก่เขาในบัดนี้[๑๒๔]

---

[๑๒๒] ธ.อ. ๗/๒๐-๑. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

[๑๒๓] ธ.อ. ๓/๑๖๘-๑๗๒. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๑๒๔] ธ.อ. ๓/๑๗๒. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗; ธ.อ. ๗/๑๑๐-๒. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๓.

๔) ทูลถาม เรื่องที่ทรงสรร เสริญนายมาลาการ พระอานนท์ได้ยินเสียงอื้ออึงไปทั่ว จึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า กรรมที่นายมาลาการกระทำในวันนี้ด้วยการสละชีวิตทำการบูชาเรานั้นมิใช่เรื่องเล็กน้อย จิตของเขาเลื่อมใสในเราอย่างนี้จักไปสู่สุคติภพหลายกัป[๑๒๕]

๕) ทูลถาม เรื่องที่มาตุคามไม่นั่งในสภา พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องที่มาตุคามไม่นั่งในสภา ไม่ทำงานใหญ่ ไม่ได้ออกนอกเมือง ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า "มาตุคามโดยมากเป็นคนมักโกรธ มักริษยา มักตระหนี่และมีปัญญาทราม"[๑๒๖]

๖) ทูลขอให้ทรงรับผ้าคู่ของพระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้นำผ้าคู่ใหม่ ซึ่งทรงกรอและทอด้วยพระนางเองไปถวายพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์แต่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ถวายเป็นสังฆทาน ถึง ๒-๓ ครั้ง พระนางก็ยังคงยืนยันในเจตนาเดิม พระอานนท์จึงกราบทูลขอให้ทรงรับโดยอ้างอุปการคุณที่พระนางมีต่อพระพุทธองค์ ภายหลังจากที่พระพุทธมารดาสวรรคตแล้ว และอุปการคุณที่พระพุทธองค์ทรงทำให้พระนางได้เข้าถึงพระรัตนตรัย หมดความสงสัยในอริยสัจจ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า นั้นเป็นการตอบแทนที่ไม่ถูกต้อง แล้วตรัสสรรเสริญทักษิณาที่เป็นสังฆทาน[๑๒๗]

๗) ทูลถามถึงวิธีปฏิบัติต่อสตรี ในมหาปรินิพพานสูตรได้กล่าวถึงพระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงวิธีที่ภิกษุจะพึงปฏิบัติต่อสตรี ซึ่งก็ได้รับคำแนะนำว่า การไม่ดูไม่เห็นเป็นการดี แต่เมื่อต้องดู ต้องเห็น ก็ไม่ควรเจรจาด้วย ถ้าจำเป็นต้องเจรจาด้วยก็ให้มีสติ [๑๒๘]

---

[๑๒๕] ธ.อ. ๓/๑๓๘-๙. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๗.

[๑๒๖] องฺ.ทุก. ๒๑/๘๐/๙๓. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๒๗] ม.อุ. ๑๔/๓๗๖-๓๘๒/๓๒๑-๓๒๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๒๘] ที.ม. ๑๐/๒๐๓/๑๒๔. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

๔.๒.๖ ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับบุคคลทั่วไป

บุคคลที่มาเฝ้าพระพุทธเจ้านั้น มีทุกฐานะทางสังคมนับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดิน จนถึงคนจัณฑาล ซึ่งถือกันว่า เป็นชนชั้นต่ำที่ต้องห้ามในสังคมอินเดียยุคนั้น ทั้งเจตนาในการมาเฝ้าก็แตกต่างกัน โดยเฉพาะคนที่ถือตนเองว่า เป็นนักปราชญ์ด้วยแล้วก็มักจะมาเฝ้าเพื่อต้องการทดสอบอะไรบางอย่าง

พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นพระศาสดาก็ทรงชี้แจงแสดงธรรมให้เขาเหล่านั้นได้รู้ได้เข้าใจในสิ่งที่ถูกต้อง จนกลายเป็นคนอ่อนน้อมและยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ ในขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดความอิจฉาริษยาจากคณาจารย์ ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิที่มีอยู่มากในยุคนั้น

ดังนั้นพระอานนท์จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยแบ่งเบาภาระธุระของพระพุทธเจ้า ตลอดถึงการกราบทูลถามเรื่องราวต่างๆที่เห็นว่าจะต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนทั่วไป เช่น

๑) ทูลถามถึงโทษที่บุคคลทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ที่จะพึงได้รับ พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงโทษที่บุคคลทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตที่จะพึงได้รับ ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า โทษที่เขาจะพึงได้รับคือ

๑. แม้ตนเองก็ติเตียนตนเองได้
๒. ผู้รู้พิจารณาแล้วติเตียนได้
๓. ชื่อเสียงชั่ว ขจรกระจายไป
๔. เป็นคนหลง เมื่อถึงแก่กรรม
๕. เมื่อถึงแก่กรรมแล้วย่อมไปสู่อบาย ทุคติ วินิบาต นรก[๑๒๙]

---

[๑๒๙]องฺ.ทุก. ๒๐/๑๘/๕๗. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

๒) ทูลถามเรื่องลิจฉวีกุมารยิงศร พระอานนท์ ได้เข้าไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลี ได้เห็นพวกลิจฉวีกุมาร กำลังยิงศรอยู่ในสำนักศึกษาศิลปะยิงลูกศรเข้าไปในช่องลูกดาลเล็ก ๆ ติด ๆ กันได้อย่างไม่ผิดพลาด แม้จะยืนอยู่ห่างไกล ซึ่งนับว่าเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกหัดและศึกษาดีแล้ว เมื่อกลับจากบิณฑบาตจึงเข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า ข้อนั้นไม่สำคัญเมื่อเทียบกับการแทงขนทรายด้วยปลายขนทรายให้แยกออกเป็น ๗ ส่วน ที่สำคัญคือ การที่บุคคลแทงตลอดความจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้ทุกข์เกิด นี้ทางให้ถึงความดับทุกข์[๑๓๐]

๓) ทูลเล่าเรื่องปูรณกัสสปะบัญญัติชาติ ๖ ประการ พระอานนท์ได้ทูลเล่าเรื่องที่ปูรณกัสสปะบัญญัติชาติ ๖ ประการคือ ชาติดำ ชาติขาว ชาติขาวจัด ชาติเขียว ชาติแดงและชาติเหลืองถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า ข้อนั้นชาวโลกเขาคงไม่เห็นด้วยและตรัสเปรียบเทียบว่า คนมีชาติดำทำให้เกิดธรรมดำได้ เช่น คนที่เกิดในตระกูลต่ำแล้วประพฤติทุจริต ทำให้เกิดธรรมขาวได้ด้วยการประพฤติสุจริตและทำให้เกิดพระนิพพานซึ่งไม่ดำไม่ขาวได้ด้วยการออกบวชแล้วตั้งอยู่ในคุณธรรม ทำนิพพานให้เกิดขึ้น ถึงในคนที่มีชาติขาวเป็นต้นก็นัยนี้[๑๓๑]

๔) ทูลถามเรื่องที่เกิดขึ้นแห่งบุรุษอาชาไนย พระอานนท์ ขณะนั่งอยู่ในที่พักกลางวันคิดถึงพระพุทธดำรัสที่ตรัสบอกที่เกิดแห่งช้างอาชาไนย ม้าอาชาไนย โคอาชาไนยเป็นต้น แต่ไม่ตรัสบอกที่เกิดขึ้นแห่งบุรุษอาชาไนย จึงเข้าไปทูลถาม ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า "บุรุษอาชาไนย"หาได้ยาก เพราะว่าบุรุษอาชาไนยจักไม่เกิดในที่ทั่วไป แต่หากเกิดในตระกูลใด ตระกูลนั้นจักมีแต่ความสงบสุข[๑๓๒]

---

[๑๓๐] สํ.ม. ๑๙/๑๑๑๕/๓๙๔-๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๓๑] องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๗/๓๖๗-๓๗๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

[๑๓๒] ขุ.ธ. ๒๕/๑๙๓/๕๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ;
ธ.อ.๖/๑๑๒-๓. ธมฺมปทฏฺฐกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๑๘.

๔.๒.๗ การเข้าร่วมทำสังคายนา

บทบาทของพระอานนท์ในการเข้าร่วมทำสังคายนานั้น นับว่ามีความสำคัญมาก เพราะการทำสังคายนาในครั้งนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า จะขาดพระอานนท์ไม่ได้คือหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ไม่นาน คณะสงฆ์ซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน ได้มีมติเป็นเอกฉันท์ที่จะกระทำสังคายนาพระธรรมะวินัย โดยเลือกสถานที่ที่ถ้ำสัตตบรรพคูหา แขวงเวภารบรรพตเมืองราชคฤห์เป็นที่กระทำและเลือกพระอรหันต์ได้ ๔๙๙ องค์ โดยเว้นไว้ ๑ องค์ เพื่อพระอานนท์[๑๓๓] ซึ่งยังเป็นเสขบุคคลอยู่แต่ท่านเป็นผู้ไม่ลุแก่อำนาจฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ทั้งได้เรียนพระสัทธรรมคือ นวังคสัตถุศาสน์ สุตตะ เคยยะ เป็นต้น จากพระพุทธเจ้าโดยตรง[๑๓๔] ฉะนั้น ท่านจึงถูกคัดเลือกให้เข้าร่วมทำสังคายนาด้วย รวมพระอรหันต์ได้ ๕๐๐ องค์[๑๓๕]

ครั้นเมื่อใกล้กำหนดวันทำสังคายนา ภิกษุทั้งหลายจึงได้ตักเตือนให้ท่านรีบเร่งบำเพ็ญสมณธรรมเพื่อให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทันเวลาทำสังคายนา[๑๓๖] ซึ่งท่านก็ได้ปฏิบัติตามและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทันเวลาทำสังคายนา[๑๓๗]

---

[๑๓๓] วินย. ๗/๔๓๗/๒๗๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; วินย.อ. ๑/๗-๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔;ที.อ. ๑/๔. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๑๓๔] วินย. ๗/๔๓๗/๒๗๕. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ที.อ. ๑/๕. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒ ; วินย.อ. ๑/๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔.

[๑๓๕] วินย.อ. ๑/๘. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๑๓๖] วินย.อ. ๑/๑๒. ฉบับ มหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒.

[๑๓๗] วินย. ๗/๔๓๘/๒๗๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

เมื่อเริ่มทำสังคายนา ที่ประชุมสงฆ์ก็ได้ตกลงทำสังคายนาพระวินัยก่อนและได้เลือกพระอุบาลีเถระให้ทำหน้าที่วิสัชนาพระวินัย ด้วยเห็นว่าท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้เลิศทางด้านพระวินัย[๑๓๘] พระมหากัสสปเถระเป็นผู้ซักถาม ครั้นทำสังคายนาพระวินัยเสร็จสิ้นลงแล้ว สิ่งที่จะต้องกระทำต่อไปคือการทำสังคายนาพระสูตร โดยได้เริ่มต้นจากพระสูตรยาว ๆ มีพรหมชาลสูตร สามัญญผลสูตร เป็นต้นก่อน มติที่ประชุมสงฆ์ก็ได้มอบหมายหน้าที่นี้เป็นภาระธุระของพระอานนท์ด้วยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ที่ทรงไว้ ซึ่งพระสัทธรรมคือนวังคสัตถุศาสน์ดังกล่าว พระมหากัสสปเถระเป็นผู้ซักถาม ซึ่งท่านก็ได้ถามถึงนิทานบ้าง บุคคลบ้าง เนื้อความแห่งพระสูตรนั้น ๆ ตามลำดับ ท่านก็ได้วิสัชนาถวายอย่างถูกต้องและแม่นยำ จนเป็นที่พอใจของที่ประชุมสงฆ์ ต่อจากนั้น พระมหากัสสปเถระได้ถามถึงนิกายคือทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย ท่านก็ได้วิสัชนาถูกต้องทุกประการ[๑๓๘] การทำสังคายนาครั้งนี้ใช้เวลาทำอยู่ถึง ๗ เดือนจึงสำเร็จ[๑๓๙]

พระอานนท์ หลังจากเข้าร่วมทำสังคายนาเสร็จสิ้นแล้ว ท่านถูกที่ประชุมสงฆ์ตำหนิด้วยสาเหตุ ๕ ประการ คือ

๑. ไม่ทูลถามเรื่องสิกขาบทเล็กน้อย
๒. เวลาเย็บจีวรของพระพุทธเจ้าได้ใช้เท้าหนีบชายด้านหนึ่งไว้
๓. ปล่อยให้สตรีถวายบังคมพระพุทธสรีระจนน้ำตาเปื้อนพระพุทธสรีระ
๔. ไม่กราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ตลอดกัป
๕. ขวนขวายให้สตรีได้บวชในพระพุทธศาสนา ซึ่งท่านก็ยอมรับการตำหนินั้นด้วยดี[๑๔๐]

---

[๑๓๘]วินย. ๗/๔๓๙-๔๔๐/๒๗๖. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ; ที.อ. ๑/๑๑.ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๒;วินย.อ. ๑/๑๓-๔. ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา ๒๕๓๔.

[๑๓๙]พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ ฐิตญาโณ),ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒๗.

[๑๔๐]วินย. ๗/๔๔๓/๒๘๐-๑. ฉบับ มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย จากการศึกษาวิจัยบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพบว่า พระอานนท์มีผลงานด้านการเผยแผ่สรุปได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๕.๑ บทบาทโดยตรง คือท่านเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะให้คำแนะนำปรึกษา สนทนา โต้ตอบปัญหาธรรมและการแสดงธรรม เป็นต้น โดยท่านได้รับฟังจากพระพุทธเจ้าโดยตรงแล้วนำไปถ่ายทอดหรือเผยแผ่แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

ก.วิธีบรรยาย เป็นการแสดงธรรมแบบกว้าง ๆ ในที่ประชุมใหญ่ มีผู้ฟังเป็นจำนวนมาก ผู้ฟังส่วนมากมักจะเป็นผู้ที่มีพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจดี และมีศรัทธาเลื่อมใสใคร่ที่จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม เช่น ขณะที่ท่านพักอยู่ที่พระเชตวัน ได้เรียกภิกษุทั้งหลายให้มาประชุมกันแล้วแสดงธรรมให้ฟัง ความว่า บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว และไม่ควรมุ่งหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง แต่พึงพิจารณาให้เห็นปัจจุบันธรรมไม่ง่อนแง่น ไม่คลอนแคลน บำเพ็ญปัจจุบันธรรมนั้นเนือง ๆ รีบเร่งทำความเพียรเสียตั้งแต่วันนี้ เพราะไม่มีใครรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่ง พระมุนีผู้สงบเรียกบุคคลที่มีปกติบำเพ็ญเพียร ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืนว่า "เป็นผู้มีราตรีหนึ่งเจริญ"

ข.วิธีอธิบายขยายข้อความ เป็นวิธีที่ยกหัวข้อแห่งพุทธธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้สั้น ๆ พอเป็นหลักการขึ้นมาอธิบายขยายข้อความนั้น ๆเช่น ภิกษุกลุ่มหนึ่งได้ฟังพระพุทธดำรัสที่ตรัสถึงสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่เป็นธรรม เป็นประโยชน์แล้วไม่เข้าใจ จึงพากันไปพบพระอานนท์เพื่อขอให้ท่านช่วยอธิบายให้ฟัง ซึ่งท่านก็ได้อธิบายขยายข้อความแห่งพุทธธรรมนั้นให้ฟัง ความว่า

ความเห็นผิด ความดำริผิด การเจรจาผิด การเลี้ยงชีวิตผิด ความพยามผิด ความระลึกผิด ความตั้งใจผิด ความรู้ผิด ความหลุดพ้นผิดเหล่านี้ชื่อว่า สิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์ เพราะอกุศลธรรมมิใช่น้อยที่เกิดขึ้น โดยอาศัยความผิดพลาดเหล่านี้ และว่า ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจชอบ ความรู้ชอบ ความหลุดพ้นชอบ เหล่านี้ชื่อว่า สิ่งที่เป็นธรรม เป็นประโยชน์ เพราะกุศลธรรมมิใช่น้อยที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความถูกต้องเหล่านี้เป็นปัจจัย

ค. วิธีเปรียบเทียบ เป็นวิธีที่อธิบายจากรูปธรรมไปหานามธรรมและยอมรับทั่วไปว่า เป็นวิธีที่ได้ผลมากวิธีหนึ่ง ดังที่ท่านได้เปรียบเทียบให้พระกามภู ผู้ถามว่า จักษุกับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น กายกับสัมผัส ใจกับธรรมารมณ์ เหล่านี้ต่างก็เป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกันใช่หรือไม่ ท่านก็ได้เปรียบเทียบให้พระกามภูฟัง ความว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกัน แต่เพราะความพอใจ รักใคร่ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัย จึงเป็นเครื่องผูกซึ่งกันและกัน เปรียบเหมือนเชือกเป็นเครื่องผูกให้โคดำกับโคขาวติดกันฉะนั้น

ง. วิธีตอบคำถาม ท่านมักจะตอบคำถามด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

๑. ด้วยวิธีวิเคราะห์ เป็นการตอบอย่างพินิจพิเคราะห์ และเจาะลึกถึงแก่นของคำถามของผู้ถามไปโดยลำดับ เช่น ตอบพระดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศลผู้มีความสงสัยในเรื่องการถวายผ้า ๕๐๐ ผืน ไปตามลำดับว่า จะเอาผ้าเหล่านี้ไปถวายแก่ภิกษุที่มีจีวรเก่าคร่ำคร่า ส่วนจีวรเก่าคร่ำคร่าก็จะเอาไปทำผ้าเพดาน ผ้าเพดานเก่าก็จะเอาไปทำผ้าปูฟูก ผ้าปูฟูกเก่าก็จะเอาไปทำผ้าเช็ดเท้า ผ้าเช็ดเท้าเก่าก็จะเอาไปทำผ้าเช็ดธุลี ผ้าเช็ดธุลีเก่าก็จะเอาไปโขลก ขยำกับโคลนฉาบทาฝา

๒. ด้วยการถามย้อนกลับ เป็นวิธีที่ช่วยกันคิดหาคำตอบที่ถูกต้องที่สุด เช่น ตอบปัญหาของอาชีวกคนหนึ่งที่ถามว่า ระหว่างเราทั้งสองธรรมของใครกล่าวไว้ดีแล้ว ใครปฏิบัติดีแล้ว และใครเป็นผู้ดำเนินไปดีแล้ว ท่านก็ได้ถามย้อนกลับไปว่า บุคคลใดแสดงธรรมเพื่อละราคะ โทสะ โมหะเป็นผู้กล่าวดีหรือไม่ ผู้ปฏิบัติเพื่อละราคะ โทสะ โมหะเป็นผู้ปฏิบัติดีหรือไม่ ผู้ละราคะ โทสะ โมหะได้ขาดเป็นผู้ดำเนินไปดีหรือไม่ ซึ่งอาชีวกยอมรับว่า เป็นผู้กล่าวดีแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว และเป็นผู้ดำเนินไปดีแล้ว

๓. ด้วยการปฏิเสธไม่ตอบ คือไม่ตอบเรื่องที่ถูกถาม แต่นำผู้ถามเข้าสู่เรื่องที่เห็นว่า จะเป็นประโยชน์มากกว่า ดังที่ท่านได้ถามพระภัททชิ ถึงเรื่องการเห็น การได้ยิน ความสุข สัญญา และภพว่า อะไรเป็นยอด พระภัททชิตอบว่า การเห็นพรหมเป็นยอดของการเห็น การได้ยินเสียงเหล่าเทพอาภัสสราเป็นยอดของการได้ยิน ความสุขของเทพ ผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภพเป็นยอดของภพ ซึ่งท่านปฏิเสธไม่ตอบหรือไม่อธิบายว่า ถูกหรือผิด แต่ได้ชี้แนะเรื่องที่เป็นประโยชน์มากกว่า ความว่า การเห็นของบุคคลผู้เห็นตามความเป็นจริง เป็นยอดของการเห็น การได้ยินตามความเป็นจริง เป็นยอดของการได้ยิน ความสุขตามความเป็นจริง เป็นยอดของความสุข สัญญาตามความเป็นจริง เป็นยอดของสัญญา ความเป็นอยู่ตามความเป็นจริง เป็นยอดของภพ เป็นต้น

การแสดงธรรมของท่าน ทำให้พุทธบริษัท และบุคคลทั่วไปเกิดศรัทธาเลื่อมใส หันมายอมรับนับถือพระรัตนตรัยกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีบางส่วนที่มิได้หันมานับถือพระรัตนตรัย เพราะยังยึดติดอยู่ลัทธิดั้งเดิม ถึงกระนั้นก็ยังมีความเคารพนับถือในตัวท่านเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างความเข้าอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่าง ๆ

๕.๒ บทบาทโดยอ้อม คือ การที่ท่านได้ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ตลอดถึงความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่ทรงสร้างสมอบรมมา และความพากเพียรในการค้นหาสัจธรรม ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับพระธรรม ซึ่งมีความหมายลึกซึ้ง ยากแก่การทำความเข้าใจ ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับภิกษุ ภิกษุณีบริษัท ถึงข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ทูลถามเรื่องเกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกา ผู้ถวายความอุปถัมภ์ จะพึงประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง และเหมาะสมกับอาชีพการงาน ทูลถามข้อที่ควรปฏิบัติต่อบุคคลที่มิได้นับถือพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้พระพุทธองค์ทรงเปิดเผยเรื่องราวต่าง ๆ ที่ยังไม่ได้เปิดเผยให้ถูกเปิดเผยขึ้น ท่านเองก็ได้รับรู้อย่างสิ้นสงสัย และทรงจำไว้เพื่อนำไปเผยแผ่แก่พุทธบริษัท ตลอดถึงบุคคลทั่วไป ดังนั้นกล่าวได้ว่า พระอานนท์ได้รับรู้เรื่องใด ๆ จากพระพุทธเจ้า พุทธบริษัทก็ได้รับรู้เรื่องนั้น ๆ จากพระอานนท์ นอกจากนั้น ท่านยังเป็นผู้หนึ่งซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเข้าร่วมทำปฐมสังคายนา ภายหลังพุทธปรินิพพาน

ดังนั้น จึงเป็นที่แน่นอนว่า พระอานนทเถระเป็นพระสาวกองค์หนึ่ง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลาย และรักษาพระสัทธรรม ทำให้พระสัทธรรมคงอยู่สืบมาได้จนถึงทุกวันนี้

ข้อเสนอแนะ จากการศึกษาวิจัยบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพบว่า ยังมีเรื่องที่น่าสนใจศึกษาคือ ศึกษาบทบาทและความสำคัญของพระอานนท์ในการบำเพ็ญบารมีธรรม ที่ปรากฏในชาดกต่าง ๆ ซึ่งมีมากกว่า ๑๓๑ เรื่อง ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการเผยแผ่ และเป็นตัวอย่างของการประกอบศาสนกิจดำเนินชีวิตของพุทธบริษัทสืบไป

KT-015

บรรณานุกรม

หลักฐานปฐมภูมิ

ขุทฺทกนิกาย ทสก เอกาทสกนิปาต มหาจุฬา เตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๓๒, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาฐ ธมฺมปท อุทาน อิติวุตฺตก สุตฺตนิปาต มหาจุฬา เตปิฏกํ ๒๕๐๐, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺถุ เปตวตฺถุ เถรคาถา เถรีคาถา มหาจุฬา เตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๖, กรุงเทพมหาานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺฐกถา ปฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺฐกถา จตุตฺโถ ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺฐกถา ปญฺจโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺฐกถา ฉฏฺโฐ ภาคโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺฐกถา สตฺตโม ภาคโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ชาตกฏฺฐกถา อฏฺฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ทีฆนิกาย มหาวคฺค มหาจุฬา เตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓

ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคฺค มหาจุฬา เตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๙, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ธมฺมปทฏฺฐกถาย ปฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ธมฺมปทฏฺฐกถาย ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

ธมฺมปทฏฺฐกถาย ตติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

ธมฺมปทฏฺฐกถาย จตุตฺโถ ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

ธมฺมปทฏฺฐกถาย ปญฺจโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

ธมฺมปทฏฺฐกถาย สตฺตโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

ธมฺมปทฏฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฐกถาย อุทานวณฺณนา, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฐกถาย เถรคาถาวณฺณนา ปฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ปรมตฺถทีปนิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฐกถาย เถรคาถาวณฺณนา ทุติย ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ปปญฺจสูทนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏฐกถาย มูลปณฺณาสกวณฺณนา ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

ปปญฺจสูทนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏฐกถาย อุปริปณฺณาสกวณฺณนา ตติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มโนรถปูรณิยา นาม องฺคุตฺตรนิกายฏฐกถาย เอกกนิปาตวณฺณนา ปฐโม ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มโนรถปูรณิยา นาม องฺคุตฺตรนิกายฏฐกถาย ทุกาทินิปาตวณฺณนา ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มโนรถปูรณิยา นาม องฺคุตฺตรนิกายฏฐกถาย ปญฺจกาทินิปาตวณฺณนา ตติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มธุรตฺถวิลาสินิยา นาม ขุทฺทกนิกายฏฐกถาย พุทฺธวํสวณฺณนา, กรุงเทพมหนคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๔, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

มงฺคลตฺถทีปนิยา ทุติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร ¦ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

วินยปิฏเก มหาวิภงฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑,กรุงเทพมหานคร¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฐ, ๒๕๓๓.

วินยปิฏเก มหาวิภงฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒, กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วินยปิฏเก มหาวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๔, กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วินยปิฏเก จุฬวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เลมที่ ๗, กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สมนฺตปาสาทิกาย นาม วินยปิฏกฏฺฐกถาย ปาราชิกกณฺฑวณฺณนา ปฐโม ภาโค,
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สมนฺตปาสาทิกาย นาม วินยฏฺฐกถาย ตติโย ภาโค, กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

สารตฺถปฺปกาสินิยา นาม สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถาย สคาถวคฺควณฺณนา ปฐโม ภาโค,
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สารตฺถปฺปกาสินิยา นาม สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถาย นิทานวคฺคขนฺธวคฺควณฺณนา ทุติคย ภาโค,
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สารตฺถปฺปกาสินิยา นาม สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถาย สฬายตนวคฺคมหาวารวคฺควณฺณนา ตติโย
ภาโค, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวารวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๗, กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๖, กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๕, กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย สฬายตนวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๘, กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สํยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺค มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๑๙, กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สุมงฺคลวิลาสินิยา นาม ทีฆนิกายฏฺฐกถาย สีลกฺขนฺธวณฺณนา ปฐโม ภาโค,
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สุมงฺคลวิลาสินินา นาม ทีฆนิกายฏฐกถาย มหาวคฺควณฺณนา ทุติโย ภาโค,
กรุงเทพมหานคร ; มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
องฺคุตฺตนิกาย เอกก ทุก ติกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๐,
กรุงเทพมหานคร ; มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๑,
กรุงเทพมหานคร ; มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจก ฉกฺกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๒,
กรุงเทพมหานคร ; มหาาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐก นวกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๓,
กรุงเทพมหานคร ; มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
องฺคุตฺตรนิกาย ทสก เอกาทสกนิปาต มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ เล่มที่ ๒๔,
กรุงเทพมหานคร ; มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

หลักฐานทุติยภูมิ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระพุทธศาสนาสำหรับประชาชน ตอน ๓,
กรุงเทพมหานคร ; โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓.
"————"ฝ่ายปริยัติปกรณ์, พุทธกิจ ๔๕ พรรษา, กรุงเทพมหานคร ;
โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๙.
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพระสาวก เล่ม ๑, กรุงเทพมหานคร ;
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๐.
เกิด ธนชาติ, คลังปริยัติธรรม เล่ม ๒, กรุงเทพมหานคร ;
โรงพิมพ์เลี่ยงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๓.
คณาจารย์, พระอสีติมหาสาวกนิพพาน, กรุงเทพมหานคร ; โรงพิมพ์วิทยาคาร,๒๕๑๔.
คณะสงฆ์, พระสาวกนิพพาน, พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในงานออกเมรุพระศพ
สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) สกลมหาสังฆปรินายก ณ พระเมรุ
วัดเทพศิรินทราวาส ๑๗ มิถุนายน ๒๕๑๕.(โรงพิมพ์การศาสนา)

ศรีมิตรและคณะ, ประวัติแห่งอนุพุทธ ๘๐ องค์, กรุงเทพมหานคร ¦
โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๐.

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ, กรุงเทพมหานคร ¦
โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.

บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

"――――――" การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอสีติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม,
วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ปิ่น มุทุกันต์, บทบาทพระบรมครู, กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม, กรุงเทพมหานคร ¦
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), พระอานนท์เถระ, กรุงเทพมหานคร ¦
โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๔.

"――――――" ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ, ยุวพุทธชลบุรี ในพระสังฆราชูปถัมภ์จัดพิมพ์
เป็นธรรมบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอุดมวิชชกร
(เหมือน อินทโชติ) อดีตเจ้าอาวาส วัดกำแพง อ.เมือง จ.ชลบุรี, ๒๕๒๘.

"――――――" พุทธประวัติทัศนศึกษา, กรุงเทพมหานคร ¦
โครงการมูลนิธิหอไตรวัดสุทัศน์ จัดพิมพ์ ๓/๒๕๒๘.

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธานุพุทธประวัติ, กรุงเทพมหานคร ¦
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘/๒๕๓๔.

พระมหาอดิศักดิ์ อธิฉนฺโน, ประวัติและผลงานของพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก,
กรุงเทพมหานคร ¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, จัดพิมพ์, ๒๕๐๗.

พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา,
กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม, กรุงเทพมหานคร
¦ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, จัดพิมพ์, ๒๕๒๘.

พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) จำลอง สารพัดนึก, **พจนานุกรมบาลี-ไทย**, กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

"————————" **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**, กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๗.

พิฑูร มลิวัลย์, **พระพุทธศาสนาสำหรับประชาชน ตอน ๓**, กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์, ๒๕๒๗.

ราชบัณฑิตสถาน, **พจนานุกรม**, กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์,๒๕๒๕.

วศิน อินทสระ, **พระอานนท์พุทธอนุชา**, กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์บรรณาคาร, พิมพ์ครั้งที่ ๓/๒๕๓๔.

สมเด็จพระสังฆราช(สา), **พุทธประวัติ**, กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓/๒๕๓๒.

สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **พระปฐมสมโพธิกถา**, กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓.

เสถียร โพธินันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๒.

สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง,รศ.ดร., **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, กรุงเทพมหานคร ¦ โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

J.J.Jones, **MAHAVASTU**, **London**, **1952**.

Rhys Davids, T.W. and Stede,Williom Ed. **The PALI Text Societys Pali-English dictionary**. London: Routledge and Kegan Paul Ltd. 1979.

KT-016

ภาคผนวก

พระอานนท์ เคยเกิดเป็นอะไรบ้างในอดีตชาติ

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน(ขุ.อป.๓๒/๖๕๑-๒/๗๕)กล่าวว่า พระอานนท์เคยเกิดเป็นท้าวสักกเทวราช ๓๔ ชาติ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๘ ชาติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน๘๐๐ ชาติและในอรรถกถาชาดกต่าง ๆได้กล่าวถึงกำเนิดในอดีตชาติของท่านไว้มาก ทั้งที่เป็นเทวดา มนุษย์ และสัตว์เดรัจฉาน คือ

ก. เป็นเทวดาและสารถีของพระอินทร์

เป็น	ชาดก	เล่ม/หน้า
เทวราช	มัจฉชาดก	๒/๑๒๔
รุจาเทวดา	กุสนาฬิชาดก	๒/๒๗๒
วิสสุกรรมเทพบุตร	สุรุจิชาดก	๖/๒๘๕
มาตลิ	กุลากชาดก	๑/๒
"	มหากัณหาชาดก	๖/๑๑๙
"	สาธินราชชาดก	๖/๓๒๘
"	สุธาโภชนชาดก	๘/๓๐๘

ข. เป็นพราหมณ์

พราหมณ์	นันทิวิสาลชาดก	๑/๒๖๙
"	สารัมภชาดก	๒/๑๘๓
"	นานาฉันทชาดก	๔/๑๗๐
"	ปลาสชาดก	๔/๒๒๕
"	สุตตุภสุตชาดก	๕/๑๔๑
"	ชุณหชาดก	๖/๑๔
"	สาลิเกทารชาดก	๖/๒๓๓

ค. เป็นพระราชา

พระราชา	นิโครธมิคชาดก	๑/๒๑๖
"	กุกกุรชาดก	๑/๒๔๘
"	โภชาชานียชาดก	๑/๔๑
"	อาชญชาดก	๑/๑๕๓
"	ติดถชาดก	๑/๒๕๘
"	พหิฬามุขชาดก	๑/๒๖๒
"	อภิณหชาดก	๑/๒๖๔
"	มุทุลักขณชาดก	๒/๙๑
"	กุททาลชาดก	๒/๑๐๓
"	มหาสุปินชาดก	๒/๑๔๓
"	อิลลิสชาดก	๒/๑๕๕
"	สีลวีมํสกชาดก	๒/๑๗๘
"	มหาสารชาดก	๒/๑๙๙
"	สาลิตตกชาดก	๒/๒๔๑
"	พันธนโมกขชาดก	๒/๒๖๘
"	เอกปันนชาดก	๒/๓๕๒
"	ภัคคชาดชาดก	๓/๑๗
"	ราโชวาทชาดก	๓/๔
"	สุหนุชาดก	๓/๓๑
"	โมรชาดก	๓/๓๖
"	สุมิมชาดก	๓/๔๔
"	คิชฌชาดก	๓/๕๐
"	กัณยาณธัมมชาดก	๓/๖๔
"	กฬายกุฏฐิชาดก	๓/๗๕
"	สังคามวจรชาดก	๓/๙๔
"	วาโลหกชาดก	๓/๙๗

พระราชา	ศิริทัตตชาดก	๓/๙๘
	จุฬิปทุมชาดก	๓/๑๒๐
"	ปัพพตูปัตถชาดก	๓/๑๒๗
"	โสมทัตตชาดก	๓/๑๖๗
"	ปุณณนทีชาดก	๓/๑๗๖
"	กัจฉปชาดก	๓/๑๗๘
"	โกสิยชาดก	๓/๒๑๑
"	คุตตลิชาดก	๓/๒๕๗
"	สังกัปปราคชาดก	๔/๗
"	กุณฑกกุจฉิสินชาดก	๔/๒๒
"	ติรีฏวัจฉชาดก	๔/๔๐
"	เสยยชาดก	๔/๑๔๐
"	เสยยชาดก	๔/๒๓๓
"	สิริชาดก	๔/๑๕๓
"	สุปัตตชาดก	๔/๑๗๘
"	ฉวชาดก	๔/๒๓๐
"	พรหมทัตตชาดก	๔/๒๘๔
"	ราโววาทชาดก	๔/๓๒๐
"	เกสวชาดก	๔/๓๕๗
"	มณิกุณฑลชาดก	๔/๓๖๘
"	มฏชาดก	๔/๓๘๕
"	สุโยนันทีชาดก	๔/๔๐๖
"	ตจสารชาดก	๔/๔๒๖
"	มหาอัสสาโรหชาดก	๔/๒๑๐
"	อวาริยชาดก	๕/๖
"	เสตเกตุชาดก	๕/๑๒
"	นันทิยมิคราชชาดก	๕/๕๕

พระราชา	ติณฑิลชาดก	๕/๗๕
"	กกุกชาดก	๕/๑๐๗
"	สุตนุชาดก	๕/๑๑๗
"	อัฏฐิเสนชาดก	๕/๑๔๖
"	มหากปินชาดก	๕/๑๗๐
"	ทัฬหธัมมชาดก	๕/๑๘๕
"	ธุมการิชาดก	๕/๒๐๒
"	อัฏฐสัททชาดก	๕/๒๔๑
"	คังคมาลชาดก	๕/๒๖๔
"	อัฏฐานชาดก	๕/๒๙๓
"	หริตจชาดก	๕/๓๑๙
"	จูฬโพธิชาดก	๕/๓๙๙
"	คันธารชาดก	๕/๑๖๕
"	ทสรถชาดก	๖/๕๓
"	กาลิงควาชาดก	๖/๑๗๘
"	มาตุโบสถชาดก	๖/๗
"	ภัททสาลชาดก	๖/๘๕
"	มิตตามิตตชาดก	๖/๑๓๔
"	อัมพชาดก	๖/๑๔๓
"	ชวนหังสชาดก	๖/๑๕๗
"	ทุตชาดก	๖/๑๖๘
"	รุรุมิคราชชาดก	๖/๒๑๐
"	สรภมิคชาดก	๖/๒๒๕
"	อุททาลกชาดก	๖/๒๖๐
"	ทสพราหมณชาดก	๖/๓๓๙
"	ภิกขาปรมปรชาดก	๖/๓๔๖
"	สัตติคุมพชาดก	๗/๖๙

พระราชา	กุมภชาดก	๗/๑๖๓
"	สัมภวชาดก	๗/๒๑๖
"	เตสกุณชาดก	๗/๒๘๒
"	สุวณณสามชาดก	๙/๑๕๐
"	วิธีรชาดก	๑๐/๒๘๗

ง. เป็นพระราชกุมาร

พระราชกุมาร	เทวธัมมชาดก	๑/๑๙๐
"	ยุธัญชยชาดก	๖/๔๔
"	จูฬสุตโสมชาดก	๗/๓๕๘

จ. เป็นสามัญชนทั่วไป

ช่างตัดผม	มฆเทวชาดก	๑/๑๙๘
อันเตวาสิก	อสาตมันตชาดก	๒/๗๐
หัวหน้าโจร	ตักกบัณฑิตชาดก	๒/๘๑
กาฬกัณณี	กาฬกัณณิชาดก	๒/๑๗๐
ทิศาปาโมกข์	ทุมเมธชาดก	๒/๒๗๕
บิดา	วินิลกชาดก	๓/๓๙
กนิฏฐภาดาของพระโพธิสัตว์	อสทิสชาดก	๓/๙๐
	มณิกัณฐชาดก	๔/๑๗
โปฏฐปาทะ	ราธชาดก	๓/๑๓๔
	กาฬพาหุชาดก	๔/๓๐๗
จูฬนันทิยะ	จูฬนันทิยชาดก	๓/๒๐๔
คามณิจันทะ	คามณิจันธชาดก	๔/๔๑
จูฬโลหิต	สาลูกชาดก	๔/๑๖๐
ทุพภิเสน	เอกราชชาดก	๔/๒๑๓
พาราณสีเศรษฐี	ปิฐชาดก	๔/๓๓๐

ปุโรหิต	ปรันตปชาดก	๕/๒๒๕
สุมังคล	สุมังคลชาดก	๕/๒๕๓
อนุปิยะ	อินทริยชาดก	๕/๒๘๑
อุปัฏฐาก	สังขชาดก	๕/๓๙๒
มัณฑัพยะ	กัณหทีปายชาดก	๕/๔๑๐
โปติกะ	นิโครธชาดก	๕/๔๑๘
โรหิเณยยอำมาตย์	มฎบัณฑิตชาดก	๕/๔๗๕
สัมภูตบัณฑิตดาบส	จิตตสัมภูตชาดก	๗/๒๙
ชีวิกแพทย์	สิริราธชาดก	๗/๔๒
อนุสิสตดาบส	สรภังคชาดก	๗/๓๑๓
สุนันทสารถี	มหาโพธิชาดก	๘/๔๐
อนุชาของพระเจ้ากุสราช	กุสชาดก	๘/๑๖๙
นันทบัณฑิต	โสณันทชาดก	๘/๑๙๘
ช่างศร	มหาชนกชาดก	๙/๑๐๘
โสมทัต	ภูริทัตตชาดก	๑๐/๘๖

ฉ. เคยเกิดเป็นหญิง

พระนางรุจาราชธิดา	มหานารทกัสสปชาดก	๑๐/๑๘๐
เป็นหญิง	อรรถกถาธรรมบท	๒/๑๕๓

ช. เคยเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน

นกแขกเต้า	มโหสธชาดก	๙/๔๓๑
"	สัจจังกิรชาดก	๒/๑๑๘
สุนัขจิ้งจอก	คุณชาดก	๓/๒๘
เต่า	กัจฉปชาดก	๓/๘๐
นาก	สสบัณฑิตชาดก	๔/๒๕๙
หงส์น้อย	เนรุชาดก	๕/๒๕

หงส์สุมุขะ	จูฬหังสชาดก	๗/๖๑
"	จูฬ-มหาหังสชาดก	๘/๒๒๖,๒๖๖,
นาคบัณฑิต	มหาปทุมชาดก	๖/๑๓๑
จิตตมฤค	โรหณมิคชาดก	๗/๕๔
สุนัขสีเหลือง	มหาโพธิชาดก	๘/๗๖
พญาแร้ง	กุณาลชาดก	๘/๓๗๗

ประวัติผู้วิจัย

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม (จันทร์คุ้ม) เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๔๙๓ ที่บ้านเลขที่ ๕๗(บ้านโนนกะหวัน)ตำบลขุย อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา จบการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ รุ่นที่ ๓๓ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๙ เข้าศึกษาต่อที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อปีการศึกษา ๒๕๓๔.